

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ТУРЕЦЬКІ АНТРОПОНІМИ

Ірина Скразловська

Редактор
Олена Карпенко

Анкара 2021

Novıy Poglyad Na Turetski Antroponımı

Editör

Olena Karpenko

Yazar

İryna Skrazlovska

ISBN: 978-625-7305-28-0

1. Baskı

Haziran, 2021 / Ankara

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 394

Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı,

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Oğuzlar Mahallesi

1396. Cadde No: 6/A

06520 Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	5
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	7
ВСТУП	9

РОЗДІЛ 1.

ТУРЕЦЬКІ АНТРОПОНІМИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретичні засади дослідження власних назв у сучасній лінгвістичній традиції.....	19	3
1.2. Антропоніми як мовне та культурне явище.....	29	
1.3. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення антропонімів.....	41	
1.4. Проблема прагматичного значення особового імені.....	51	
1.5. Антропонімістичні дослідження в тюркології.....	62	
1.6. Проблемно-генетичний аналіз становлення й розвитку антропонімічної системи Туреччини.....	77	
Висновки до розділу 1.....	92	

РОЗДІЛ 2.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ТЛО ТУРЕЦЬКИХ АНТРОПОНІМІВ

2.1. Історико-культурна традиція найменування у турків.....	95
2.2. Відображення в антропоніміці ключових концептів, лінгвокультурем та міфологем турецького народу.....	104

2.3. Фрагменти турецької національно-мовної картини світу на базі лексичного значення особових імен.....	131
Висновки до розділу 2.....	157

РОЗДІЛ 3.

ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТУРЕЦЬКИХ АНТРОПОНІМІВ

3.1. Прагматичні компоненти в значенні турецьких антропонімів.....	162
3.1.1. Соціолінгвістична вмотивованість турецьких особових імен.....	162
3.1.2. Прагматика варіантів парадигми турецького особового імені.....	178
3.1.3. Прагматичний потенціал антропонімічних моделей турецької мови.....	192
3.2. Функціональні властивості турецьких антропонімів.....	197
3.2.1. Особливості функціонування антропонімів у художніх творах.....	197
3.2.2. Особливості функціонування антропонімів у публіцистичних текстах.....	205
3.2.3. Особливості функціонування антропонімів у сільському й шкільному середовищі (на матеріалі турецьких прізвищ).....	210
Висновки до розділу 3.....	223
ВИСНОВКИ	225
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	231

ВСТУПНЕ СЛОВО

У книзі *«Новий погляд на турецькі антропоніми»* представлений текст дисертаційної роботи Ірини Скразловської *«Антропоніми турецької мови: лінгвокультурологічний та прагматичний аспекти»*, захищеної у 2021 році в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за спеціальністю 10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії (науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Олена Карпенко).

Робота присвячена дослідженню сучасних турецьких антропонімів з позицій актуальних напрямів сучасної лінгвістики – лінгвокультурології та лінгвопрагматики. Об'єктом дослідження є турецькі особові імена та варіанти їхніх парадигм (демінутивні та гіпокористичні форми), також порушуються питання особливостей функціонування антропонімічних моделей турецької мови та прізвиськ. Предметом вивчення виступають лінгвокультурні та прагматичні компоненти лексичного значення турецьких антропонімів.

Автор розглядає антропонімічну лексику турецької мови як цілісну систему й описує її у синхронічному та діахронічному розрізі. У роботі узагальнено та удосконалено методики лінгвокультурологічного й лінгвопрагматичного аналізу антропонімів. Розроблено класифікацію турецьких імен за їхньою семантикою, що послугувало виявленню значущих для турецької культури понять і концептів та реконструюванню деяких фрагментів турецької національно-мовної картини світу (Космос,

природа, час, простір, суспільні й родинні стосунки). У заключному розділі дисертації розкрито прагматичний потенціал турецьких особових імен та прізвищ: проаналізовано соціолінгвістичну вмотивованість сучасних турецьких особових імен, створено класифікацію антропонімів за мотивацією вибору імені, виокремлено 15 антропонімічних моделей турецької мови та описано особливості номінативних та комунікативних стратегій їх використання з двох взаємопов'язаних позицій – особи, яка іменує/називає, і особи, яку іменують/називають. Залучення в процесі дослідження різножанрових емпіричних матеріалів – словників імен, телевізійних серіалів, художніх та публіцистичних текстів – дозволило розглянути особливості функціонування турецьких антропонімів у різних комунікативних контекстах і забезпечило високий ступінь достовірності отриманих результатів.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Англ. — англійська мова

Араб. — арабська мова

Букв. — буквально

Грец. — грецька мова

Іт. — італійська мова

Кит. — китайська мова

Монг. — монгольська мова

Перс. — перська мова

Тур. — турецька мова

Тюрк. — тюркські мови

Фр. — французька мова

ВСТУП

У ХХ столітті лінгвістична наука виходить на новий виток розвитку. На зміну погляду на мову як на знакову систему приходить розуміння її як такої, що не існує окремо від людини. У всіх гуманітарних науках панівною стає антропоцентрична парадигма, з'являються такі нові напрями досліджень, як прагмалінгвістика, яка у широкому сенсі розглядає мовний знак у його відношенні до мовця та адресата, та лінгвокультурологія, об'єктом дослідження якої стає зв'язок мовних явищ з культурою певного етносу. Лінгвістика ХХ століття висуває ідею проведення міждисциплінарних досліджень, коли аналіз мовного матеріалу ведеться методами декількох суміжних наук, що дозволяє ґрунтовно й системно розглянути мовні явища та виявити їх прихований потенціал. З огляду на це наша робота виконана на перетині ономастики та лінгвокультурології, прагмалінгвістики та соціології.

Антропоніми є одними з найбільш дискусійних лексичних одиниць у сучасному мовознавстві. За багато століть з моменту виділення їх як окремого класу слів давньогрецькими вченими спір щодо обсягу лексичного значення антропонімів не є однозначно вирішеним. Деякі лінгвісти вважають, що антропоніми, не маючи вираженого сигніфікату, взагалі не можуть мати лексичного значення, на думку ж інших науковців, лексичне значення імені ширше за значення будь-якої іншої мовної одиниці за рахунок включення до нього всієї інформації, пов'язаної з його денотатом – конкретним носієм імені.

До антропонімів належать особові імена, прізвища, прізвиська, псевдоніми та інші найменування людини або народності. Дослідження присвячене турецьким особовим іменам, але також порушуються питання антропонімічних моделей турецької мови, коротко аналізуються одиниці всіх вищезгаданих груп.

Специфічність антропонімів зумовлена тим, що вони є продуктом не тільки мовної, але й соціокультурної діяльності народу, бо, «виконуючи ряд соціальних функцій, ім'я живе й розвивається за законами мови, хоча причини, що стимулюють розвиток іменних систем, за своїм походженням є соціальними, тобто лежать поза сферою діяльності лінгвістики» [170, с. 26]. Турецька антропонімічна система формувалася протягом багатьох століть. Її найдавніший шар становлять особові імена давньотюркського походження, перші згадки про які наявні в давніх писемних пам'ятках VII-X століть. У подальшому антропонімічна система розвивалася, вбираючи на певних історичних етапах нові елементи, що відображали зміни у соціальному й культурному житті. Велике значення в цьому сенсі мали ісламізація тюрків (яка почалася в VIII столітті), геополітичні й культурні відносини з Іраном та вплив персько-арабської середньовічної поезії, що спричинило існування в турецькій мові трьох лексем на позначення імені: *ad* (тур.), *isim* (араб.), *nam* (перс.). Особливістю турецької антропонімічної системи є також значна кількість імен, що входять до її складу, який досьогодні продовжує поповнюватися (наразі у «Словнику турецьких особових імен» їх налічується 10842 (3612 жіночих та 7230 чоловічих)), та багатство соціокультурної інформації, що міститься в їх значенні. Так, турецький антропонім може надати інформацію про стать носія імені, його місце народжен-

ня, вірування, сподівання батьків щодо майбутнього характеру, зовнішності чи матеріального стану дитини, духовні цінності родини, місцеві традиції найменування тощо. Відапелятивне походження турецьких антропонімів та прозора етимологія більшості з них дають змогу дослідити значущі для турецького етносу концепти, що свідчить про важливе місце, яке займають особові імена в «репрезентації колективної мовної свідомості» [14, с. 30]. Все це робить антропоніми цінним матеріалом для досліджень не тільки лінгвістами, але й істориками, географами, етнографами, соціологами, з іншого ж боку, потребує від дослідника знань фактів і процесів, які вивчаються цими науками. Велика культурна навантаженість значення антропоніма та особливості традицій найменування й етнокультурні стереотипи комунікативної поведінки зумовлюють наявність широкого спектру прагматичних конотацій турецького особового імені та прийнятих у турецькому суспільстві антропонімічних моделей, які актуалізуються тільки в мовленні.

Отже, **об'єктом** нашого дослідження є антропоніми сучасної турецької мови. **Предметом** вивчення стали лінгвокультурні та прагматичні компоненти лексичного значення турецьких антропонімів.

Загальнотеоретичні основи вивчення особових імен, методологія ономастичних і, зокрема, антропонімічних досліджень, проблеми специфіки лексичного значення антропонімів закладені в роботах Н.Д. Арутюнової, О.С. Ахманової, Л. Блумфілда, В.Д. Бондалетова, Ж. Вандрієса, А. Гардинера, Д.І. Єрмоловича, С. Кріпке, І.В. Крюкової, Є. Куриловича, Ю.С. Маслова, Дж. С. Мілля, М.В. Нікітіна, В.А. Ніконова, Б. Рассела, Ю.О. Рилова, О.О. Реформатського, М.Е. Рут, Дж. Серля, О.В. Суперанської, В.І. Супруна, Г. Фреге та інших нау-

ковців. Філософські теорії особового імені розвинені в працях П.О. Флоренського, С.М. Булгакова, О.Ф. Лосєва, Ю.М. Лотмана.

Ідеї зв'язків між мовою та культурою були висунуті в працях В. Гумбольдта, О.О. Потебні, Г. Штайнталя, Г. Пауля, Е. Сепіра, Б.Л. Ворфа. Лінгвокультурологічні концепції й методи дослідження розроблені такими науковцями, як М.Ф. Алефіренко, Н.Д. Арутюнова, В.В. Воробйов, І.О. Голубовська, В.В. Красних, В.А. Маслова, Л.І. Мацько, Ю.С. Степанов, В.М. Телія, М.І. Толстой, С. Тер-Мінасова та ін. Теоретичні засади дослідження антропонімів у культурному контексті закладені в роботах В.А. Ніконова, О.В. Суперанської, Н.В. Подольської, М.Е. Рут, Ю.О. Рилова та ін. Виявленню специфіки мовних картин світу на базі антропоніміки присвячені роботи Г.Ф. Благової, Д.І. Єрмоловича, В.У. Махпірова, О.Ю. Карпенко, І.Л. Покровської, Г.Ф. Саттарова, Т.В. Топорової й ін.

Прагматична проблематика інтенсивно й плідно розробляється в працях таких лінгвістів, як Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, Ф.С. Бацевич, А. Вежбицька, Т.А. ван Дейк, В.Г. Гак, Ю.В. Горшунов, В.І. Заботкіна, Г.В. Колшанський, Т.А. Космеда, Дж. Ліч, О.В. Падучева, Г.Г. Почепцов, О.Г. Почепцов, Ю.С. Степанов, Р.Ч. Столнейкер, І.П. Сусов, С.О. Сухих, Дж. Серль, В.М. Телія, Дж. Юль та ін.

Постановка проблем в області тюркської антропоніміки пов'язана з історико-етнографічними та лексикографічними матеріалами М. аль-Кашгарі, Ф. Сюмера, С. Фрашері, В.О. Гордлевського, Н.Ф. Катанова, В.К. Магницького, В.В. Радлова, О.М. Самойловича. Вагомий внесок у вивчення тюркської антропоніміки зробили Г.Р. Алієв,

С. Атаніязов, М.О. Баскаков, Г.Ф. Благова, Т.М. Гаріпов, А.Г. Гафуров, Г.Р. Галіулліна, Ш. Жапаров, А.М. Емірова, В.Ф. Ібрагімова, Х.Ф. Ісхакова, С.К. Кенесбаєв, Г.В. Косточаков, Г.І. Кульдєєва, В.У. Махпіров, У.А. Мусабекова, В.А. Ніконов, Л. Рашоні, Г.Ф. Саттаров, С. Усінов, Г.С. Хазієва-Демірбаш, А.Г. Шайхулов, Г.В. Юсупов та ін. Дослідженню різних аспектів турецької антропонімічної системи присвячені праці Е. Боза, Т. Гюленсоє, А. Джафероглу, Д. Думан, Й. Курта, С. Сакаоглу, В.М. Підвойного, І.Л. Покровської, Г.І. Халимоненка та інших науковців.

Незважаючи на те, що турецькі особові імена в останні роки стали популярною темою лінгвістичних та етнографічних розвідок у Туреччині, чимало питань і аспектів турецької антропоніміки залишаються недостатньо дослідженими. Неостаточна визначеність основних положень теорії особового імені, мала кількість робіт з турецької антропоніміки в річищі новітніх лінгвістичних тенденцій, недостатня розробленість методології досліджень антропонімів з погляду лінгвокультурології й лінгвопрагматики, багатство матеріалу для дослідження – всі ці чинники визначають **актуальність** нашого дисертаційного дослідження.

Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження сучасних турецьких антропонімів у лінгвокультурному та прагматичному контексті із залученням матеріалів і методів фольклористики, етнографії, культурології, комунікативної лінгвістики, соціології, історії, географії для створення цілісної картини сучасного турецького антропонімікону.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати теоретичні засади вивчення власних імен у сучасній лінгвістичній традиції, виявити специфіку лексичного значення антропонімів як такого, що включає лінгвістичні та екстралінгвістичні компоненти;
- на базі вже наявних методик розробити моделі наукового аналізу та опису антропонімів з позицій лінгвокультурології та лінгвопрагматики;
- зробити екскурс в історію вивчення турецьких особових імен, установити основні аспекти вивчення турецьких антропонімів від Середніх віків до цього часу та виділити не охоплені науковим описом питання;
- означити культурно-історичні періоди генезису турецької антропонімічної системи, визначити тенденції її розвитку на сучасному етапі;
- визначити ключові концепти, культурологеми й міфологеми, лінгвістичні можливості яких реалізуються в семантиці турецьких антропонімів, та на їх основі реконструювати фрагменти національної картини світу турецького етносу;
- дослідити й описати прагматичний потенціал антропонімічних моделей турецької мови, турецьких особових імен і турецьких прізвиськ як мовних і мовленнєвих одиниць на основі різножанрових матеріалів.

Поставлені завдання визначили необхідність застосування комплексу лінгвістичних, лінгвокультурологічних, лінгвопрагматичних та соціолінгвістичних **методів і прийомів дослідження:**

- загальнонауковий *синхронно-описовий метод*, що включає такі прийоми, як спостереження, дослідження фактичного матеріалу, узагальнення, класифікацію та

інтерпретацію, був використаний як основний метод для аналізу та систематизації турецьких антропонімічних одиниць;

- *метод системного аналізу* дозволив виявити семантичні, граматичні та прагматичні особливості турецьких антропонімів;
- *метод компонентного аналізу* був застосований для виявлення антропооснов з найбільшим культурним навантаженням;
- *історично-зіставний метод* послугував для аналізу функціонування антропонімічних одиниць на різних етапах розвитку турецького антропонімікону;
- *метод лінгвоконтекстуального аналізу* застосовувався для дослідження функціонування антропонімів і антропонімічних моделей у певних комунікативних контекстах;
- *метод когнітивно-прагматичної інтерпретації* дозволив виявити національно-специфічне в лексичному значенні турецьких особових імен;
- *соціолінгвістичні методи*, такі як аналіз статистичних даних з офіційних сайтів Республіки Туреччина, методи безпосереднього спостереження й опитування у формі вільної бесіди були залучені для встановлення соціолінгвістичних чинників, що впливають на вибір імені дитини та використання різних антропонімічних моделей і форм особового імені у мовленні, а також для виявлення сучасних тенденцій найменування;
- *методом суцільної вибірки* були отримані матеріали для дослідження з турецьких інтернет-форумів, серіалів та турецьких періодичних видань.

Джерельною базою дослідження послуговувало близько 4000 турецьких антропонімів, які містяться у «Словнику турецьких антропонімів» Турецького лінгвістичного товариства, «Словнику турецьких особових імен» К.З. Генчосмана, «Енциклопедії дитячих імен» Г. Каї; картотека гіпокористичних форм особових імен (82 лексичні одиниці), укладена шляхом суцільної вибірки з турецьких інтернет-форумів; матеріали опитування носіїв турецької мови з різних регіонів Туреччини щодо особливостей використання гіпокористиків у турецькій культурі; а також картотека текстових фрагментів, що містять антропоніми й антропонімічні моделі, загальною кількістю 430 одиниць, вибраних шляхом суцільної вибірки з турецьких телевізійних серіалів та періодичних видань.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в системному підході, вперше в українській тюркології застосованому до опису антропонімічної системи турецької мови в діахронічному й синхронічному розрізі. Дослідження різних аспектів турецьких особових імен у межах антропоцентричної парадигми наукового знання дозволило якнайповніше виявити їх семантичні, прагматичні та лінгвокультурологічні характеристики. Створення класифікацій, які спираються на семантичні й функціональні особливості турецьких особових імен, послуговувало виявленню значущих для турецької культури понять і реконструюванню фрагментів турецького національного світогляду. Вперше розкрито прагматичний потенціал турецьких особових імен та прізвиськ, описано особливості номінативних та комунікативних стратегій їх використання з двох взаємопов'язаних позицій – особи, яка іменує/називає, і особи, яку іменують/називають, – досліджено специфіку дериваційних процесів в антропонімічній системі. Наукова новизна роботи зу-

мовлена також використанням різножанрових емпіричних матеріалів – словників імен, телевізійних серіалів, публіцистичних текстів, – що дозволило дослідити особливості функціонування турецьких антропонімів у різних комунікативних контекстах та забезпечило високий ступінь достовірності отриманих результатів.

Апробація результатів дисертації. Дисертація у повному обсязі обговорена на засіданні кафедри східних мов Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Основні теоретичні положення, практичні результати дослідження були апробовані у вигляді доповідей на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Питання сходознавства в Україні» (Харків, 2017), XIII Всеукраїнській практично-пізнавальній інтернет-конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього» (2017), XIV Міжнародній науковій конференції «Мовно-культурна ідентичність у контексті філологічних студій» (Київ, 2017), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Питання сходознавства в Україні» (Харків, 2017), Міжнародному симпозиумі – «Гейдар Алієв: ідеологія мультикультуралізму та толерантності – «Гейдар Алієв і тюркський світ», присвяченому 95-річчю від дня народження творця незалежної Азербайджанської держави Гейдара Алієва (Ерзурум / Туреччина, 2018), Першому міжнародному симпозиумі з політичних та соціальних наук (Ардаган/Туреччина, 2018), V Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Питання сходознавства в Україні» (Харків, 2019), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції сходознавства» (Полтава-Старобільськ, 2019), Міжнародній науково-практичній конференції «Мистецтво, історія та фольклор Туреччини. Україно-турецькі взаємини» (Київ-Конья, 2019),

Міжнародній науковій конференції «Історична пам'ять і сучасність: дискурсивні проекції (до 100-річчя Акта Злуки)» (Київ, 2019).

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків і списку використаної літератури, що налічує 346 позицій. Обсяг дисертації становить 219 сторінок, із них основного тексту – 189 сторінки.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її положень і висновків в практиці лінгвокультурологічних та прагматичних досліджень антропонімічної лексики сучасних мов. Матеріали й результати роботи можуть бути використані на заняттях з турецької мови, в курсах із країнознавства Туреччини, лексикології, ділового мовлення, спецкурсах з ономастики, стилістики, інтерпретації художнього тексту, а також для подальшого вивчення особливостей антропонімічної системи турецької мови й укладання спеціальних словників та довідників.

РОЗДІЛ 1.

ТУРЕЦЬКІ АНТРОПОНІМИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретичні засади дослідження власних назв у сучасній лінгвістичній традиції

Називання – це дія, «акт мислення» [291, с. 86], властивий тільки людині. На думку філософа С.М. Булгакова, «будь-яке іменування є судження, тобто предикуювання відомої якості, визначення суб'єкта через присудок, через ідею» [33]. Будь-яке ім'я спочатку має смислове наповнення, яке згодом стирається, перетворюючи ім'я в «етикетку». Але незалежно від того, що і як ми називаємо, «імена відображають переконання людей, їхні смаки, емоції, думки й цінності» [313, с. 687]. І з цієї точки зору імена є важливою частиною культури.

Власні назви, оніми (калька з латинської *nomen proprium*, яка у свою чергу є калькою з грецької *ὄνομα κύριον*) являють собою особливий клас слів. Як писав відомий лінгвіст Ю.М. Лотман: «У ряді мовних ситуацій поведінка власних імен є настільки відмінною від відповідної поведінки слів інших мовних категорій, що це мимоволі наштовхує на думку про те, що перед нами інкорпорована в товщу природної мови дещо інша, інакше влаштована мова» [104, с. 62]. Науковець стверджував, що досить показовим у цьому відношенні є вже той факт, що саме підсистема власних назв утворює в природній

мові той особливий шар, який може бути підданий свідомому (штучному) регулюванню з боку носія мови: «Дійсно, якщо семантичний рух у природній мові має характер поступового розвитку – внутрішніх семантичних зрушень, – то «мова власних назв» рухається як ланцюг свідомих і різко відмежованих один від одного актів найменування і перейменування» [104, с. 69-70]. Думка Ю.М. Лотмана підтверджується й історією нашої країни, де поширене перейменування топографічних об'єктів при зміні державного режиму, адже «зміна назви мислиться як знищення старої речі й народження на її місці нової, яка краще задовольняє вимоги ініціатора цього акту» [104, с. 71].

У різних мовах власні назви виділяються з-поміж інших слів навіть графічно: в українській та турецькій мові ми пишемо їх переважно з великої літери, використовуємо лапки. У турецькій мові іноземні власні назви, записані латиницею, не піддаються орфографічній асиміляції й пишуться, як у мові-оригіналі: *John* замість *Con*, *Michael* замість *Mişel*. Також турецькі граматики до власних імен відносять назви національностей і мов, відповідно вони пишуться з великої літери: *İngiliz* – *İngilizce*, *Türk* – *Türkçe*. Власні назви можуть мати й морфологічні особливості (наприклад, нехарактерний для турецької мови поділ за родовими парами запозичених з арабської мови особових імен: *Sabih* – *Sabiha*, *Emin* – *Emine* – або використання як іменника субстантивованих прикметників, апелятиви яких не підлягають субстантивації у звичайній мові: *Kutsal* (священний), *Çağdaş* (сучасний)).

О.С. Ахманова визначає власні назви як слова або словосполучення, специфічне призначення яких полягає у розпізнаванні індивідуальних предметів без відношення до їх ознак, тобто без установлення відповідностей

між якостями предмета [13, с. 175]. Власні назви протиставляються загальним назвам. На відміну від загальних назв, власні назви даються кожному індивідуальному предмету (або людині) окремо та закріплюються за ним не на основі логічних чи категоріальних відповідностей, а шляхом звичного повсякденного вживання, яке може підтримуватися й юридично.

Власні назви досліджує ономастика (від давньогрецької *ὀνομαστική* – мистецтво давати імена) – розділ мовознавчої науки, який вивчає власні назви, їх походження, будову, функціонування у просторі й часі [184, с. 3].

До власних назв відносяться антропоніми (особові імена людей, а також їх клички, прізвиська), топоніми (географічні назви), етніміми (назви народів), зооніми (клички тварин), космоніми (назви позаземних об'єктів), теоніми (назви міфічних істот, божеств) та ін. У літературознавстві виділяють розділ поетичної ономастики.

Предмет, що позначається власною назвою, прийнято називати носієм назви/імені, або референтом. Референтами власних назв можуть бути люди, тварини, організації та установи, географічні та астрономічні об'єкти, друковані видання, фільми, твори мистецтва, технічні об'єкти та інші найрізноманітніші предмети, що потребують виділення з ряду їм подібних.

Власні назви є «однією з найбільш цікавих і складних лінгвістичних універсалій» [116, с. 5]. До сих пір не існує єдиного погляду на місце власних назв у системі мови. Деякі дослідники навіть не визнають їх повноцінними словами, надаючи їм статус «етикетки» або «займенника»: «Це немов би жест указівного займенника, звуковим чином забарвлений, або рахунковий номер, або будь-яка інша позначка відмінності, допоміжний засіб для наших

пізнавальних операцій, в економії пізнавальних і словесних засобів. Власне ім'я у строгому сенсі, з цього погляду, не є навіть словом, як не є словом алгебраїчний знак: воно стоїть на самій межі слова, є словом тільки за звуковою оболонкою» [33, с. 154].

Протягом декількох століть ведуться дискусії щодо семантичного значення власних назв, де думки варіюються від «може тільки називати предмет і виконує репрезентативну функцію» (Ж. Вандрієс, В. Брендаль, Ю.С. Маслов, Н.Д. Арутюнова та ін.) до «семантичне значення власної назви є набагато ширшим від значення загальної назви» (А. Нурен, О. Єсперсен та ін.). Усе це призвело до того, що протягом досить тривалого періоду ономастичні дослідження проводилися досить відособлено від новітніх течій в лінгвістиці і зводилися до історико-етимологічних і регіональних описів іменного фонду мови [116, с. 5], що власне актуально й на цей час стосовно турецької ономастики.

Власні імена привернули увагу вже давньоєгипетських, давньогрецьких і давньоримських учених. Як особливий клас слів вони були виділені стоїками (зокрема, Хрісіппом, який підкреслював відмінність власних назв і загальних). Проте варто зазначити, що в античній концепції протиставлення йшло не стільки по лінії загальне – індивідуальне, скільки нічیه – моє власне. Аристотель вважав, що імена семантичні лише «за договором»: «Від природи немає імен; вони набувають умовного значення, коли стають символом» [9]. Вивчення власних назв із філософських позицій тривало і в епоху Відродження, і в новий час (Т. Гоббс, Г. Лейбніц та ін.), і протягом XIX –початку XX століття (Дж. Мілль, Х. Джозеф, Б. Рассел, Г. Фреге та ін.). Дж.Ст. Мілль, відмежовуючи денотацію від конотації, вважав, що «власні імена нічо-

го не конотують і, власне кажучи, не мають значення» [281, с. 56]. Оponentом Дж. Мілля виступив Х. Джозеф, який виводив значення власної назви з характеристик її носія [267]. Після появи теорії дескрипцій (описової теорії) Б. Рассела [144] дискусія про значення власних назв отримала новий поштовх. Теорію дескрипцій підтримав відомий логік Г. Фреге. Як і Б. Рассел, він визнавав, що власна назва має не тільки значення, а й сенс, і включав в значення власного імені інформацію про її носія [192]. На базі вчень Х. Джозефа, Б. Рассела і Г. Фреге створюється лінгвістична теорія «великого значення» власних назв, у якій останні характеризуються переважністю конкретним семантичним змістом. Ця концепція розроблялася також у працях О. Есперсена, Х. Серенсена, М. Бреала, Є. Куриловича. Отто Есперсен також визнавав власні імена найбільш конотативними іменами [206]. Визначальним чинником для встановлення значень власної назви науковці називали контекст.

Із середини ХХ століття з'являється низка теоретичних робіт, що ставлять за мету вирішити проблему значення власних назв у межах дихотомії мова / мовлення (С. Кріпке, А. Гардінер, О.В. Суперанська та ін.). У результаті на сьогоднішній день більшість західноєвропейських дослідників власних назв визнають асемантичність імені в мові і його наповненість значенням у мовленні.

Кінець ХХ століття знаменується поширенням у лінгвістиці антропоцентричного підходу, де превалює погляд на мову як вмістилище людського досвіду й відображення культурно-історичного розвитку, а також розвитку теорії концепту. Власні назви у рамках такого підходу розглядаються як репрезентативна одиниця концепту [116].

Незважаючи на велику кількість ономастичних досліджень і відродження інтересу до власних назв на початку ХХІ століття, єдиного підходу до визначення сутності й обсягу значення власних назв поки що не знайдено. На цей час в лінгвістиці виділяють три основні погляди на власні назви:

1) повне заперечення наявності будь-якого значення у власних назв (Дж. С. Мілль, А. Гардінер, С. Кріпке, А.А. Уфимцева). Основним тут є таке положення: специфіка назв виражається в їхній гіпертрофованій номінативності (денотативності), а їхня семантична своєрідність полягає у відсутності у них лексичного значення. Так, Є.М. Галкіна-Федорук стверджує, що «імена-назви не містять у собі ні поняття, ні значення. Вони є тільки розрізнявальним знаком» [46, с.53];

2) визнання наявності значення у власних назв, але заперечення їхнього зв'язку з поняттям (О.О. Реформатський, Н.Д. Арутюнова, О.В. Падучева, О.С. Ахманова). Стверджується, що власна назва набуває значення в мовленні, в конкретній ситуації, коли з'являється співвіднесеність з конкретним референтом. Таким чином, у складі значення виділяють тільки денотат як ментальне відображення референта. Читаємо у Реформатського: «Власні імена мають значення (інакше навіщо ж вони існували б у мові?), але значення власних імен вичерпується їх номінативною функцією, їх співвідношенням з річчю, яка називається (точніше, з класом речей)» [145, с.61];

3) твердження, що власні імена мають і значення, і поняття, тобто власна назва визнається повноцінним мовним знаком, що має і денотат, і сигніфікат не тільки на рівні мовлення, а й на рівні мови (В.А. Ніконов, Л.М. Щетинін, В.Д. Бондалетов, Ю.О. Карпенко, Д.І. Єрмолович,

О.І. Фонякова та ін.). Іноді автори, які дотримуються такого підходу, досить широко потрактовують саме поняття «сигніфікат», прирівнюючи його до терміну «значення» й включаючи до його складу денотат. До сигніфікату у цьому випадку відносять будь-яку інформацію, пов'язану з ім'ям та його носієм [60, с. 67].

Такі суперечливі концепції з'явилися через неоднорідність підходів до опису власних назв. Лінгвісти, які підходять до аналізу семантики власних назв на підставі тих же принципів, що й у відношенні до загальних назв, роблять логічний висновок про відсутність у більшості імен лексичного значення, бо власна назва просто позначає конкретний об'єкт, нічого не пояснюючи про його якості, тобто не має понятійного змісту. Дослідники ж, які включають в семантичну структуру імені різні асоціації та конотації, пов'язані з ним, говорять про наявність більш широкого лексичного значення, ніж у загальних назв. Однак необхідно враховувати, що характер цього значення відрізняється від значення загальних назв, бо воно засноване на екстралінгвістичних властивостях об'єкта. Таким чином, суперечка про обсяг лексичного значення по суті зводиться до того, чи варто відносити екстралінгвістичні чинники до значення власної назви. Погодимося з О.В. Суперанською, яка підкреслювала, що «власна назва у всій повноті своїх характеристик являє собою немов би точку дотику лінгвістичного та екстралінгвістичного планів, значення її виявляється складним комплексом, у якому відомості про слово переплітаються з відомостями про іменований об'єкт» [178, с. 104]. До лінгвістичної складової значення власної назви дослідниця відносить особливі мотиви іменувань, специфіку існування імені в мові, його сучасне сприйняття, історію імені та етимологію його основи. Водночас

під екстралінгвістичним компонентом значення власної назви вона розуміє особливі умови існування імені в суспільстві, пов'язані з ним культурно-історичні асоціації, специфіку зв'язку імені з називаним об'єктом, а також ступінь популярності самого об'єкта та його назви. Є. Плешков у семантичній структурі онімів виділяє кілька компонентів: сему предметності, класифікаційну сему, сему одиничності і характеристичну сему [136, с. 73].

Важливим моментом у розвитку теорії власного імені є введення Аланом Гардінером таких термінів, як «утілені» (embodied) і «розутілені» (disembodied) імена [251, с. 8-10]. Під розутіленим ім'ям Гардінер розуміє ім'я як абстрактну одиницю мови, а під утіленим – позначення певних денотатів (людей, топографічних об'єктів і т.п.). Важливо відзначити, що тут не йдеться про аналогію «розутілене ім'я – ім'я у мові» / «утілене ім'я – ім'я у мовленні». Як утілені, так і розутілені імена можуть існувати і в мові, і в мовленні. А. Гардінер також підкреслював, що функціонування цих імен настільки відрізняється, що їх треба вивчати як окремі класи.

Роботи з теорії власних назв у турецькій лінгвістиці в основному зводяться до огляду існуючих підходів до проблеми. Популярними є теорії Г. Фреге, С. Кріпке, Х. Джозефа, тобто теорії, де значення власної назви розглядається широко і як навантажене екстралінгвістичними складниками.

Незважаючи на різницю підходів до визначення обсягу значення власних назв, дослідники збігаються в думці, що основною їхньою функцією є індивідуалізуюча номінація, тобто «особливе індивідуальне позначення предмета безвідносно до описуваної ситуації і без

уточнювальних визначень» [60, с. 9]. В.Д. Бондалетов розчленовує цю функцію на номінативну (називання об'єкта в мові), ідентифікаційну (вказівка на об'єкт у ряді подібних) і диференціювальну (виділення об'єкта з ряду подібних) [30, с. 20-21]. О.Є. Коломойченко вказує, що у сфері конотації у власних імен виникають особливі функції (які В. Бондалетов називає другорядними), у тому числі стилістична, емоційно-оцінна (прагматична), соціально-оцінна, регіональна та культурно-історична, до яких у мовленні чи тексті додаються загальна текстоутворювальна й естетична функції [82, с. 17]. Є. Плешков згадує функцію забезпечення комунікативності й експресії [136, с. 73]. О.В. Бока говорить про функції репрезентації окремих фрагментів світу й його концептуалізації [29]. Дійсно, з одного боку, власна назва як одиниця мови (розутілене ім'я) протягом свого існування акумулює навколо себе ряд історичних, міфологічних, культурних, релігійних, літературних, соціальних та інших асоціацій. З іншого боку, з плином часу ми починаємо асоціювати з назвою конкретного об'єкту або людини (з утіленим ім'ям) усю інформацію, яку ми маємо про нього, співвідносячи її з уже існуючими у нашій свідомості фоновими знаннями. Таким чином, ім'я перестає бути просто етикеткою й стає повноцінним знаком, «мінімальною цитатою» [82], «згорнутим національно-культурним текстом» [163], «репрезентативною одиницею концепту» [116].

Сучасні лінгвісти визнають рухливість меж між власними та загальними назвами. Більшість власних імен походить від загальних назв, які спочатку вказували на якусь ознаку. Потім ця ознака втрачає свою актуальність, і ім'я перетворюється на «мітку», яка не має зв'язку з поняттям, але вказує на конкретний об'єкт.

Процес уторинної номінації починається, коли носій імені настільки яскраво проявляє деякі свої якості, що це викликає в оточуючих появу стійких асоціацій і наповнює ім'я новим значенням. У цьому зв'язку М. Блох розмежовує пряму (первинну) і переносну (вторинну) номінативні функції [26]. У прямій номінативній функції власна назва служить для вказівки на той предмет, якому вона присвоєна в індивідуальному порядку. Переносна номінативна функція власного імені характеризується перенесенням найменування на інший предмет, у зв'язку з чим воно набуває здатності приписувати певні властивості низці об'єктів: *крез, ірод, квазімодо*. Через номінативне перенесення можливий перехід власних назв у загальні.

Таким чином, різноманітність і розбіжність поглядів на проблему семантики власних назв говорить про особливий статус цього розряду слів у мові. Власні назви мають двоїстий характер: вони є продуктом розвитку як національної мови, так і національної культури. Крім цього, власні імена можуть існувати як одиниці зі списку назв (розутілені імена) та як одиниці, співвідносні з конкретним референтом – людиною, предметом, явищем – (утілені імена). Ім'я також може розглядатися як одиниця мови, а може як елемент мовлення в сумі його асоціативних і прагматичних конотацій. Сам склад власних назв також різноманітний: сюди входять і назви географічних об'єктів, і імена людей, клички тварин, назви неживих предметів і явищ (організацій, кораблів, книг, газет, ураганів, тайфунів, планет і т.д.). Все це ускладнює виділення загальних критеріїв для визначення обсягу лексичного значення власної назви. У наступному параграфі будуть більш детально розглянуті компоненти лексичного значення саме антропонімів.

1.2. Антропоніми як мовне та культурне явище

В останні роки помітно зріс інтерес до проблем антропонімії. Це зумовлене, по-перше, загальною тенденцією до антропоцентричної спрямованості наукових досліджень, по-друге, інтересом сучасних лінгвістів до аналізу мовних явищ на перетині наук. Адже особове ім'я, будучи специфічним розрядом лексики будь-якої мови, є водночас продуктом культурної й духовної діяльності конкретного суспільства.

Тому не випадково антропоніміка (від грецького *ἄνθρωπος* – людина и *ὄνομα* – ім'я) – наука, яка є розділом ономастики та вивчає закономірності виникнення, розвитку й функціонування антропонімів, – щільно пов'язана з низкою гуманітарних наук, таких як історія, етнографія, географія, антропология, фольклористика, культурологія, літературознавство і юриспруденція. Антропоніміка як окрема галузь науки виокремилась з ономастики тільки у 60-70-ті роки ХХ століття. Як зазначає відомий дослідник романських антропонімів Ю.О. Рілов, не всі науковці вважають антропоніміку лінгвістичною наукою. У зв'язку з широким охопленням різних аспектів наукового знання склалося три потрактування антропоніміки й ономастики в цілому як галузей наук: а) як самостійних інтердисциплінарних наук, б) як допоміжних наук і в) як розділу лексикології [151, с. 5]. Останній погляд є найбільш поширеним, його обґрунтування було коротко сформульоване свого часу В.А. Ніконовим: «Ім'я – це слово і, як усі слова, підпорядковується законам мови, тобто підлягає віданню мовознавства» [121, с. 59].

Сучасна антропоніміка займається не тільки вивченням специфіки особових імен як мовної категорії та особли-

востей функціонування їх у мові та мовленні, але також розглядає їхнє вживання в літературі, вивчає їхню соціальну зумовленість, засоби і способи вираження емоційно-експресивних відтінків, досліджує офіційні й неофіційні форми антропонімів, антропонімічні моделі і їхні стилістичні відмінності.

Багато науковців відзначають периферійний статус антропонімічних одиниць. Незважаючи на те, що, як відзначав Р. Якобсон, власні імена першими засвоюються дитиною й останніми втрачаються при афатичних розладах мови (цит. за [104, с. 65]), ми можемо без зусиль зрозуміти прочитаний текст і перекласти його іншою мовою, досить усвідомлювати, що одне або кілька незнайомих слів є власними назвами. До того ж антропоніми, як і всі власні назви, не перекладаються іноземною мовою (що не заважає їх сприйняттю як власних назв) і не вимагають детального аналізу їхнього значення. Периферійний статус антропонімів засвідчує й той факт, що навчальні посібники з іноземних мов практично не надають інформації про антропонімічні системи мов, які вивчаються, а лише вводять найбільш типові імена та прізвища [151, с. 12].

Виділяють такі види антропонімів: особові імена, прізвища, патроніми (по батькові), прізвиська, криптоніми (приховані імена), матроніми (особове ім'я сина або дочки за іменуванням матері або когось із предків по материнській лінії (наприклад, Катеринчук – син Катерини)), андроніми (іменування жінки за іменем, прізвищем або прізвиськом її чоловіка (наприклад, Сердючка – дружина Сердюка)), епоніми (божество або легендарна особистість, від імені яких утворені загальні або інші власні назви), етроніми (назви націй, народів, народностей, племен, племінних союзів і т.п.), псевдоніми, кла-

нові імена, екзоніми (слова, які не вживаються місцевим населенням, у тому числі й на офіційному рівні, проте використовується по відношенню до них зовнішніми спільнотами). Сьогодні можна додати ще один вид антропонімів – ніки – своєрідні псевдоніми, що використовуються у віртуальній реальності.

Як бачимо, незважаючи на те, що ми говоримо про антропоніми як єдиний розряд лексики, ми маємо справу з абсолютно різними категоріями імен, що зумовлено історичними, соціальними та культурними чинниками. Антропоніми можуть бути індивідуальними або груповими. Індивідуальні антропоніми віділяють об'єкт з класу подібних (особистість з колективу), а групові даються колективам, групам, етносам тощо, які наділені тими чи тими ознаками.

Надалі в параграфі ми будемо розглядати види та особливості антропонімів, спираючись здебільшого на турецьку та українську мови і саме з них наводячи приклади.

У кожного народу склалася своя, історично зумовлена система особових імен, яку називають антропонімікон, – по суті це реєстр особових імен. Антропонімікон не є сталим явищем, він постійно змінюється слідом за еволюцією мови і суспільства та в ході різних історичних процесів і контактів з іншими етносами. Наприклад, прийняття тюрками ісламу у VIII-XI столітті н.е. сприяло тому, що в тюркський антропонімікон зайшли та посіли панівне місце арабські імена (що актуально й на сьогоднішній день). А тісні культурні зв'язки з Персією зумовили наявність в антропонімічній системі турків імен перського походження. Кожен етнос у кожному епоху має свій атропонімікон, що робить антропоніми цінним

матеріалом для історичних, етнографічних, соціологічних і лінгвістичних досліджень. Погодимося з турецьким дослідником М. Джальпом, який вказує, що «імена є одним із важливих показників, що відображають соціокультурні зміни й тенденції» [235, с. 29].

На думку Ю. Рилова, антропоніми є важливою ланкою, що сполучає людину із соціумом [151, с. 18]. Такого ж погляду дотримується і М. Рут: «Ім'я живе всередині соціуму і саме в ньому має значення» [149, с. 177]. Дійсно, якщо ми просто вимовляємо ім'я «Ібрагім», то воно мало що може нам сказати, хіба що про приналежність носія цього імені, швидше за все, до мусульманської культури й про його чоловічу стать. Якщо ж ми чуємо у певному колективі: «Ібрагім прийшов», то ім'я наповнюється інформацією про конкретну особистість – саме про того Ібрагіма, який прийшов. Вимовлена в компанії знайомих між собою людей фраза «Мустафа він і є Мустафа» також має на увазі конкретну людину й конкретну інформацію про її характер.

Імена, що виходять за межі малої соціальної групи та стають відомими великій кількості людей, викликаючи певні асоціації та емоції, пов'язані з їхніми носіями (це можуть бути як відомі реальні люди, так і вигадані літературні герої), стають надбанням соціуму і називаються прецедентними. Д.І. Єрмолович у зв'язку з цим вводить терміни «множинні імена» і «одиничні імена» [60]. Множинні імена за межами конкретної ситуації або сфери спілкування не вказують на конкретну людину: це просто імена, що входять в антропонімікон певного народу: *Тугба, Реджаї, Деніз, Япрак, Альпер, Марія, Сергій*. При введенні такого імені в мовлення, нам потрібне уточнення: «Це Япрак. Вона моя подруга з Туреччини». Одиничні імена також входять до на-

ціонального антропонімікону, але пов'язані перш за все з якоюсь однією людиною: *Аристотель*, *Авіценна*, *Ататюрк*, *Роксолана*. Такі антропоніми «не вимагають уточнювального контексту, оскільки їх комунікативна сфера – весь мовний колектив». Часто висловлюється думка, що одиничні антропоніми мають нескінченно багатий зміст, бо їхнє значення включає в себе всю інформацію про їхніх носіїв.

Через рухливість кордону між власними і загальними назвами, про що ми говорили у попередньому параграфі, трапляється, що одиничні антропоніми переходять у розряд загальних назв. У результаті цього антропонім не тільки наповнюється новим значенням, але й стає елементом національної картини світу: *Меджнун* (ім'я героя відомої на Близькому Сході історії кохання), *Мегметчик* (епонім, що позначає турецького солдата). Це добре видно на прикладі використання особових імен у прислів'ях і приказках: (*Arayan Leylasını da bulur, Mevlasını da, belasını da* (Той, хто шукає, знаходить і Лейлу, і Бога, і проблеми), *Ali'nin borcu Veli'den sorulmaz* (Борг Алі не вимагають у Валі)).

Спочатку в усіх суспільствах існувала одночленна антропонімічна модель – людину називали тільки особовим ім'ям або прізвищем. Згодом виникли певні іменні традиції і сформувалися сталі списки імен, звідки люди брали вже готові імена для новонароджених. Релігія (як християнство, так і іслам) також чітко окреслила коло антропонімів, які віряни повинні використовувати для йменування своїх дітей. Все це призвело до того, що імена почали втрачати свою первинну функцію ідентифікувальної номінації, адже в оточенні могло бути кілька осіб з однаковими іменами.

Усе вищезгадане дозволяє зробити висновок про велику рухливість антропонімічної лексики, де стимулюючими чинниками виступають нові історичні умови, зміна релігії, процес глобалізації, мода та ін. Більш того, на відміну від номінальної лексики мови, де розвиток і зміни проходять в основному поступово й природно, антропонімікон може бути підданий свідомій зміні.

У різні вікові етапи життя людини й в залежності від конкретної комунікативної ситуації ім'я однієї й тієї людини може набувати різних форм. Наприклад, в Україні до жінки на ім'я Ольга ми можемо звернутися: *Ольго, Олечко, Ольгунчик, Оленько, Олюшко, Ольгунько, Олюнчику, Олюнько, Олюсику, Олюсь, Оляно, Олюне, Олюсенько, Олясько, Оляшо, Оляно, Ольгухо, Лельо, Ляле, Льолік* і ще безліч варіантів. Усі ці скорочені, зменшувально-пестливі і повні форми імені складають його багаточленну парадигму. В турецькій мові парадигма імені набагато бідніша. Наприклад, в парадигмі імені «Ібрагім» можна виділити тільки п'ять членів: *İbrahim, İbo, İbrahimim, İbrahimcik, İbrahimciğim*.

Однією з особливостей антропонімів є змістова багатоплановість імені. З одного боку, ім'я – це бюрократична одиниця, бо вживається в офіційних документах. У кожної нації існують чітко регламентовані етикетні й бюрократичні норми використання антропоформ і антропонімічних моделей (ім'я; ім'я + по батькові; ім'я + прізвище; ім'я + по батькові + прізвище; ім'я + етикетний поширювач тощо). З іншого боку, з давніх часів ім'я має певний сакральний сенс. Спочатку це було зумовлено міфологічним світоглядом стародавнього суспільства: ім'я було невіддільне від людини, воно було його сутністю. Вважалося, що ім'я безпосередньо пов'язане з долею його носія: «За давніми народними уявленнями,

ім'я має магічну силу, нібито впливає на всю долю людини, і тому вибору імені надавали особливого значення (цит. за [23, с. 675]).

Більшість існуючих у світі антропонімів мають відапелятивне походження. Ядерна частина антропонімікону будь-якого суспільства, як правило, має давні історичні корені. Мотивацією для називання тим чи тим ім'ям могла служити фізична, психічна, біологічна, моральна, інтелектуальна характеристика людини, її соціальна, національна, релігійна, територіальна приналежність, родинні зв'язки тощо. Пізніше з'являються антропоніми із символічним значенням, дані на честь ідей, історичних подій, вірувань, що відображають світогляд нації на певному етапі розвитку. У зв'язку з цим викликає інтерес спостереження дослідниці давньотюркських антропонімів Г.Ф. Благової про те, що у ранньотюркському іменнику широко представлений «приземлений» предметно-побутовий аспект, а також світ природи, тимчасом як в давньогерманській системі особових імен переважають «специфічні поєднання поетичного типу» [24, с. 182].

Можна стверджувати, що зв'язок між антропонімом і значенням апелятива, від якого він походить, незначний. Коли ім'я тільки народжується, його апелятивне значення дуже помітне, тому що нове ім'я завжди яскраво виділяється на тлі традиційних імен та привертає увагу своєю незвичністю (можна згадати у цьому зв'язку імена, пов'язані з періодом індустріалізації: *Авіація*, *Індустріал*, *Тракторина*). Однак такі імена або зникають (коли вони перестають бути актуальними), або їхній зв'язок з апелятивом зводиться нанівець і вони сприймаються просто як імена з ряду існуючих: *Роза*, *Любов*, *Жасмин*. Це відбувається тому, що значення апелятива насамперед пов'язане з родовидовим поняттям (кіт — домашня

тварина, стіл – предмет меблів), а через нього вже з конкретним предметом. Значення ж антропонімів передусім орієнтує нас на зв'язок з конкретною людиною, потім на мовну й національну приналежність імені та насамкінець на лексичне значення компонентів і можливі асоціації з різними поняттями й концептами, пов'язаними з апелятивом цього імені.

Це знову повертає нас до проблеми лексичного значення антропонімів, яке в рамках значення власних назв було описано у попередньому параграфі. Розглянемо більш детально особливості лексичного значення саме антропонімів. Як було з'ясовано, власна назва і, зокрема, антропонім називає, але не приписує ніяких властивостей. Якщо виходити зі структури лексичного значення слова, що складається з таких компонентів, як денотат (предмет, що позначається ім'ям), сигніфікат (понятійний зміст імені), конотат (символічне, асоціативне значення імені), то можна відзначити яскраво виражений денотат і сигніфікат, який обмежується переважно категоріальним значенням антропонімів. Д.І. Єрмолович говорить про такі ознаки, що входять до понятійного значення особового імені [60, с. 12]: а) вказівка на те, що носій антропоніму – людина; б) вказівка на приналежність до національно-мовної спільноти; в) вказівка на стать людини. М.Е. Рут справедливо зауважує, що ім'я далеко не завжди вказує на національність [149, с. 179], наприклад ім'я «Алі» може належати як туркам, так і арабам чи будь-яким іншим народам і народностям, які сповідують іслам. Також батьки можуть назвати дитину іноземним ім'ям, яке їм сподобалося. Однак ми залишимо цей показник, тому що, наприклад, значну частину турецького антропонімікону складають імена тюркського походження.

За твердженням Ю. Рилова, здатність антропонімів вказувати на національну (регіональну) приналежність формує опозицію «свій-чужий», яка «у різних видах пронизує всю культуру і є одним з головних концептів усього колективного, масового, народного, національного світовідчуття» (цит. за [151, с. 16-17]). А в найбільш поширених антропонімах сема «національність» «може сприяти перетворенню імені в концепт «типовий представник нації» [151, с. 17]: *Хуан* у іспанців, *Микола* в українців, *Агмет* у турків.

Цікаве спостереження, пов'язане з опозицією «свій-чужий», робить щодо власних назв О.І. Коверна: «Поряд із здатністю передавати значиму для реципієнта інформацію, ономастична лексика має здатність робити ту ж інформацію закритою для «необізнаних» або інокультурних мовців, оскільки власні назви – це завжди специфічні реалії, що належать до фонові та безеквівалентної лексики» [81].

Що стосується конотативного компонента антропонімів, то погодимося з М.Е. Рут, що особове ім'я завжди суб'єктивно конотативно забарвлене, бо воно існує не одне, а в ряду інших найменувань, а «вибір одного з безлічі завжди суб'єктивний і тому завжди навантажений конотацією» [149, с. 179].

Це стосується як вибору імені при народженні дитини, так і вибору форми імені (офіційної – неофіційної, повної – неповної, зменшувально-пестливої – грубої тощо) у певній ситуації спілкування. Певні значення закріплені за антропоформами офіційним узусом, але зміст, що вкладається в цю форму різними людьми в конкретних ситуаціях спілкування, може дуже різнитися. Антропоформа «Ориська», що вважається грубою, у мовленні

може мати також стилістично нейтральні або зменшувально-пестливі конотації.

Вбираючи протягом історії різні культурні конотації, імена наповнюються додатковими національно й культурно маркованими сенсами. Конотативні значення можуть створюватися також і фонетичним звучанням імені (його милозвучністю-немилозвучністю), тенденціями моди, пануючою у суспільстві ідеологією. Крім того, що існують загальнонародні культурні конотації, для кожної людини ім'я наповнюється своїми особистими конотаціями: подобається чи не подобається звучання імені; чи викликає ім'я певні позитивні чи негативні асоціації, пов'язані з ним чи його носіями; чи є ім'я ім'ям пращурів тощо.

Ю. Рілов замість терміна «конотація» використовує термін «ідеосемантика», яку, слідом за В.І. Абаєвим, визначає як «суму пізнавальних і емоційних уявлень, у яких відбивається складне внутрішнє життя слова в його минулому і сьогоденні» [151, с. 15]. Науковець включає в ідеосемантику антропонімів константні – етимологічний і міфологічний – компоненти, а також змінний семантичний компонент, який культурно відчужується [151, с. 15]. Етимологія імені може бути прозорою (українські *Надія*, *Святослав*, *Квітка* або турецькі *Yaprak* (листя), *Meral* (олень)) або неясною (найчастіше це запозичені імена: українські *Марічка*, *Назар* або турецькі *Halil*, *Didem*). Як приклад міфологеми Рілов наводить святого Георгія, з яким у християн асоціюється перемога святого над драконом. У турецькому антропоніміконі також можна назвати мусульманських пророків і членів сім'ї пророка Мухаммада, а також великих тюркських воєначальників, легендарних особистостей, імена яких у свідомості турків пов'язані з певними історичними та міфологічними подіями.

Говорячи про антропоніми, про їхні онтологічні й семантичні властивості, не варто забувати й про їхні граматичні особливості, бо «антропонімія – не тільки лексична підсистема, це одночасно і граматичний клас слів. Власні назви закономірно розглядаються як лексико-граматичний розряд у рамках категорії іменника» [147, с. 3]. Наприклад, категорія роду, не властива загальним іменникам у турецькій мові, є яскраво вираженою в турецьких антропонімах. Як ми зазначали вище, переважна частина турецьких антропонімів відноситься тільки до одного роду. І тільки мала частина може служити ім'ям як чоловікам, так і жінкам. По-перше, морфологічно рід виражений в іменних парах, запозичених з арабської мови: *Avni-Avniye*, *Memduh-Memduha*, *Rahim-Rahime*. По-друге, ми можемо говорити про різницю у семантиці апелативів, на основі яких створені чоловічі та жіночі імена. У чоловічих іменах тюркського походження широко використовуються назви хижих звірів і птахів, міцні природні матеріали типу заліза і каменю, і таким чином підкреслюється мужність, мудрість та сила чоловіків, у жіночих іменах антропоформантами виступають назви почуттів, квітів, природних явищ типу «дощ», «крапля», «туга», «меліса» та підкреслюється краса, ніжність та цнотливість жінок.

Антропоніми, так само як і загальні іменники, здатні набувати присвійних (*Ahmetim*), відмінкових (*Ahmet'te*, *Ahmet'i*) та зменшувально-пестливих афіксів (*Ahmetciğim*). Крім того, в турецькій мові існують усічені форми імен (варто зазначити, що не всі імена мають сталі усічені форми, і значення їхнє, як правило, не є нейтральним, на відміну від українських коротких форм імені): *Furki* (*Furkan*), *Fato* (*Fatma*), *Hüliş* (*Hülya*). Тобто утворені від прикметників, числівників

і дієслівних форм турецькі антропоніми, як і будь-які інші власні імена, мають всі граматичні характеристики іменника.

Одним з особливих видів антропонімів є прізвиська. Їхня специфічність зумовлена тим, що «прізвисько не тільки має конкретний образний денотат, воно вбирає його в свою структуру, робить його своєю внутрішньою формою, повертаючи імені по суті його початковий зміст, коли власне ім'я розповідало про власника» [149, с. 180]. Прізвиська зазвичай створюються спонтанно, функціонують, як правило, в малих соціальних групах (хоча ми можемо говорити й про загальнонаціональні прізвиська) і довго не існують. Тому деякі науковці відносять їх більше до явищ мовлення, ніж мови. Варто зазначити, однак, що в кожній мові є ряд усталених, часто повторюваних прізвиस्क, завдяки яким ми можемо говорити про типові прізвиська як про мовний феномен. Науковий інтерес становлять і так звані публічні прізвиська, до яких відносяться прізвиська відомих політиків, спортсменів, артистів, історичних осіб тощо. Ці прізвиська є «приналежністю мовної свідомості всього суспільства, що «дозволяє вважати їх частиною лексичної системи мови» [116, с. 15].

Таким чином, можна сказати, що антропоніми будь-якої мови не є виключно лінгвістичною категорією, бо їх значення тісно пов'язане з екстралінгвістичними чинниками, такими як історія народу, його фольклор, традиції і культура. Це робить антропоніми джерелом цінної інформації і привертає інтерес до їх вивчення в рамках таких наук, як філософія, логіка, етнографія, історія, географія, соціологія, літературознавство, поетика, юриспруденція і, звичайно, лінгвістика і лінгвокультурологія.

1.3. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення антропонімів

З огляду на те, що, як було з'ясовано в попередньому розділі, антропонім має складну природу та виступає і як мовний знак, і як знак культури, він не може бути досліджений методами чистої лінгвістики. Сучасний розвиток науки про мову висвітив ряд аспектів, які дозволили глибше розглянути сутність цього особливого класу мовних одиниць. Передусім це лінгвокультурологічний аспект. Лінгвокультурологія, до завдань якої входить «вивчення й опис взаємин мови з культурою етносу, його менталітетом», покликана допомогти побачити той культурний фон, який стоїть за мовними одиницями [14, с. 30]. Українська дослідниця С. Дорда так визначає завдання лінгвокультурології: «виявлення особливостей концептуалізації та категоризації навколишнього середовища у свідомості етносу за допомогою аналізу мовних даних, котрі надають доступ до процесів та явищ у ментальному світі людини» [57, с. 411].

Лінгвокультурологія як самостійна наука у межах антропонімічної парадигми та міждисциплінарних досліджень, які панують у сучасній науці, виокремилася тільки наприкінці ХХ століття. Незважаючи на те, що це один з новітніх напрямків у лінгвістиці, його засади були закладені ще на початку ХІХ століття братами Грімм, які у своїх роботах актуалізували проблему взаємин мови, культури та етносу, і німецьким філософом і теоретиком мови Вільгельмом фон Гумбольдтом, який указав на тотожність мови й духу народу: «Мова та духовна сила народу розвиваються не окремо одна від одної і не послідовно одна за одною, а складають виключно і нерозривно одну й ту ж дію інтелектуальної здатності. Мова є ніби зовнішнім виявом духу народу...» [52, с. 58].

Ідеї Гумбольдта були згодом розвинені Ф.І. Буслаєвим, Г. Штенталем, О.М. Афанасьєвим, О.О. Потебнею, А. Мейє, К. Фосслером, Ж. Вандрієсом, М. Гайдеггером, Е. Бенвеністом і знайшли своє сучасне вираження у 1960-ті роки в теорії американських учених Е. Сепіра і Б.Л. Ворфа, відомій як «гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Ворфа». В основі гіпотези лежить думка, що «структура мови визначає структуру мислення й спосіб пізнання зовнішнього світу», тобто «характер пізнання дійсності залежить від мови, на якій мислить суб'єкт, який пізнає» [94, с. 443]. Дослідники стверджували, що різні мови по-різному фіксують дійсність, тому всі понятійні системи є відносними і повністю залежать від структури ідеоетнічної мови, яка перманентно впливає на людину та її сприйняття й осмислення навколишнього світу.

У другій половині ХХ століття досягнення структуралізму зміщують фокус лінгвістичних досліджень на мову як «річ-у-собі». Проте вже наприкінці ХХ століття на перший план виходять антропоцентрична, функціональна, когнітивна та комунікативна парадигми, які знову поставили людину в центр досліджень. До того ж, мовні явища починають вивчатися комплексно, із залученням методів і досягнень інших гуманітарних наук: «На новому витку спіралі пізнання фокус дослідницької уваги закономірно зміщується з вивченого вже центру на проблемну периферію і закріплюється на стику областей наукового знання: виникають етнопсихологія, психолінгвістика, когнітивна психологія, соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика, етолінгвістики, всередині яких процес міждисциплінарного синтезу і симбіозу триває, приводячи до вичленовування, наприклад, усередині останньої етнопсихолінгвістики, етносемантики і навіть етнофразеології» [40, с. 65].

Отже, лінгвокультурологія – молода наука, що швидко розвивається, але на цей час знаходиться ще на етапі становлення. Фундаментальні дослідження в цій області пов'язані з такими іменами, як Н.Д. Арутюнова, Є. М. Верещагін, В.В. Воробйов, В.І. Карасик, В.В. Колесов, В.Г. Костомаров, В.В. Красних, В.А. Маслова, Ю.С. Степанов, В.Н. Телія. В українському мовознавстві проблемами взаємозв'язку мови і національної культури займалися Г.Ю. Богданович, В.С. Ващенко, І.Ч. Чередниченко, М.П. Кочерган, В.І. Кононенко, О.О. Селіванова та інші.

Г.Ю. Богданович називає три базові принципи, які визначають напрямок лінгвокультурологічних досліджень сьогодні: *антропоцентризм*, який передбачає системне вивчення мови, її одиниць, тексту, дискурсу крізь призму «людського чиннику» та дослідження ситуації перебування людини в мові та мови в людині; *когнітивізм*, що передбачає дослідження мови як результату когнітивної діяльності людини, способу організації та зберігання людського знання про світ, простір думки та духу; *лінгвокультурологізм*, що стверджує тісний зв'язок мови та культури народу та розуміє мову як результат творчої діяльності людини [29, с. 65].

В.А. Маслова закликає в якості предмета лінгвокультурологічних студій вивчати мовні одиниці, які набули символічного, еталонного, образно-метафоричного значення в культурі та які узагальнюють результати власне-людської свідомості у міфах, легендах, ритуалах, обрядах тощо [108, с. 36]. Тобто це «такі одиниці мови та дискурсу, за допомогою яких ми можемо дістатися до культурно-історичного шару ментально-лінгвального комплексу» [183, с. 25]. Антропоніми і є саме такими одиницями, які зберігають і транслиують культурно-істо-

ричну інформацію, що ми обґрунтували у попередньому розділі.

Оскільки лінгвокультурологія – інтеграційна наука, науковці, які займаються дослідженнями в цій області, застосовують комплекс методів, використовуваних у культурології, мовознавстві, когнітивістиці, етнографії, психології та соціології. За В.А. Масловою, методи лінгвокультурології – це «сукупність аналітичних прийомів, операцій і процедур, що використовуються при аналізі взаємозв'язку мови і культури» [108, с. 34]. М.Ф. Алефіренко виокремлює такі методи лінгвокультурологічного аналізу: *діахронічний метод*, за допомогою якого здійснюється порівняльний аналіз різних лінгвокультурних одиниць у часі; *синхронічний метод*, який дає змогу порівняти одночасно існуючі лінгвокультурні одиниці; *структурно-функціональний метод*, тобто поділ об'єкта культури на частини і виявлення зв'язків між ними; *історико-генетичний метод*, тобто вивчення виникнення лінгвокультурного факту, його розвитку та подальшої долі; *типологічний метод* для виявлення близькості різних лінгвокультурних одиниць; *порівняльно-історичний метод*, тобто порівняння самотутніх лінгвокультурних одиниць [2, с. 29-30].

Лінгвокультурологія на перше місце ставить взаємодію мови і культури. Послугуючись визначенням О. Селіванової, ми розуміємо культуру як «складний феномен життя певної групи, етносу чи цивілізації, що являє собою збережені в їхній колективній пам'яті символічні способи матеріального й духовного усвідомлення світу, моделі його пізнання й інтерпретації, а також способи колективного існування представників різних народів, одного етносу або певної його групи [158, с. 277].

С. Тер-Мінасова говорить про те, що мова не існує поза культурою і, відповідно, є її частиною. Проте «як форма існування мислення і, головне, як засіб спілкування мова стоїть в одному ряду з культурою» [179, с. 13]. Узагальнюючи сучасне розуміння взаємовідносин «культура-мова», науковець виділяє чотири аспекти:

1. Мова як відображення культури. У мові знаходить відображення не тільки реальний світ, що оточує людину, не тільки реальні умови її життя, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу.
2. Мова як хранитель культури. Мова зберігає культурні цінності – у лексиці, у граматиці, в ідіоматиці, у прислів'ях, приказках, у фольклорі, у художній і науковій літературі, у формах писемного та усного мовлення.
3. Мова як інструмент культури. Мова формує особистість людини- носія мови через нав'язане йому мовою і закладене в мові бачення світу, менталітет, ставлення до людей тощо, тобто через культуру народу, який користується цією мовою як засобом спілкування.
4. Мова як носій культури. Мова передає скарби національної культури, що зберігається в ній, з покоління в покоління. Опановуючи рідну мову, діти засвоюють разом з цим і узагальнений культурний досвід попередніх поколінь. [179, с. 13-14].

Основними поняттями, якими оперує лінгвокультурологія і якими ми будемо послуговуватися у своєму дослідженні, є: лінгвокультурний концепт, лінгвокультурема, культурна конотація, мовно-культурна компетенція, мовна особистість, мовна картина світу, менталітет, міфологема, символ. Дамо визначення цих понять.

Єдиного розуміння **концепту** поки не вироблено. У традиційній лінгвістиці концепт відповідає поняттю. Проте необхідно уточнити, що, на відміну від поняття, «концепти не лише мисляться, вони переживаються. Вони – предмети емоцій, симпатій та антипатій, а іноді і зіткнень» [167, с. 327]. О. Кубрякова називає концепт «квантом знання», В. Колесов – «одиницею ментальності», Ю. Степанов – «згустком культури в свідомості людини». За визначенням А. Загнітка та І. Богданової, «концепт – це дискретна змістова одиниця колективної свідомості, яка відбиває предмет реального чи ідеального світу та зберігається в національній пам'яті у вербально визначеному вигляді. Концепт становить основне осереддя культури в ментальному світі людини, основний елемент культури певного етносу. Водночас він є й глобальною мисленнєвою одиницею, що становить квант знання» [183, с. 34].

Ще одним базовим поняттям лінгвокультурології є **лінгвокультурема**. Це «сукупність форми мовного знаку, його змісту та культурного смислу, що супроводжує цей знак» [183, с. 36]. Лінгвокультурема відрізняється від слова або виразу тим, що включає в себе не тільки мовне значення, а й стійкі культурні асоціації, які формуються навколо нього. До речі, лінгвокультурема може бути виражена одним словом, висловом, абзацом або навіть цілим текстом [40, с. 44–48].

Утілення культурних смислів у мовному знакові прийнято називати «**культурною конотацією**». В.М. Телія визначає її як «інтерпретацію денотативного або образно вмотивованого аспектів значення мовного знака в категоріях культури, що передбачає виявлення зв'язку образу, який лежить в основі номінативної одиниці мови (слова або фразеологізму), зі стереотипами, символами, еталонами, міфологемами та іншими знаками національної та

загальнолюдської культури, засвоєної народом – носієм мови» [175, с 145]. Уміння інтерпретувати культурну конотацію (тобто уміння інтерпретувати образно вмотивовані одиниці мови через співвіднесення їх із категоріями культури) формує особливий тип компетенції носія мови – **мовно-культурну компетенцію** [126].

Лінгвокультурологія базується на принципах антропологічної лінгвістики, яка вивчає мову у контексті духовного світу людини. Тому важливою категорією лінгвокультурології є «**мовна особистість**». С.Г. Воркачов зауважує, що ми можемо говорити про мовну особистість у трьох аспектах: 1) людина як носій мови, узятя з боку його здатності до мовленнєвої діяльності, тобто комплекс психофізичних властивостей індивіда, що дозволяє йому виробляти і сприймати мовні твори – по суті мовна особистість; 2) сукупність особливостей вербальної поведінки людини, яка використовує мову як засіб спілкування, – комунікативна особистість; 3) закріплений переважно у лексичній системі базовий національно-культурний прототип носія певної мови, свого роду «семантичний фоторобот», що складається на основі світоглядних установок, ціннісних пріоритетів і поведінкових реакцій, відображених у словнику, – словникова, етносемантична особистість [39, с. 65-66]. Тобто з позицій лінгвокультурології ми можемо розглядати національні антропоніми як результат діяльності **індивідуальної мовної особистості**, яка створює, обирає або дає ім'я іншій людині, орієнтуючись на особисті мотиви або мовні наміри, а також як результат діяльності **колективної (етносемантичної) особистості**, яка є продуктом національної культури і має низку установок, стереотипів, форм поведінки і спілкування, що є спільними для певного етносу.

Нами буде розглянуто питання й про реконструкцію фрагментів картини світу турецького народу через призму особових імен. У межах лінгвокультурології ми можемо говорити про три види **картини світу**: 1) **реальна картина світу** – об’єктивна даність, що оточує людину; 2) **культурна (понятійна) картина світу** – відображення реальної картини через призму понять, сформованих на основі уявлень людини, які були отримані за допомогою органів відчуття пройшли через її свідомість – як колективну, так і індивідуальну; і 3) **мовна картина світу**, яка відображає реальність через культурну картину [179, с. 41-42]. Більшість визначень мовної картини світу формулюється в межах гіпотези лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Ворфа. За І.Г. Ольшанським, мовна картина світу становить сукупність зафіксованих у мовних одиницях уявлень народу про дійсність на певному етапі його розвитку. Вона передбачає наявність у носіїв мови певного набору спільних фонових знань, що пов’язують культурно марковані одиниці мови з «квантами» культури [125]. Як бачимо, мовна та культурна картини світу тісно пов’язані між собою.

Як наголошує А. Загнітко, унікальність національно-мовної картини світу виявляється на всіх рівнях мови, однак найбільш яскраво її особливості відбито в лексиці. На сьогодні у лінгвокультурології поширеною є думка про те, що кожна культура має свої ключові слова. Наприклад, для української культури такими словами є *бусол, земля, голуб, рід, сонце, око, мак* [67, с. 53]. Для турецької це може бути *чай, феска, іслам, гостинність, честь* тощо. Ми дотримуємося тієї думки, що антропоніми також можна віднести до таких ключових слів, особливо це стосується «типових» імен. Наприклад, згадка імені *Агмет* відразу викликає у нас культурно та релігій-

но марковані асоціації. Для носія турецької мови імена *Темель* і *Дурсун* сповнені культурних конотацій як імена героїв популярних анекдотів або як імена представників лазів – народності, яка проживає на півночі Туреччини на узбережжі Чорного моря.

З національно-мовною картиною світу тісно пов'язане поняття **менталітету** та **ментальності**. В.Ф. Дороз дає таке визначення цим поняттям: «Ментальність – ціннісно вмотивована характеристика соціальної спільності, сформована система елементів духовного життя і світосприймання, яка зумовлює певні стереотипи поведінки, діяльності, способи життя різноманітних соціальних груп та індивідів, включає сукупність ціннісних, символічних, свідомих чи підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів, світобачення. До менталітету належать звички, прагнення, символіка, традиції, інтуїтивне підсвідоме, що існують на рівні несвідомих психічних процесів <...>. Ментальність – це категорія, яка визначає сучасний контекст онтології людини в культурі, її світосприйняття та світобачення крізь призму власного етносу (нації, народності) тощо. Етнічна ментальність проявляється в домінуючих життєвих настроях людей, у характерних особливостях світовідчуття, світосприймання, у системі моральних вимог, норм, цінностей та принципів виховання <...>, у формах взаємин між людьми, у сімейних засадах, у ставленні до природи та праці, в організації побуту, свят, у конкретних актах самоорганізації етносу тощо» [58, с. 75].

Мовна картина світу є завжди суб'єктивною, «вона фіксує сприйняття, осмислення та розуміння світу конкретним етносом не на сучасному етапі розвитку, а на етапі формування мови, тобто на етапі первинного, наївного, донаукового пізнання світу» [85, с. 12–13]. Чи-

мало особових імен, що входять до сучасної антропонімічної системи турецької мови, сформувалися в давні часи, коли в тюркських племенах панувало архаїчне і міфологічне світобачення, сліди якого збереглися й у сучасних турків. Сучасна історія також побудована на міфотворчості. На думку авторів посібника «Українська лінгвокультурологія», поява перших національних держав після Великої Французької революції неодмінно супроводжувалася виведенням їх генеалогій від великих народів або імперій давніх часів, міфологізованим обґрунтуванням власної національної виключності й богообраності. [183, с. 168]. Міфотворчість мала місце й при написанні найдавніших відомих нам писемних пам'яток стародавніх тюрків (орхоно-снісейських), і при впровадженні ісламу серед тюркських народів, і при створенні Турецької Республіки, коли уряду потрібно було об'єднати народ єдиною національною ідеєю, змусити пишатися своєю національною приналежністю й історією. Антропоніми ж завжди чуйно реагують на будь-які зміни в суспільстві. Тому ми можемо говорити про певні символи і міфологеми, відображені в особових іменах турків. **Міфологеми** є змістовою одиницею мовної свідомості, продуктом колективного несвідомого, що зберігається у національній пам'яті того чи того етносу, а їх еволюція у конкретній національній культурі відображає специфіку їх заломлення у мовній картині світу [73, с. 160-163].

Символ – це знак, у якому первинний зміст виступає формою для вторинного змісту [108, с. 96]. Наприклад, лев у турецькій культурі – символ хоробрості, троянда – символ жіночності.

Отже, антропоніми є одним з найбільш насичених культурною інформацією знаків мови. Ім'я – це не просто

особливим чином упорядковані звуки, це шматочок реальності, пропущений через свідомість людини, яка створює чи дає це ім'я. А її свідомість, своїм чином, зумовлена національно-культурною свідомістю, картиною світу того суспільства, у якому людина народилася і живе. Тому в межах лінгвокультурологічного підходу ми будемо розглядати турецькі антропоніми у зв'язці «мова – культура – картина світу – індивідуальна й колективна мовна особистість». При аналізі особових імен у названому аспекті особлива увага буде також приділятися культурній конотації.

1.4. Проблема прагматичного значення особового імені

Як бачимо, антропоніми можна досліджувати з різних точок зору. Особливий інтерес представляє функціональний аспект вивчення особового імені, який знаходиться у фокусі лінгвістів від другої половини ХХ століття. Поворот у лінгвістичних студіях до прагматики мови, до особливостей її реального функціонування був цілком закономірним. Лінгвістичний структуралізм і логічна семантика, що панували в мовознавстві до 60-70-х років ХХ століття, розглядали мову у зв'язку з «усередненим» її носієм, поза межами аналізу залишалася людина як «творець» висловлювання – з її почуттями та емоціями, стосунками з іншими людьми. Об'єктом дослідження нового напрямку стала мова як продукт діяльності конкретного носія. Антропоцентрична парадигма, у межах якої розвивалася прагматика, дозволила змістити фокус лінгвістичних інтересів з «аналізу мови у людині на аналіз людини у мові» [107, с. 6], що дозволяє вивчити мовні явища більш повно. Слід зазначити, що в науковій літературі на позначення цієї області досліджень існує ряд синонімічних термінів: прагматика, лінгвопрагматика,

прагмалінгвістика та ін., але це не змінює суті й предмету досліджень.

Термін «прагматика» був виділений Чарльзом Морісом ще в 30-ті роки ХХ століття і визначений ним як «відношення знаків до їх інтерпретаторів» (носіїв мови), а пізніше як дослідження «формування, використання і впливу знаків (the origin, uses and effects of signs)» [282, с. 6]. Морріс поділив науку про знаки (семіотику) на: семантику – вчення про відносини між знаками і об'єктами дійсності; синтактику – вчення про відносини між знаками; і прагматику, що досліджує відношення мовця до знаків. Прагматика, таким чином, вивчає поведінку знаків у реальних процесах комунікації.

Великий внесок у розвиток прагматичної теорії зробили Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, Ф. Бацевич, Дж. Браун, А. Вежбицька, Т.А. ван Дейк, Ю.В. Горшунов, В.З. Дем'янков, Ф. Кіфер, Дж. Ліч, М.В. Нікітін, О.В. Падучева, Г.Г. Почепцов, О.Г. Почепцов, Ю.С. Степанов, Р.Ч. Столнейкер, І.П. Сусов, В.Н. Телія, Дж. Юл та ін. На становлення лінгвістичної прагматики значно вплинули теорія мовних актів (Дж. Остін, Дж. Р. Серл, З. Ведлер), прагматична теорія Г.П. Грайса і теорія референції (Л. Лінський, Дж.Р. Серл, П.Ф. Стросон та ін.).

У сучасному розумінні лінгвопрагматика вивчає «мову в дії у зв'язку з учасниками комунікації і в межах створюваного ними прагматичного контексту» і займається вибором «найбільш оптимальних з наявних у мові засобів для найбільш успішного впливу на адресата, для ефективного досягнення поставленої мети в конкретних обставинах мовного спілкування» [167, с. 325-326]. Ф.С. Бацевич дає таке визначення лінгвістичної прагматики: «напрям сучасної лінгвістики, який ґрунтується на

виявленні та описі функціонування *суб'єктивного чинника* в Мові, Мовленні та Комунікації як модусах існування живої природної людської мови» [18, с. 12].

Лінгвістична прагматика тісно пов'язана із психологією, соціологією, етнографією, з одного боку, і семантикою, риторикою, стилістикою – з іншого. Наявність спільних завдань у прагматичної лінгвістики та соціолінгвістики призвело до виділення в зарубіжній науці окремої дисципліни – соціопрагматики, яка вивчає залежність мовного спілкування від соціальних чинників [278, с. 10].

Варто зазначити, що деякі дослідники не згодні із статусом прагматики як окремої науки і надають їй лише статус напрямку, перспективи в розгляді мовних явищ, хоча більшість науковців все ж збігаються на думці, що прагматика є окремою лінгвістичною дисципліною.

53

Більшість дослідників вважають за краще говорити про прагматику висловлювання або навіть тексту, ми ж у своїй роботі будемо говорити про прагматику антропонімів, тобто слів як окремо взятої одиниці словникового фонду турецької мови та в межах певного контексту. Про можливості та необхідність вивчення не тільки висловлювання, але й слова у прагматичному аспекті говорять такі дослідники, як Ю.Д. Апресян, А. Вежицька, Ю.В. Горшунов, В.І. Заботкіна та ін. Це зумовлено тим, що слово посідає центральну позицію в мові, воно звернене до всіх мовних рівнів і відіграє найважливішу роль у конструюванні всіх мовних одиниць більш високого рівня та в їх функціонуванні [203, с. 7-8]. Як ми знаємо, слово може виступати в якості речення й повноцінного висловлювання. Також не варто забувати, що, будучи «будівельним матеріалом» для висловлювання, саме слово у процесі людського спілкування «стає головним

провідником інтенції людини, яка творить мову, і основою для правильного прочитання тексту» [1, с. 4]. Немає єдиної думки й щодо визначення меж між прагматичним і семантичним значенням. Існує три підходи до цього питання: 1) семантична інформація розглядається як частина комунікативно-прагматичної інформації; 2) обидва типи інформації автономні і рівноправні і функціонують у тісному зв'язку один з одним; 3) прагматична інформація є частиною семантичної [31, с. 43-44]. Більшість дослідників схильється до думки, що найбільш точні й ефективні результати можуть бути досягнуті, якщо розглядати прагматику і семантику як взаємопов'язані частини одного цілого. А. Вежбицька розглядає прагматику як частину семантики, що вивчає певне коло мовних значень. О.В. Падучева зазначає, що «мовні значення є прагматичними в принципі: з людиною, з мовною ситуацією пов'язані у мові не якісь там особливо виділені експресивні елементи, а взагалі значення переважної більшості слів і граматичних одиниць» [129, с. 222].

Поширеним є також погляд Ю.Д. Апресяна, який вважає, що лінгвістичний інтерес становить лише та прагматична інформація, яка лексикалізована або граматицізована, тобто набула постійного статусу в мові [6, с. 7]. В.І. Заботкіна, вказуючи на складний діалектичний зв'язок між прагматикою та семантикою, визначає прагматику слова як частину сукупної семантики, яка несе в собі інформацію про соціальний статус мовців, про реальні умови вживання та про очікуваний ефект впливу на слухача [66]. Тобто йдеться про ті прагматичні складники у значенні слова, що закріплені мовним узусом і традицією й характерні для типізованих мовних ситуацій.

Варто, проте, зазначити, що прагматичне значення власних назв має свою особливу специфіку. Особове ім'я, бу-

дучи особливим класом слів, отримує ряд прагматичних значень, не пов'язаних із семантичним значенням його апелятиву, а зумовлених соціокультурними чинниками: модою, соціальним і екзистенційним (стать і вік) статусом комунікантів, відносинами між особою, яка називає, і особою, яку називають, історико-культурним тлом імені тощо.

Деякі науковці ставлять знак рівності між прагматичним значенням слова та його конотаціями. Насправді все залежить від того, наскільки широко розуміється термін «конотація». Традиційно конотацію визначають як емоційно-оцінне або стилістичне забарвлення мовної одиниці узуального або okazіонального характеру. А.А. Уфимцева ж, виокремлюючи в слові, крім граматичного (внутрішньосистемного) та лексичного (мовленнєвого) значення, ще й прагматичне, до прагматичних конотацій відносить не тільки оцінні, але й також культурно-історичні, національно-географічні та інші знання, «накопичені носіями мови в результаті сприйняття ними різних аспектів зовнішнього світу» [187, с. 118]. Як зазначає В. Телія, конотативний аспект значення є «середостінням прагматичної інформації у мовних сутностях» [176, с. 27]. Таким чином, незважаючи на те, що в ідеалі антропонім тільки називає людину та не надає ніякої інформації про неї, особливості лексичного значення особового імені дозволяють зафіксувати ряд соціально значущих, усталених і культурно закріплених прагматичних конотацій, які й будуть досліджуватися в нашій роботі.

І.В. Крюкова виділяє «внутрішню» і «зовнішню» прагматику онімів. З позиції **внутрішньої прагматики** досліджуються соціально усвідомлені й закодовані на рівні словозначення прагматичні компоненти значення, а з позиції **зовнішньої прагматики** – використання мовного

знака у певних типах прагматичного контексту [88, с. 139]. Актуалізаторами внутрішньої прагматики антропонімів виступають, з одного боку, соціальний, культурно-історичний або емоційний фон самого антропоніма, безвідносно до його внутрішньої форми, а з іншого – конотативні компоненти значення слова, покладеного в основу особового імені при його створенні. Як приклад першого типу можна навести широко відомі так звані одиничні антропоніми, які «містять у собі такі конотативні компоненти, як культурно-історичний досвід, індивідуальний та груповий світогляд, етнолінгвістичні та етнопсихологічні особливості певної лінгвокультурної спільноти, емоційно-оцінні параметри та ін., безвідносно до етимології цих та подібних їм онімів» [88, с. 139]: *Yunus Emre, Fatih Sultan Mehmet, Çalığıuşu*. Прикладом конотативних значень апелятиву можуть слугувати особові імена, що сформувалися у давньотюркський період, коли чоловікам могли давати імена на честь тотемних тварин їх племені, які відбивали як повагу до прабатька роду, так і перехід до людини, якій дають ім'я, якостей цих тварин – сили, спритності, розуму: *Arslan (лев), Bars (барс), Kaplan (мигп)*.

Зовнішня прагматика антропонімів пов'язана з такими ключовими поняттями прагматичної лінгвістики, як суб'єкт, адресат і прагматичний контекст, на яких ми зупинимось більш детально.

Ю.С. Степанов виділяє категорію **суб'єкта** як центральну категорію сучасної прагматики. Адже саме людина в антропонімічній парадигмі «стає точкою відліку в аналізі цих явищ, вона втягується в цей аналіз, визначаючи його перспективу й кінцеві цілі» [89, с. 212]. У зв'язку з цим ми хотіли б торкнутися питання мовної особистості в прагматиці. **Мовна особистість**, тобто «людина в

її здатності здійснювати мовленнєві акти», має «сукупність ментальних, психічних, емоційних, прагматичних та ін. характеристик» [36, с. 252-253]. Усі ці характеристики виявляються в мовленні особистості та можуть бути здебільшого реконструйовані на базі мовних засобів. Мовна особистість проявляється в ситуаціях спілкування та детермінується ними: «Суб'єкт виникає кожного разу немов би знову в результаті кожного епізоду спілкування, в межах свого дискурсу» [306, с. 199].

Крім індивідуальних якостей, у мовній особистості відбивається суспільно-соціальне і регіональне середовище, традиції виховання і національної культури. Ю.М. Караулов говорить про три структурні рівні мовної особистості: 1) вербально-семантичний, який передбачає володіння природною мовою; 2) когнітивний, одиницями якого є поняття, ідеї, концепти, що складаються в кожній мовній індивідуальності у більш-менш упорядковану, більш-менш систематизовану «картину світу», яка відображає ієрархію цінностей; 3) прагматичний, що містить цілі, мотиви, інтереси, установки та інтенціональності [77, с. 3-5].

При аналізі антропонімів ми розглядатимемо суб'єкт саме як мовну особистість у двох іпостасях: як автора висловлювання, який використовує готові імена та обирає один варіант із функціональної парадигми імені; і як особу, яка дає (привласнює, творить) ім'я. Також при аналізі прагматики турецьких антропонімів буде враховуватися чинник адресата як мовної особистості та його суб'єктивні характеристики. Тут важливими прагматичними чинниками стають соціальний статус суб'єкта, який називає, й іменованого адресата, їхні стать, вік, рівень освіти, рівень мовної компетенції, приналежність до певної культури або субкультури, інтенції мовця

(принизити, похвалити, стимулювати до дії) і особливості сприйняття адресата, вибір мовних засобів для реалізації комунікативного наміру.

Ще на початку 1970-х років Т.М. Дрідзе у зв'язку з цим виділила «прагматику комунікатора» й «прагматику реципієнта» [59, с. 34-35]. Н.Д. Арутюнова, окрім суб'єкта і адресата, виділяє ще два об'єкти прагматичного дослідження: взаємодію і комунікацію суб'єкта і адресата та ситуацію спілкування.

На думку дослідниці, у зв'язку із **суб'єктом мовлення** у прагматичі повинні аналізуватися: явні та приховані цілі висловлювання; мовна тактика і типи мовної поведінки; правила розмови, що підпорядковуються принципу співпраці; установка мовця або прагматичне значення висловлювання; референція мовця; прагматичні пресупозиції; ставлення мовця до повідомлюваного. У зв'язку з **адресатом** висловлювання розглядаються: інтерпретація мовлення; вплив висловлювання на адресата; типи мовленнєвого реагування на отриманий стимул. Стосовно **відносин між учасниками комунікації** вивчаються: форми мовленнєвого спілкування; соціально-етикетні сторони мови; співвідношення між учасниками комунікації в тих чи тих мовленнєвих актах (тобто рольові стосунки). Відносно **ситуації спілкування** у прагматичі досліджуються: інтерпретація дейктичних знаків, а також індексальних компонентів у значенні слів; вплив мовної ситуації на тематику і форми комунікації [10, с. 390].

Дещо докладніше зупинимося на **ситуації спілкування та контексті**. Контекст можна визначити як умови спілкування, що зумовлюють характер протікання мовленнєвої діяльності суб'єкта й адресата. Наразі кон-

текст у прагматичі розуміється досить широко і вбирає в себе не тільки ситуацію спілкування, але також суб'єкта та адресата, як носіїв певних знань про світ [193] і певних концептуальних схем, які є основою інтерпретації мовних висловів і будь-яких інших об'єктів світу [128, с. 83]. Виділяють також різні види контекстів, кожен з яких відповідає особливій структурі прагматичних відносин: лінгвістичний, паралінгвістичний, ситуативний, психологічний і культурний [83, с. 22-29]. Зважаючи на те, що в нашій роботі антропоніми розглядаються як мовні одиниці, що акумулюють у собі культурно-історичні конотації, для нашого дослідження надзвичайної значущості набуває **культурний контекст**, бо він «дає ключ до розуміння мовного життя цього суспільства (як культурно-історичної єдності, сформованої діяльністю людини) і мовної поведінки його членів» [38, с. 66].

Ще однією важливою категорією лінгвопрагматичного дослідження є мовленнєвий акт або висловлювання як основна одиниця мовленнєвої діяльності. **Мовленнєвий акт** являє собою «цілеспрямовану мовленнєву дію, двосторонній процес передачі повідомлення від мовця (автора, адресанта) сприймачеві (адресатові) за допомогою мовних знаків. Мовленнєвий акт є мінімальною одиницею нормативної для певного суспільства соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації. При цьому учасники писемної комунікації можуть бути віддаленими одне від одного в часі та просторі» [55]. Першим дослідником мовленнєвого акту став Дж.Л. Остін у 1950-ті роки.

У мовленнєвому акті завжди є два учасники: суб'єкт (адресант) і адресат, з точки зору процесів – це процес говоріння чи писання та сприймання (слухове чи зорове)

висловлювання. За Дж.Л. Остіном, мовленнєвий акт є триступневим утворенням, що поєднує в собі локуцію, іллокуцію та перлокуцію [127]. Локуція – це є власне творення і формулювання висловлювання. Іллокутивна сторона мовленнєвого акту акцентує комунікативну мету мовлення. Іллокутивний акт співвідноситься з інтенцією мовця, є центральним поняттям теорії мовленнєвих актів. Перлокутивний рівень відображає цілеспрямований вплив на слухачів, який призводить до якихось поза-мовленнєвих наслідків. Таким чином, вплив пов'язується саме з перлокутивним актом. Проте по завершенні перлокутивного акту перлокутивний ефект спостерігається не завжди. Це пояснюється тим, що реалізації перлокутивного акту бувають успішні, або ефективні, і неуспішні, або неефективні. Успішною є така реалізація перлокутивного акту, в результаті якої з'являється перлокутивний ефект.

Дж. Серль, учень Дж.Л. Остіна, розрізнив прямі (коли інтенція мовця прочитується незалежно від ситуації) і непрямі, або опосередковані (коли висловлювання може мати різні значення залежно від контексту і підтексту) мовленнєві акти [303].

Відносно антропонімів необхідно розмежовувати **мовленнєві акти найменування і мовленнєві акти називання**. Мовленнєвий акт найменування відбувається тільки один раз, коли суб'єкт присвоює ім'я об'єктові. І.В. Крюкова пропонує називати цю дію «мовленнєвим вчинком», що характеризує суб'єкта, який називає [88]. Це може бути акт присвоєння імені людині іншою людиною або присвоєння імені своїм героям автором художнього твору тощо. В останньому випадку ім'я може бути вмотивоване зовнішніми або внутрішніми якостями номінанта, його роллю в ідейно-художньому задумі твору,

– у такому випадку ім'я стає інформаційно й естетично значущим, і ми маємо справу з іменами, які говорять самі за себе. Що стосується мовленнєвих актів називання, вони можуть відбуватися необмежену кількість разів у різних мовних ситуаціях з різними суб'єктом і адресатом, відповідно вибір форми імені буде диктуватися прагматичним характером перерахованих вище умов. Ю. Рілов у зв'язку з цим говорить про те, що повний антропонім і його компоненти, тобто імена, прізвища, гіпонимістики й зменшувальні утворення, які становлять функціональну парадигму найменування одного й того самого денотата, «є своєрідними соціально-ситуативними синонімами» [151, с. 23].

У нашій дисертаційній роботі при аналізі акту найменування ми будемо послуговуватися такою термінологією: особа, яка іменує; особа, яку іменують, ситуація найменування; при аналізі акту називання – суб'єкт-мовець, адресат, ситуація спілкування.

Здатність мовної особистості сприймати й продукувати мовленнєві акти називається **прагматичною компетенцією**, «яка передбачає наявність фонових знань, як-от: знання соціокультурних відмінностей, розуміння реалій мови, достатній запас лінгвістичних знань тощо» [185, с. 42].

І.В. Крюкова пропонує у вивченні прагматики антропонімів використовувати **методи** компонентного аналізу, спрямованого на виявлення різних пропозиційних установок суб'єкта-мовця, що знайшли відображення у готовому продукті – власному імені. «Цей метод у поєднанні з порівняльним методом і прийомом кількісних підрахунків дозволяє виділити загальні та національно-специфічні прагматичні компоненти у семантиці онімів», – зазначає дослідниця [88, с. 140].

У турецькій лінгвістиці прагматичний підхід до вивчення мовних явищ застосовується не часто, його теоретична база розроблена слабо.

Таким чином, особові імена як мовні одиниці (слова або словосполучення) із значним соціальним і культурним навантаженням мають великий прагматичний потенціал, який відображає характер взаємин між особою, яка іменує, і особою, яку іменують, суб'єктом-мовцем і адресатом; стать, вік, соціальний статус і культурний рівень учасників комунікації; оцінку імені й самого денотата; різні конотації та низку інших прагматичних значень. Зважаючи на це, можна говорити про прагматичне значення антропонімів, що утворюється комбінацією соціопрагматичних, емоційно-оцінних та орієнтаційних складників, які забезпечують успішне функціонування особового імені в мовленні.

1.5. Антропонімістичні дослідження в тюркології

Антропонімічні дослідження мають давні традиції у світовій тюркології. Перші спроби описати тюркські антропоніми належать до XI століття – це знаменитий словник-довідник тюркського мандрівника, філолога і лексикографа Магмуда аль-Кашгарі (у деяких джерелах його ім'я передається як Магмуд Кашгарі або Магмуд Кашгарлі) «*Dîvânü Lugâti't-Türk*» («Зібрання тюркських мов»), в якому зібрано й описано багатий історико-культурний, етнографічний і лінгвістичний матеріал. Книга містить не тільки номінальну лексику тюркських племен і народів, але також і значний пласт ономастичної лексики, включаючи важливі відомості про тюркомовні племена і народи, їх етноніми, топоніми й антропоніми [69, с. 92]. Словник містить близько 110 особових імен (5 з яких є жіночими), а також надає інформацію про тра-

диції іменування, особливості вживання особових імен, прізвиськ та титулів [218, с. 5]. Як зазначає В. Махпіров, «у своїх тлумаченнях того чи іншого слова вчений наводить багато надзвичайно цікавих і унікальних відомостей, що мають безпосереднє відношення до ономастичної науки, у тому числі й до антропоніміки» [110, с. 24]. Таким чином, «*Dîvânu Lugâtî't-Türk*» є цінним джерелом з тюркської антропонімії середніх віків.

Дані з топонімії, антропонімії, етнімії, космонімії й астронімії тюркомовних народів містяться й у працях учених і просвітників раннього Середньовіччя – аль-Фарабі (IX ст.), аль-Біруні (X-XI ст.), Середньовіччя – Бабура (XV-XVI ст.), Абулгазі (XVI ст.) та інших. А.М. Озьєтгін виокремлює серед цих робіт мемлюко-кипчацькі словники й граматики, які містять багатий матеріал щодо словникового складу тюркської мови в певний історичний період, деякі розділи цих праць присвячені антропонімам [290, с. 22]. Зокрема, науковець згадує словник «*Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*» (який ще має коротку назву «*Tercümân*» («Перекладач»)). Словник містить 2000 словникових одиниць, з яких 80 – особові імена.

Ще одним важливим джерелом для вивчення історичної антропонімії є словник «*Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk*» Абу Гаяна. Книга написана у XIV столітті в Єгипті, і більшість імен, включених до словника, – тюркського походження. Біля кожного з антропонімів проставлена позначка про віднесення цього слова до особових імен. Для більшої частини імен вказана стаття їх носія. Для деяких імен подано семантичний і морфологічний розбір антропокомпонентів. Також Абу Гаян використовує особові імена у реченнях, що ілюструють граматичні правила [290, с. 24].

Важливою працею, що дає нам уявлення про життя Османської імперії середини XVII століття, є 10-томна «Книга подорожей» («Seyahatnâme») Евлії Челебі, де подається авторська етимологія імен національних героїв, найпоширеніших тогочасних антропонімів, імен відомих поетів та ашиків.

Енциклопедією життя Османської імперії на межі XIX – початку XX століття стала відома 6-томна праця албанського й турецького просвітника, філософа, письменника, ученого і драматурга Самі Фрашері (у турецькій літературі він відомий як Шемседдін Самі-ефенді) «Kamûsü'l Â-lâm» («Універсальний словник») (1891), у якому, крім географічної, історичної та культурно-побутової інформації, містяться відомості з антропоніміки того періоду, проводиться структурно-семантичний аналіз особових імен. Самі Фрашері у період Республіки зробив великий внесок у реформу османсько-турецької мови, був укладачем франко-турецького і турецько-франкського словника, автором «Тлумачного словника турецької мови», «Старотурецького словника» та інших лінгвістичних праць, членом комісій з питань мови та історії Турецького лінгвістичного товариства.

Після того як датський лінгвіст професор В. Томсен знайшов ключ до прочитання рунічних текстів Орхон-енісейських пам'ятників – перших відомих писемних пам'яток стародавніх тюрків, датованих V-VIII століттями, – почалося їх системне вивчення та розшифровування. Ці пам'ятки викликають великий інтерес не тільки в істориків, а й у лінгвістів, зокрема дослідників тюркської антропонімії. З них ми дізнаємося імена тюркських правителів, членів їх сімей, видатних воєначальників. Дослідники відзначають важливу роль, яку в той період відігравали титулярні імена і прізвища [194]. Відновлен-

ня, розбір і транскрибування тюркських імен, згаданих в Орхоно-єнісейських пам'ятках, були проведені такими науковцями, як М.Я. Бічурин, В.В. Бартольд, Л.М. Гумільов. Проблема арабо-перської та китайської передачі тюркських власних назв позитивно вирішена Л.М. Гумільовим у його праці «Давні тюрки» [53]. Розшифрування текстів стародавніх пам'ятників та інформація, почерпнута звідти, не могли не дати поштовху для нових досліджень в царині антропонімії. Таким чином, наприкінці ХІХ – початку ХХ століття «починається другий етап дослідження тюркської ономастичної лексики, що характеризується внеском лінгвістів, а також істориків-краєзнавців у вивчення тюркського ономастикону» [69, с. 92].

На початку ХХ століття в Османській імперії поширення набувають націоналістичні ідеї, відповідно зростає інтерес до історичного минулого тюрків, що відбилося в багатьох друкованих виданнях, зокрема в науково-просвітницьких часописах «Türk Yurdu» і «Türk Derneği», де друкувалися статті з історії, літературознавства та ономастики.

У 1923 році, після проголошення Турецької Республіки, її засновник і перший президент Мустафа Кемаль Ататюрк узяв курс не тільки на переймання передових європейських цінностей, а й на створення національної турецької держави, яка б дозволила об'єднати розрізнені залишки Османської імперії і де кожен громадянин пишався б, що він є нащадком могутніх стародавніх тюрків – завойовників і переможців. У цьому відношенні була проведена велика дослідницька та просвітницька робота. У 1932 році було створено Турецьке лінгвістичне товариство, яке продовжує свою роботу і сьогодні. Одним із програмних пунктів роботи товариства стало дослі-

дження турецької ономастики і, зокрема, антропонімії. Товариство ставило своїм завданням наближення літературної мови (на той час це була османська мова, яка являла собою суміш з арабської, перської і власне турецької лексики й граматичних конструкцій) до народної турецької мови. Тобто почалася своєрідна мовна революція, девізом якої стало: «Türkçe düşünmek, Türkçeyle yaşamak» («Думати турецькою, жити з турецькою») [305, с. 288]. Із цією метою багато уваги приділялося «очищенню» мови від іноземних запозичень: заміна арабських і перських слів на турецькі, узяті з регіональних діалектів, створення османсько-турецьких словників, відновлення старотюркської лексики. Підйом національної самосвідомості вплинув і на антропонімічну систему. У 1934 році був прийнятий «Закон про прізвища», згідно з яким кожний громадянин Турецької Республіки повинен був мати прізвище (до цього у турків були тільки імена і розгалужена система прізвищ, титулів і звань). Прізвища пропонувалося брати довільно, але складалися спеціальні рекомендаційні списки й довідники особових імен і прізвищ, які повинні були стати виразниками національної ідентичності турків. Якщо подивитися на найбільш популярні прізвища турків сьогодні, то можна побачити, що вони відображають традиційні тюркські цінності й уявлення: *Kaya* (скеля), *Çelik* (сталь), *Yılmaz* (безстрашний, рішучий), *Öztürk* (справжній турок), *Yıldırım* (блискавка), *Demir* (залізо), *Şahin* (сокіл), *Yıldız* (зірка). Словники особових імен, які видавалися у великій кількості, містили також імена видатних тюркських воєначальників, старотюркські й новостворені імена. Цікавим є той факт, що багато створених або відновлених у той час турецьких слів не прижилися в мові, але залишилися в особових іменах і прізвищах: *Adanç*, *Görey*, *Ataman*, *Sökmen*, *Yalkın*, *Yöney* та ін. [305, с. 286-287]. До цього

ж періоду належать відомі роботи Бесіма Аталая «Türk Büyükleri veya Türk Adları» («Великі турки або Турецькі імена») (1935) і Мурата Ураза «Türk Adları» («Турецькі імена») (1935). Також з'явилося багато видань, у яких проводився аналіз мотивації вибору імені дитини.

У роки становлення Турецької Республіки у зв'язку з вищеописаними процесами зріс інтерес і до вивчення стародавніх писемних пам'яток, тюркського епосу та фольклору («Манас», «Огузнаме», «Книга Деде Коркута» та ін). Відповідно вивчалися антропоніми й традиції іменування, описані у цих творах. Відомий тюрколог Агмет Джафероглу, який заклав основи лінгвістичного вивчення антропонімів у Туреччині, привернув інтерес наукових кіл до вивчення «Зібрання тюркських мов» Магмуда аль-Кашгарі, про який ми згадували вище [232].

67

Великий внесок у розвиток нової турецької лінгвістики і, зокрема, антропонімії зробив турецький науковець Гаміт Зюбейр Кошай, який розпочав свої ономастичні студії ще під час навчання у Будапешті: «Уперше у турецькому мовознавстві на широкому науковому тлі була подана класифікація антропонімів, що пов'язані з тотемними віруваннями (*Kartal, Sungur, Kurt*), проаналізовано антропонімічний елемент *taş* («камінь») у тюркській ономастичній традиції, критичному аналізу було піддано імена, пов'язані з народними віруваннями (*Çirkin*), віддієслівні імена (*Almuş*). Після повернення на батьківщину Г. Кошай продовжує ономастичні дослідження на сторінках «Türk Yurdu», аналізуючи турецькі імена *Durmuş, Yaşar, Döndü, Kara Yaşlı, Adı Güzel, Ana Kız, Hobyar*» [134, с. 34].

Як зауважує В.М. Підвойний, «незважаючи на те, що до середини 30-х років ХХ ст. вивчення ономастично-

го простору в Туреччині мало фрагментарний характер, саме цей період цілком можна розглядати як період систематизації, наукового опрацювання, окреслення перспектив подальших досліджень» [134, с. 34].

З 50-х років ХХ століття починається більш-менш системне лінгвістичне вивчення турецьких і тюркських антропонімів. Основи теоретичного й практичного осмислення турецької ономастики були закладені турецько-азербайджанським науковцем Агмедом Джафероглу, його послідовником Гасаном Ереном, а також лінгвістом-теоретиком Доганом Аксаном.

Внесок у розвиток тюркології зробили й угорські науковці. Видатним їх представником був історик і лінгвіст Ласло Рашоні, який видав ряд робіт з описом тюркських і кипчацьких особових імен. Найбільш значущими з них є: «Жіночі імена у тюркському світі» («Türklükte Kadın Adları») (1963), «Тюркський світ в історії» («Tarihte Türklük») (1971), «Мости Дунаю» («Tuna Köprüleri») (1984). Рашоні розробив методологію дослідження тюркських антропонімів, описав традиції найменування у тюрків, створив класифікацію особових імен за вмотивованістю їх значення. Працею його життя став словник тюркських антропонімів і етнонімів «Onomasticon Turcicum», який він не встиг завершити за життя та який був продовжений і виданий у 2007 році його учнем Імре Баскі. Ідея такого словника була висловлена ще на початку ХХ століття російським сходознавцем О.М. Самойловичем: «... слід було б скласти повні алфавітні списки особових імен, чоловічих і жіночих, за окремими племенами, з докладними вказівками, у яких випадках, у яку історичну епоху, кому і чому давалося або дається це ім'я. Згодом з'явилася б можливість зробити вельми цікаве у культурно-історичному відно-

шенні порівняльне дослідження особових імен усього турецького народу» [153, с. 299]. Словник Рашоні і Баскі містить 22 000 словникових статей і 44 000 особових імен тюркського походження, а також імен, які увійшли до тюркської мови дуже давно й сприймаються як тюркські. Матеріалом для словника послужили понад півтисячі джерел, включаючи арабські й перські історичні матеріали, мапи, словники, книги подорожей і статті з різних періодичних видань. Автори намагалися для кожного імені (хоча це не завжди було можливим) вказати регіон, де ім'я було зафіксовано, історичний період, етнічну приналежність носія, діалектну групу. Як зазначає Імре Баскі, внаслідок використання методу суцільної вибірки імена у словнику неоднорідні. Так, кількість османських імен становить 1260 одиниць, а кількість казахських удесятеро більша – близько 12 740 [226].

Неможливо не згадати про ономастичні праці російських і радянських науковців. Їхній інтерес до тюркології зумовлений, звичайно ж, тим фактом, що на території Російської Імперії, а потім СРСР проживали різні тюркські народи і народності. Початок спостереженням етноісторичного характеру за найменуванням у різних тюркських народів поклав В.В. Радлов. Тюркською ономастикою наприкінці XIX – початку XX століття займалися також такі дослідники, як О.М. Самойлович, В.О. Гордлевський, Н.Ф. Катанов, В.К. Магницький. Їх дослідження мали в основному історико-етнографічний характер. З 60-х років XX століття спостерігається становлення власне лінгвістичного вивчення антропонімічних систем різних тюркських народів. Антропонімічні дослідження у радянському й пострадянському просторі охоплюють широке коло проблем: вивчення антропоніміки у зв'язку з історією та розвитком етносу, аналіз ан-

тропонімічної лексики давньотюркських пам'яток, створення лексико-семантичних класифікацій, дослідження взаємодії антропонімікона з апелятивною лексикою, вивчення особових найменувань в історичних пам'ятках, аналіз діалектних антропонімів, з'ясування закономірностей словотворчих і морфологічних типів у тюркських мовах, визначення антропонімікону у словниковому складі загальнонародної мови, розгляд антропонімів як продукту історичних, соціальних і культурних процесів, створення словників антропонімів [182, с. 77].

До вивчення тюркської антропоніміки у різний спосіб долучилися Г.Р. Алієв, С. Атаніязов, М.І. Ахметзянов, М.О. Баскаков, Е.Л. Бегматов, Г.Ф. Благова, Т.М. Гаріпов, А.Г. Гафуров, Г.Р. Галіулліна, З.Р. Жаненова, Т.М. Жанузаков, Ш. Жапаров, М.А. Залялієва, В.Ф. Ібрагімова, Х.Ф. Ісхакова, С.К. Кенесбаєв, Г.В. Косточаков, Г.І. Кульдєєва, Т.К. Кусімово, В.У. Махпіров, О.Т. Молчанова, У.А. Мусабеков, З.Б. Мухамедова, В.А. Ніконов, К.А. Ністбаєва, Б.О. Орузбаєва, Г.Ф. Саттаров, О.В. Суперанська, З.Г. Ураксін, Г.С. Хазієва-Демірбаш, А.Г. Шайхулов, Г.В. Юсупов та інші науковці.

Загальні питання розвитку тюркської антропонімії розглядає у своїх публікаціях А.Г. Гафуров, він простежує долю арабських, іранських і тюркських особових імен, які є найбільш поширеними серед народів Середньої Азії, Закавказзя та Поволжя. Словник до його роботи «Ім'я та історія: про імена арабів, персів, таджиків і тюрків» містить понад 3000 особових імен [47].

Великий внесок у розвиток тюркської антропоніміки зробив Г.Ф. Саттаров. У його працях розглядаються питання походження й розвитку татарської антропоніміки, словотвірні особливості особових імен і топонімів, наз-

ви яких походять від особових імен і прізвищ. Результатом його роботи є повний тлумачний словник татарських особових імен «Про що говорять татарські імена», який містить 45000 особових імен, зібраних з різних джерел [155].

Антропонімія стародавніх і середньовічних пам'ятників тюркської писемності досліджувалася В.У. Махпіровим, С. Сидиковою, Г.Ф. Благовою. У роботах В.У. Махпірова аналізуються антропоніми у таких значних пам'ятках тюркської писемності XI століття, як «Диван лугат-ат-тюрк» і «Кутадгу біліг». Автор досліджує великий шар арабо-іранських імен, які проникли у тюркську антропоніміку з ісламом, але зазначає, що «найбільш широко в тих пам'ятниках представлені імена саме тюркського походження» [110, с. 23].

Г.Ф. Благова реконструювала понад 150 одиниць пратюркської антропонімічної системи, до яких входять однокладні особові імена і компоненти складених імен, що утворюють пратюркський «кістяк», сліди якого збереглися і в сучасних тюркських антропонімічних системах [23]. Така стала традиція, на думку Г.Ф. Благової, пояснюється сукупністю лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників: тісний зв'язок антропонімів зі стародавніми етнічними традиціями тюркських народів, традиційно-патріархальна самосвідомість тюрків, тісні зв'язки тюркських антропонімів з апелятивною лексикою, збереження антропонімічної семантичної структури та консервативність моделей, за якими утворюються складені імена [25]. Благова також представила класифікацію типів давньотюркських антропонімів. Уперше в тюркології науковець поставила перед собою завдання на основі антропонімічної лексики реконструювати картину світу та особливості міфологічного світогляду

пратюркського етносу із залученням фольклорних, міфологічних та інших культурних контекстів [23, с. 661].

Г.Р. Алієв у своїх працях розглядає лінгвістичні й екстралінгвістичні чинники в антропоніміці тюркських народів.

М.О. Баскаков був одним із провідних дослідників в галузі вивчення російських прізвищ тюркського походження. Також питаннями російських і українських прізвищ з тюркськими елементами займалися такі науковці, як В.Д. Бондалетов, С.Ф. Бевзенко, В.О. Горпинич, М.О. Демчук, Ю.О. Карпенко, В.А. Ніконов, Ю.К. Редько, О.В. Суслова, Б.О. Унбегаун, М.Л. Худаш та ін.

Українські лінгвісти Ш. Кайбуллаєв, Е.М. Озенбашли, С. Усінов, А.М. Емірова провели аналіз та опис кримськотатарської антропонімічної лексики.

72

На жаль, турецька антропоніміка поки не викликає великого інтересу серед українських тюркологів. Проте є кілька цінних робіт у цій області таких науковців, як В.М. Підвойний, Г.І. Халимоненко, І.Л. Покровська, О.А. Пишньоха.

Г.І. Халимоненко дослідив давньотюркські антропоніми в українських літописах X-XIII ст. [198]. В.М. Підвойний описав особливості ісламської антропоніміки та етнолінгвістики [133], дав детальний огляд ономастичних досліджень у турецькій лінгвістиці [134]. Роботи І.Л. Покровської стосуються вивчення антропонімів з позицій лінгвокультурології. Вона розглядає особові імена як важливі кванти етнокультурної інформації, досліджує релігійно марковані антропоніми в системі турецьких особових імен, подає їх розгалужену класифікацію, простежує їх роль у турецькій картині світу [137]. Разом з О. Пишньохою І. Покровська аналізує вживання прецедентних імен у сучасній турецькій поезії [132].

У сучасній Туреччині антропонімічні дослідження ведуться за такими напрямками:

- традиції й мотиви найменування (І. Башгьоз, А. Інан, О. Кібар, В. Орнек, С. Сакаоглу, Б. Уйсал, Дж. Челік);
- вивчення особливостей регіональних антропонімічних систем (Г.О. Алтун, Л. Доган, Й. Курт, Дж. Мегралі, Б. Огель, С. Сариташ);
- лінгвокультурний аналіз антропонімів і антропокомпонентів (Н. Байрактар, Е. Боз, Ю. Гедіклі, Б. Гюль, Д. Думан, Л. Карахан, М. Шенель);
- структурно-семантичний аналіз антропонімів (Л. Карахан, О. Ергене);
- історична антропоніміка (вивчення антропонімів різних історичних періодів на основі писемних пам'яток і фольклорних текстів) (А. Айдин, Е.К. Аманоглу, Г. Ашкін Балджи, М. Газар, Т. Гюленсой, А. Гюндюз, У. Гюнай, Й. Курт, Е. Севінчлі, Ф. Сюмер);
- вивчення прецедентних антропонімів (на базі турецьких фразеологізмів) (С. Тюркмен);
- соціолінгвістичні дослідження, що стосуються сучасних антропонімів (Т. Гюленсой, К. Джанатан, Е. Сакалли);
- створення бібліографічних довідників (А. Айдин, С. Сакаоглу);
- теоретичні дослідження власних імен (Е. Боз, Л. Кургун);
- створення словників-довідників турецьких імен (Дж. Дільчін, А. Ерол, А. Пюскюльоглу, Г. Кая).

У Туреччині в останні два десятиліття ведеться активна робота із створення фундаментальних словників-довід-

ників турецьких імен. Варто відзначити «Словник тюрксько-монгольських антропонімів» («Eski Türk-Moğol Kişi Adaları Sözlüğü») Тунджера Гюленсоє, виданий ним у співавторстві з П. Кючюкером [331]. Складання словника зайняло десятки років, і джерелами для нього послужили різні історичні пам'ятки Монголії та Туреччини, арабські, перські, візантійські, арамейські, грузинські, китайські, російські письмові джерела, тюркська міфологія. Багатий матеріал з прикладами із пісень, віршів, тюркю та історичних джерел і велика бібліографія зібрані в роботі Айділя Ерола «Şarkılarla, Şiirlerle, Türkülerle ve Tarihî Örneklerle Adlarımız» (1989) містить 17 500 словникових статей, є одним з найбільш повних словників сучасних турецьких імен на сьогодні [329]. Словник-довідник антропонімів Джема Дільчіна «Adlar Sözlüğü» (2014 року) містить 23 тисячі статей. До словника входять імена давньотюркського періоду, більшість з яких не використовується сьогодні, але деякі приклади актуальні й в наші дні. Значну частину словника також складають імена, що прийшли в турецький антропонікон після прийняття ісламу і в період Османської імперії. Також словник містить багато імен, що виникли у перші роки Республіки та дійшли до наших днів [328]. Важливими працями у турецькій антропоніміці є двотомний словник особових імен в історії тюркських держав Фарука Сюмера «Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları» (1999) і словник дитячих імен Алі Пюскюллооглу «Seçilmiş Çocuk Adları Sözlüğü» (2013). Про велике значення, яке надається вивченню особових імен, свідчить і робота Турецького лінгвістичного товариства (Türk Dili Kurumu) зі складання словника антропонімів («Kişi Adları Sözlüğü»). На цей момент словник включає близько одинадцяти тисяч чоловічих і жіночих імен, зібраних з різних джерел, з описом їх етимології і значен-

ня. Сьогодні словник доступний на сайті товариства та постійно поповнюється [335].

Варто відзначити й роботи, присвячені вивченню турецьких прізвиськ, які останнім часом стали об'єктом активного дослідження з боку турецьких лінгвістів. Опубліковано низку статей, у яких описуються і класифікуються за їх семантичною мотивацією прізвиська різних населених пунктів Туреччини. Є роботи, присвячені прізвиськам районів Демірджі (Маніса) [338], Чешмелісебіль [324], Бююккишла [342], Східного Причорномор'я [341], прізвиськам сіл Агметлі, Тахтакуш, міст Сівас, Трабзон [325] тощо. Прізвиська історичних осіб згадуються в книзі Ібрагіма Алаеттіна Ёовса «Енциклопедія знаменитих турків» [330], виданій у 1947 році.

Матеріалами для сучасних антропонімічних досліджень слугують: стародавні писемні пам'ятки, щоденники мандрівників, фольклорні тексти, середньовічні підручники та граматики турецької мови, судові й торгові реєстри Османської імперії, могильні плити, словники-довідники особових імен, дані анкетування, сучасні статистичні дані (наприклад, на сайті Генерального управління у справах населення і громадянства при Міністерстві внутрішніх справ Туреччини представлені дані про найпопулярніші імена в Республіці Туреччина за кожні 10 років з 1923 року до 2010 року і за кожен рік з 2010 по 2020 роки), дані польових досліджень з різних районів Туреччини, реєстри органів державної реєстрації, телефонні довідники тощо.

Незважаючи на зібрану дослідниками турецької антропонімії велику фактичну базу і наявність фундаментальних робіт, присвячених турецькій антропоніміці, деякі сучасні науковці вказують на недостатню вивченість цієї області ономастики. Так, Т. Ёюленсой і С. Сакаоглу гово-

рять про досить невеликий інтерес турецьких науковців до питань антропонімії й порівняно малу кількість наукових робіт у цій галузі [259, 65-66]. Г. Зюльфікар зауважує, що до цього часу не було проведено систематизації напрацьованого науковцями матеріалу, говорить про нерозвиненість методології проведення антропонімічних досліджень. Науковець пропонує провести розбивку турецької антропонімічної лексики на історичні періоди розвитку та проводити дослідження у межах цих періодів [320].

Підсумовуючи все вищезазначене, можна сказати, що інтерес до вивчення турецької антропоніміки викликаний великою значимістю її даних, що безпосередньо пов'язані з історичним розвитком та духовною і матеріальною культурою турецького народу та є предметом вивчення не тільки лінгвістики, а й історії, географії, соціології, етнографії й інших гуманітарних наук. До кінця XIX – початку XX століття роботи науковців не були цілеспрямованими антропонімічними дослідженнями, але вони містять цінні матеріали з тюркської антропоніміки, без яких складно уявити становлення й успішний розвиток сучасної науки про турецькі особові імена.

Як зазначалося вище, сьогодні вивчення турецької антропоніміки ведеться в різних напрямках: є багато праць загальнотеоретичного, історичного, етнокультурного, лінгвістичного і соціокультурного характеру. Декількома поколіннями турецьких, угорських і радянських науковців зібраний великий фактичний матеріал для досліджень, складені словники антропонімів, що містять весь корпус особових імен, починаючи від давньотюркського періоду і закінчуючи нашими днями. З 70-х років XX століття проводиться систематична робота семінарів і конференцій з питань ономастики [134,

с. 34]. Проте праці турецьких науковців в основному мають описовий характер, мало розроблені філософсько-теоретичні питання дослідження власних назв, методологія проведення антропонімічних досліджень, незначна увага приділяється вивченню турецьких антропонімів у межах нових напрямків лінгвістики – лінгвокультурологічного, когнітивного, прагматичного, комунікативного, – практично немає робіт, присвячених функціонуванню антропонімів у мовленні та в художніх текстах. Ці прогалини потроху заповнюються працями українських та російських тюркологів, що мають фундаментальну теорико-методологічну базу, напрацьовану за останні 60 років. Вважаємо, що наше дисертаційне дослідження також стане внеском у важливу справу вивчення турецьких антропонімів у всіх зазначених аспектах.

1.6. Проблемно-генетичний аналіз становлення й розвитку антропонімічної системи Туреччини

Система сучасних турецьких особових імен визначається великою різноманітністю її складових одиниць. І це не дивно, бо протягом історії тюркські народи створювали держави на величезних територіях, засновували цивілізації, змішувалися з іншими етносами, зазнавали культурного і соціального впливу сусідніх держав. Зважаючи на те, що антропоніми як «зразки духовної культури <...> дозволяють простежити основні етапи історичного розвитку того чи того етносу» [69, с. 94], а також дослідити синтаксичні, морфологічні та фонетичні особливості мови в різні періоди, вивчення турецьких антропонімів викликає великий інтерес істориків, етнографів, географів, лінгвістів та інших науковців. Український дослідник В. Підвойний зауважує у зв'язку з цим: «Надзвичайно цінним у цьому аспекті вивчення є ансамбль

власних назв сучасної турецької мови як локально обмеженого комунікативного універсуму з широким колом субстратних елементів (арабських, перських, грецьких, кавказьких)» [134, с. 34].

До сучасного турецького антропонімікону входять імена тюркського (*Bilgenur, Aytaç, Erdoğan*), перського (*Bibigül, Ajda, Gülşen*), арабського (*Fatma, Ayşe, Mustafa*), давньоєврейського (які прийшли в турецьку мову через арабську: *Meryem, İbrahim, Davut*), монгольського (*Kubilay, Tolga, Tarkan*), китайського (*İnci*), грецького (*Hektor, Meriç, Melissa*), французького (*Sibel, Orkide, Volkan*), італійського (*Fulya*), англійського (*Cansın* (на думку Т. Гюленсоє, це фонетична калька від *Johnson*)) походження [256]. Найбільш численними є тюркський та арабський шари, на третьому місці за чисельністю стоять перські імена, решта складає дуже невелику частину турецьких імен.

Словники турецьких антропонімів налічують до 24 тисяч словникових статей [328]. Слід, правда, зазначити, що такі об'ємні словники зазвичай містять весь корпус імен, які коли-небудь використовувалися турецькою нацією на шляху її історичного розвитку. Проте з іншого боку, попри те, що 15 найбільш популярних чоловічих і 28 найбільш популярних жіночих імен охоплюють чверть населення Туреччини [264, с. 17], сучасна тенденція давати дітям незвичайні й унікальні імена змушує турецьких батьків звертатися до турецької історії, знаходячи давно забуті антропонімічні одиниці, або займатися створенням нових імен. Як зазначає дослідниця сучасних турецьких антропонімів Д. Думан, «особливості традиції найменування дозволяють батькам використовувати будь-яке слово із загального словникового фонду в якості імені дитини. Іншими словами, батьки можуть

вигадати ім'я на основі будь-якого слова із загального словникового фонду мови» [243, с. 161]. Однак при цьому, підкреслює науковець, слово має або бути милозвучним, або нести позитивну конотацію [243, с. 161].

Будь-який антропонімікон можна розглядати як результат історичного шляху розвитку, «один з компонентів духовної культури народу» [117]. На різних етапах розвитку турецького суспільства система особових імен мала свої особливості, що зумовлено впливом різних чинників як лінгвістичного, так і екстралінгвістичного характеру. Найбільш значущими в цьому відношенні для турків виявилися релігійні та світоглядні чинники.

Можна виділити три великі періоди становлення й розвитку турецької антропонімічної системи: 1) доісламський (давньотюркський) період (приблизно до XI століття н.е.); 2) ісламський період (XI – XIX століття); 3) сучасний період (початок XX – XXI століття, період після заснування Турецької Республіки). Розглянемо ці періоди більш детально.

Доісламський (давньотюркський) період

Як зазначав історик Л.М. Гумільов, давньотюркські антропоніми були швидше не іменами, а прізвищами, що носили описовий характер і змінювалися протягом життя людини залежно від її віку та соціального стану.

Антропонімічна система давніх тюрків була безпосередньо пов'язана з їхніми міфологічними та релігійними уявленнями. Давній тюрк вірив у магічну силу слова. Ім'я було частиною людини і могло впливати на її долю. «Особливості антропонімічного узусу у традиційній тюркській культурі зумовлені міфічними уявленнями про природу імені – ототожненням імені та його носія або переконанням в існуванні потаємного зв'язку між

ім'ям і людиною, вірою у здатність імені «заміщати» людину тощо» [44, с. 78]. Поклоніння пращурів турків явищам природи, тотемістичні й анімістичні уявлення знайшли відображення в особових іменах. Г.Ф. Благова зазначає їх тісний зв'язок з апелятивною лексикою, прозорість етимології, відображення в іменах міфологем, вірувань та етнічних традицій давніх тюрків, особливо традицій найменування. Аналізуючи ранньотюркські антропоніми, дослідниця виділяє імена, в яких відображений світ природи, і імена, апелятиви яких пов'язані із світом побутових речей [24, с. 181-182]. Чимало антропокомпонентів того періоду збереглися й у сучасній системі особових імен Туреччини. Особливості сприйняття давніми тюрками навколишнього світу, що знайшли відображення в антропонімах, детально розглядаються в другому розділі цієї роботи.

З аналізу науковцями антропонімів Орхоно-єнісейських пам'яток дізнаємося, що одну й ту саму людину називали двома або трьома іменами, які дослідники схильні відносити до прізвищ чи титулів: «Все це тісно пов'язано з внутрішньою історією й суспільно-державним устроєм стародавніх тюрків. У багатьох випадках імена тюркських діячів відображали їх положення, займану посаду у суспільстві» [182, с. 25].

Уже в давньотюркський період склалася система антропонімів, яка включала не тільки прості (*Arslan, Bars, Atilla*), але й складні (*Altay, Akdoğan, Bozkurt, Alper*) і складені імена (*Kül Tigin, Bilge Kağan*), які «утворювалися за загальними законами й нормами тюркських мов, що співпадають зі структурою і способами словотворення сучасних тюркських мов» [182, с. 27]. До складу складених імен часто входили титули та звання: *han, hakan, beg, tigin, hatun* тощо.

Через неоднорідність тюркських племен і великих територій, які вони заселяли, антропонімікон тюрків постійно змінювався і поповнювався. Т. Гюленсой зазначає, що іменник гунів – найдавнішої тюркської народності – відрізнявся від іменника тюркських племен наступних історичних періодів: гьоктюрків, уйгурів, киргизів, караханидів, сельджуків та османів [259]. Також мали певні відмінності антропонімічні системи огузо-кипчацьких і булгаро-кипчацьких племен, карлуків, булгар та інших етносів. Як пише У.А. Мусабекова, тільки у Х-ХV століттях «відбувається злиття племен і родів, що веде до формування єдиної духовної і матеріальної культури і що стало причиною функціонування в іменнику тюркських антропонімів різного походження» [112, с. 208].

На давньотюркський антропонімікон також істотно вплинули й контактуючі народи – китайці, тибетці, монголи. У період гунів поряд з тюркськими іменами використовувалися й китайські імена. У гьоктюрків також серед правлячої верхівки були поширені китайські імена і титули [259]. Наприклад, і сьогодні в турецькому іменнику можна спостерігати ім'я *Tanju*, що позначає чин, який китайці давали тюркським правителям. У період проживання поруч з монгольськими племенами антропонімікон тюрків поповнився іменами, які вживаються в Туреччині й у наші дні: такі імена, як *Cengiz* (сильний, безстрашний), *Çağatay* (лоша), *Olca* (удача), *Timur* (залізо), *Batuhan* (від монг. *batu* – суворий), *Cilasun* (хоробрий), *Begüm* (пані, принцеса), *Böke* (вождь, герой, борець) і деякі інші, використовуються обома народами, іноді навіть неможливо визначити їх походження – тюркське або монгольське [259].

Ісламський період

У VII столітті у світовій історії з'являється нова релігія – іслам. За дуже короткий час іслам, разом із завойовними

походами арабів, а також мирним шляхом поширюється на великі території. У середині VIII століття відбулося перше знайомство тюрків з цією релігією. Процес ісламізації проходив повільно й нерівномірно в різних тюркських народностей, і тільки в X-XI століттях починається масовий перехід тюрків у мусульманську віру. Протягом історії пращури сучасних турків сповідували різні релігії: шаманізм, буддизм, зороастризм, маніхейство, християнство, але саме іслам мав найбільш значний вплив на всі сфери матеріальної і духовної культури тюрків. Мовою мусульманської релігії, науки, літератури, релігійного права стає арабська. З моменту прийняття ісламу кількість запозичень з арабської мови в мови народів, які прийняли мусульманство, сягнула 50-60% лексичного складу мови [137, с. 80]. Звичайно ж, вплив ісламу не обійшов й антропонімічну систему. Відомо, що сам пророк Мухаммад надавав великого значення імені людини і змінював ті імена, що мали, на його думку, погане значення, типу «війна», «воїн», «тиран», «непокірна». Теоретики ісламу прямо вказували на необхідність використовувати імена, пов'язані з релігією: «Називаючи сина Мухаммадом, ви відчиняєте йому двері до Раю» (А. Руфаї) (цит. за [81]). У якості імені, яке б відображало шанобливе ставлення батьків дитини до релігії, могло бути будь-яке з імен Аллаха, пророка Мухаммада, його халіфів і сподвижників, членів його сім'ї, а також будь-яка власна або загальна назва з Корану – священої книги мусульман. У турецький антропонімікон через арабську мову, окрім власне арабських, увійшли також давньоєврейські імена: *İbrahim* (Авраам), *Meryem* (Марія), *Musa* (Мойсей), *Süleyman* (Соломон), *İsa* (Ісус), *Nuh* (Ной) (зважаючи на те, що іслам не заперечує старозавітного та новозавітного вчення, а вважається самим останнім і тому найправильнішим ученням, християнські пророки шануються також і мусульманами).

З часом мусульманські імена почали поступово витісняти тюркські. Але це сталося не відразу, процес зайняв кілька століть. Арабські імена почали вживатися, перш за все, в антропоніміконі аристократичних прошарків. Серед простого населення мусульманські імена спочатку популярності не мали [195, с. 28]. В.О. Гордлевський, відомий дослідник турецької культури сельджукського й османського періодів, писав: «Огузи формально мусульмани, але це так тільки зі сторони. Тривалий час вони поряд з новими мусульманськими іменами продовжували використовувати й створювати старі племінні імена <...> подвійні імена спостерігаються навіть у придворних. Наприклад, *Ziyaeddin Kara Aslan*, *Fahreddin Arslandoğmuş*, *Seyfeddin Kara Sankor* та ін.» [51, с. 24]. Якщо ми подивимося на атропоніми, зібрані Магмудом аль-Кашгарі у його «Зібранні тюркських мов» («*Dîvânü Lugâti't-Türk*») (XI століття), то побачимо, що в той час арабські імена становили 20%, перські – 10%, а тюркські – 70% усього антропонімікону. Перські імена увійшли в турецьку антропонімічну систему завдяки тісним зв'язкам з персами й великому впливу перської літератури. У період сельджуків хаканам давалися перські імена та титули, такі як *Keyhusrev*, *Keykâvus*, *Keykubat* [259].

Тюркські імена цього періоду відображають стародавні вірування тюрків, пов'язані з культом небесних світил (*ay* (місяць), *kün* (день, сонце)), з тваринним світом (*Turumtay* (дикий кінь), *Çağrı* (сокіл), *Yağan* (слон), *Laçın* (сокіл), *Büke* (велика змія)), з назвами тюркських племен (*Kumuk*, *Kangı*), з особистими якостями людини (*Alp Aya* (хоробрий + дуже хороший), *Bilge Beg* (мудрий пан), *İnanç Beg* (надійний пан)), з обставинами народження дитини (*Kavşut* (догівір про перемир'я між правителями), *Tokış*, *Süngüş* (війна, битва)) і родинними термінами

(наприклад, Е. Аманоглу висловлює припущення, що ім'я *Abi*, яке згадується у книзі Магмуда аль-Кашгарі і має місце в сучасному азербайджанському антропоніміконі, має значення «батько», «дід» і давалося новонародженому на честь дідуся) [218, с. 7-8].

Багату інформацію про середньовічні тюркські імена надає нам і вивчення фольклорних творів, зокрема «Книги діда Коркута» («*Dede Korkut Kitabı*»), яку відносять до XIII-XV століть. Турецьких дослідників М. Газар детально аналізує походження, семантику й структуру антропонімів, які трапляються у цьому творі [263]. Більшість імен героїв у ньому – тюркського походження, невелику частину становлять арабські імена з релігійним (*Osman Affan Oğlu, Ebû Bekir Sıdık*) і нерелігійним значенням (*Selcen, Gaflet, Zeliha, Zübeyde*), одне грузинське (*Ermen*) й одне перське ім'я (*Rüstem*), а також змішані імена, компоненти яких походять з двох мов (турецької-перської чи турецької-арабської): *Ak Melik Çeşme Kızı, Ayna Melik, Alp Rüstem*. У творі привертає увагу велика кількість складених імен з описом племінної приналежності (*Kazılık Koca Oğlu Yigenek, Kanlı Koca*), зовнішності (*Saru Tonlu Selcen, Koca Yunlu*), соціального стану героя (*Selcen Hatun, Ağ Melik, Gaflet Koca, Uruz Bey, Korkut Ata*), вказівкою на ім'я батька (*Düzen Oğlu Alp Rüstem, Kazan Oğlu Uruz Bey*). Також в антропонімах трапляються компоненти, що позначають колір (чорний, білий, жовтий і коричневий) (*Kara Arslan Melik, Kara Budak, Saru Çoban*), частини тіла (*Alpar Başı, At Ağzlu Aruz Koca, Depe Göz*), назви тварин (*Aygır, Arslan, Boğa*), цифри (*altmış, otuz, tokuz*), назви професій (*Çorpan, Yülcü*). Частина імен має віддієслівне походження (*Çekür, Dönebilmez, Uzamış, Ulaş*) [263].

Антропоніми XVI-XVII століття дослідники мають можливість вивчати за земельними кадастрами, подат-

ковими та судовими реєстрами Османської імперії. На жаль, таких досліджень на сьогоднішній день дуже мало, вони обмежені певними районами Османської імперії [221], [275], [276], [261], що не дозволяє скласти цілісну картину, проте дозволяє зробити деякі висновки про іменник османів у зазначений період. В основному в цих документах записані чоловічі імена, жіночих дуже мало. Проведений турецькими науковцями аналіз показує, що на період XVI-XVII століття мусульманські імена міцно увійшли в антропонімікон турків-османів і набули там панівного становища. Тепер уже імена тюркського походження становили 20% від загальної кількості й простежувалася тенденція до зменшення їх кількості [275, с. 225]. Найбільш уживаними були такі імена, як *Mehmed, Ali, Mustafa, İbrahim, Ahmed, Yusuf, Hüseyin, Hasan, Musa, Ramazan, Süleyman* [261]. З-поміж антропонімів тюркського походження того періоду привертає увагу досить велика кількість імен типу *Durak* (зупинка), *Durmuş* (той, хто зупинився), *Durdu* (зупинився), *Dursun* (нехай зупиниться), *Dağ Dura* (стій, як гора). А. Гюндюз пояснює це тим фактом, що у XVI столітті дитяча смертність була дуже високою [261, с. 728]. Отже, антропоніми з дієслівною основою *dur-* (стояти, зупинятися) давали дитині у сім'ях, де діти часто хворіли та вмирили. Такими іменами дитині мовби давалася вказівка жити. Ряд популярних тюркських імен того періоду мають значення «Бог дав»: *Çalabverdi, Hüdaverdi, Tanrıverdi, Tengrivirmiş*. Радість батьків із приводу народження дитини відбивається в іменах *Sevindik* (ми зраділи), *Şeker* (цукор). Бажаючи дитині щасливої долі, батьки називали її *Uğurlu* (щасливчик), бажаючи доброї долі – *Devlethan* (правитель держави), бажаючи багато синів у майбутньому – *Oğullu* (із синами). Також у той період трапляються імена давньотюркського походжен-

ня з антропоосновами на позначення космосу та природних матеріалів (*Güneş, Aydoğmuş, Gündüz, Kaya, Toprak, Altuntaş, Timurtaş, Mercan*), назв тварин (*Arslan, Balaban, Kaplan, Kurd*); імена, що відображають період становлення османської держави (*Kâfırkiran, Yurdtutan*), імена, що описують особливості зовнішності їх носія (*Kara Çakır, Karakaş, Küçük, Çolak, Karagöz, Sarı Yörük*).

Сучасний період

Початок ХХ століття ознаменувався кризою Османської імперії і посиленням націоналістичних ідей. Заснування Турецької Республіки у 1923 році та її курс на створення національної світської держави, мовна реформа, закон про прізвища, прагнення до культурного зближення з Європою – всі ці чинники мали безпосередній вплив на антропонімічну систему турецької мови. Особові імена та прізвища повинні були стати віддзеркаленням нової Туреччини. Як уже згадувалось, у зв'язку з цим проводилась велика лінгвістична робота, створювалися словники-довідники, рекомендаційні списки імен і прізвищ, що вважались найбільш придатними для турецьких громадян, відроджувалися давньотюркські слова й імена, створювалися нові. Прикладом для своїх громадян став перший президент Турецької Республіки Мустафа Кемаль Паша, якому парламент присвоїв у 1934 році прізвище Ататюрк (букв. батько турків). Те, яке значення надавав Ататюрк проблемам антропонімії, засвідчують і прізвища, які він сам особисто давав своїм соратникам, міністрам, знайомим, друзям, близьким: *İ. İnönü, C. Bayar, K. Dirik, A. Kılıç, A. İnan, M. Bozkurt, K. Özalp, F. Okyar, A. Dilaçâr, B. Türker, S. Gökçen, F. Korutürk, N. Özkan* [304, с. 285]. До речі, один з аеропортів Стамбула носить ім'я Сабіхі Гьокчен, прийомної доньки Мустафи Кемаля, першої турецької жінки-пілота з прізвищем, що містить корінь «gök» – «небо».

У 30-ті роки XX століття з'явилося багато нових імен з турецькими коренями, чимало з яких пізніше зникли, але деякі залишилися й до сьогодні: *Duygu, Ezgi, Sevgi, Özlem, Özge, Sevinç, Turgay* та ін. [319]. Разом з підняттям національного духу відродився й інтерес до тюркської історії, до імен легендарних тюркських воєначальників: *Cengiz, Ertuğrul, İlhan, Oğuz* [243, с. 162]. Також з'явилися імена, утворені з імперативних основ дієслів: *Ünal, Atıl*. Створювалися як прості (*Coşku, Sevim, Mete, Emre*), так і багатокомпонентні складні імена (*Evremsu, Bengüsu*). У 60-ті роки стали популярними імена з тюркськими титульними словами «han», «tekin», «hakan»: *Gökhan, Ayhan, Aytekin*.

У 70-80-ті роки XX століття спостерігається нова хвиля націоналістичних настроїв. З'являються імена типу *Kürşat* (ім'я давньотюркського воєначальника), *Alptekin* (сміливий правитель). Модними стають нові жіночі імена з «природним» значенням апелятиву: *Bahar* (весна), *Yağmur* (дощ), *Deniz* (море), *Filiz* (паросток), *Yasemin* (жасмин), *Songül* (остання троянда). Між 1981 і 1990 роками зафіксовано найменший за період з XVI до XXI століття відсоток арабських імен серед турецького населення – 34,2% (для порівняння, у 1920-1930-ті роки він становив 85,8%) [243, с. 164]. В останні десять років кількість арабських імен знову почала зростати. Також за минуле століття зріс і відсоток перських імен. Якщо до 1941 року він не перевищував 4%, то в період між 1941 і 1999 роками варіювався від 6,5% до 15% [243, с. 168].

Щодо сучасної ситуації, то, незважаючи на зміну режимів і політичних курсів, найбільш популярними іменами, як і на початку XX століття, є імена арабського походження. Згідно із статистичними даними, на сьогоднішній день найпоширеніші чоловічі імена в Туреччині

– це *Mehmet, Mustafa, Ahmet, Ali* та *Hüseyin*. Найпоширенішими жіночими іменами є *Fatma, Ayşe, Emine, Hatice* і *Zeynep*. *Ayşe* і *Hatice* – це імена дружин пророка Мухаммада, *Fatma* і *Zeynep* – імена його дочок, *Emine* – ім'я матері пророка. *Mehmet, Mustafa, Ahmet* – імена пророка Мухаммада, *Ali* – ім'я його зятя, *Hüseyin* – ім'я онука. Турецький дослідник І. Башгюз пояснює це не тільки тим, що турки воліють дати своїм дітям імена, що мають вагоме релігійне значення, а й тим, що вони з великою повагою ставляться до своїх пращурів і часто дають новонародженим імена їхніх бабусь і дідусів [224, с. 169]. Така ж причина стоїть і за великою кількістю подвійних імен, які мають місце в сучасному турецькому антропоніміконі. Сучасні батьки часто вважають за краще обирати для своїх дітей красиві й милозвучні імена, але, віддаючи данину поваги до своїх батьків, вони дають дитині одне ім'я на честь старшого покоління, а друге ім'я обирають уже за своїм смаком. Або можуть поєднати в імені дитини імена обох бабусь або обох дідусів. Є стійкі комбінації подвійних імен (*Halil İbrahim, Hasan Hüseyin, Fatma Nur, Ayşe Gül*), а є довільні (*Hadise Sabiha, Recep Baki*). Дуже рідко обидва імені використовуються одночасно (*Mehmet Ali*), найчастіше за все одне ім'я існує для близького кола родичів, а друге – для офіційного спілкування. Подвійний антропонім може відображати й повне ім'я та навіть прізвище або титул відомої людини: *Yunus Emre* (відомий турецький поет-суфій), *Osman Gazi* (засновник Османської держави), *Fatih Mehmet* і навіть *Fatih Sultan Mehmet* (єдине потрібне ім'я в турецькому антропоніміконі, ім'я султана-завойовника Стамбула), *Tayyip Erdoğan* (президент Турецької Республіки). У 1990-ті роки в якості другого популярними стали такі імена, як *Nur* (світло) для дівчаток (*Fatma Nur, Ayşe Nur*) і *Can* (душа) для хлопчиків (*Ali Can, Fevzi Can*).

Антропонімічна система турецької мови продовжує поповнюватися й сьогодні. Якись імена запозичуються з інших мов – з арабської, перської, англійської, французької (*Buket, Sonat*), російської/української (*Olga, Anna*). Наприклад, на думку деяких турецьких дослідників, турецьке ім'я *Can* – фонетична калька англійського імені *John*, а *Cansın* – імені *Johnson*. Через політичну ситуацію в світі в 60-ті роки у Туреччині було популярним ім'я *Fidel* (на честь кубинського лідера-революціонера Фіделя Кастро). З'явився й ряд нових імен арабського походження, які вже не мають відношення до релігії, але мають гарне звучання (особливо це характерно для жіночих імен): *Asiye, Aleyna, Eda, Mira, Cemre, Mecdide*.

Після розпаду СРСР і падіння «залізної завіси» у 1980-1990-ті роки в турків активізувалися контакти з тюркськими державами, такими як Казахстан, Киргизстан, Туркменістан, Узбекистан, в антропоніміконі яких збереглося багато давньотюркських імен, що вплинуло й на турецьку систему особових імен.

Турки й сьогодні продовжують створювати нові імена. Бажання батьків (в основному міських жителів) дати дітям рідкісні, не схожі на інші імена стає причиною того, що красиві за звучанням слова із загального словникового фонду мови перетворюються в особові імена: *Ada* (острів), *Beril* (берил (природний мінерал)), *Bağlam* (в'язка; букет), *Eylül* (вересень), *Nisan* (квітень). Як зазначає Д. Думан, нові й незвичайні імена воліють давати люди із середньо-високим і високим статусом у суспільстві [241]. Імена, які знаменитості дають своїм дітям, можуть послужити наочним прикладом цього: *Hira, Atlas, İstanbul, Leo, Ajelbegü Ahu Anjelik, Ares*.

В останні роки найбільш популярними іменами для новонароджених хлопчиків є: *Yusuf, Eymen, Mustafa, Ömer*;

Berat, Ahmet, Muhammed, Mehmet, Miraç, Emir, Kerem, Ayaz, Ali, Çınar, Enes, Hamza, Muhammed Ali, Yunus Emre, Emirhan, İbrahim, Ömer Faruk, Umut, Furkan, Mert, Rüzgar, Hasan, Muhammed Emin, Yiğit, Burak, Abdullah, Arda, İsmail, Yasin, Eren, Poyraz, Baran, Talha, Alperen, Bilal, Emre, Muhammed Emir, Mehmet Ali, Deniz, Efe, Ramazan, Metehan, Muhammed Mustafa, Murat, Ege. Для новонароджених дівчаток це такі імена, як *Zeynep, Elif, Hiranur, Ecrin, Yağmur, Zehra, Azra, Miray, Nehir, Eylül, Meryem, Nisanur, Hira, Rabia, Belinay, Hiranur, Ela, Esma, Mira, Beren, Sümeyye, Ayşe, Merve, Ada, Fatma, Asya, Defne, Melek, Esmanur, Hatice, Nisa, Elanur, Eslem, Buğlem, Irmak, Duru, Büşra, Betül, Yaren, Emine, Cemre, Damla, Beyza, Tuana, Havin, Kübra, Medine, Zümra, İrem ve Derin* [309]. Як можна побачити, переважна більшість цих імен арабського походження. Але традиційні імена (імена, пов'язані із сім'ями пророка Мухаммада і його сподвижників) дещо поступилися своєю популярністю іншим арабським іменам, які мають не такий сильний зв'язок з релігією (або не мають його взагалі), але вирізняються красивим звучанням і гарним значенням. Особливо ця тенденція добре простежується в жіночих іменах: *Zehra* (араб. світлолиця), *Elif* (араб. перша літера арабського алфавіту), *Asya* (араб. схід, Азія), *Melek* (араб. янгол), *Büşra* (араб. радісна звістка), *Nisa* (араб. жінка), *Elanur* (перс.-араб. кароока + світло). Близько 20% становлять турецькі імена. У зазначених чоловічих іменах турецького походження переважають семи «правитель», «сміливий», «хоробрий», «розумний»: *Emirhan* (правитель + хан), *Yiğit* (сміливий, спритний), *Eren* (досвідчений, розумний), *Metehan* (ім'я давньотюркського хана), *Alperen* (сміливий, герой). Семантика апелютивів жіночих імен турецького походження має тісний зв'язок з природою, водою, чистотою: *Irmak* (річка), *Duru* (чиста),

Damla (крапля), *Yağmur* (дощ), *Belinay* (віддзеркалення місяця на воді). Близько 10% становлять імена перського походження: *Çınar* (чинара), *Mert* (сміливий, відважний), *Rüzgar* (вітер), *Yaren* (близький друг), *Tuana* (перша крапля дощу, що впала у райському саду). Також у списку найпопулярніших імен два імені грецького походження: *Poyraz* (холодний північний вітер) і *Defne* (лавр).

Щодо структури цих імен, то більшість з них прості слова – переважно односкладні або двоскладні. Складних імен дуже мало, у більшості жіночих складних імен присутній компонент *nur* (араб. світло): *Miranur*, *Esmanur*, *Nisanur*. У чоловічих іменах це компонент *han* (тюрк. хан, правитель): *Emirhan*, *Metehan*. Антропонімів, створених афіксальним способом, серед найпопулярніших сучасних імен немає. Подвійні імена становлять близько 10%, і всі вони чоловічі. В основному це особові імена релігійного походження, одне з яких – ім'я пророка Мухаммада: *Muhammed Ali*, *Muhammed Emir*, *Mehmet Ali*, *Muhammed Mustafa*. Популярним є й подвійне ім'я турецького поета-суфія кінця XIII-початку XIV століття Юнуса Емре.

Примітно, що до недавнього часу ім'я пророка Мухаммада в його повній формі *Muhammed* турками не використовувалося через велику повагу до цієї постаті. Вважали за краще називати дітей похідними від цього імені формами (*Mehmet*, *Ahmet*) або іншим ім'ям пророка – *Mustafa*. І тільки в сучасній антропоніміці ми бачимо використання повної форми цього імені. І. Покровська говорить у зв'язку з цим про «десакралізацію релігійно маркованих антропонімів» [137, с. 81] у сучасному турецькому суспільстві. Ще одним свідченням десакралізації мусульманських імен є «наявність скорочених форм їх уживання: *Ayşe* – *Aşe*, *Aniş*, *Anşa*; *Hatice* – *Haşce*, *Hati*; *Emine* – *Emoş*, що пояснюється бажанням лагідного звертання до близької

людини, простотою вимови, потребою модернізації імен у містах» [137, с. 81]. На думку дослідниці, про часткову втрату релігійними іменами їх сакрального значення свідчить також їх участь у створенні нових складних імен: *Aynamelek, Fatmagül, Nuhcan* [137, с. 81].

Таким чином, можна зробити висновок, що система особових імен відображає епоху й стан суспільства як колективної мовної особистості на певному етапі його розвитку. Як і на мову в цілому, на іменний фонд турецької мови вплинули різні історичні події, зміни у суспільному ладі, прийняття ісламу, особливості менталітету.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У ході вивчення історії ономастичних досліджень, було виявлено, що до кінця XIX століття вивчення онімів в Європі велося переважно з погляду філософії, хоча ще в ранньому Середньовіччі можна спостерігати складання тюркськими й арабськими мандрівниками та вченими мовних словників і граматик, окрема частина яких була присвячена саме топонімам та антропонімам і містила елементи лінгвістичних досліджень. Наприкінці XIX – початку XX століття ономастичні дослідження активізувалися й набули нової якості, переключивши фокус уваги на людину як носія мови. Повного розвитку антропоцентричні ідеї отримали лише наприкінці XX – початку XXI століття, коли почали проводитися дослідження власних імен в річищі лінгвокультурології, прагматики, когнітивної та комунікативної лінгвістики.

Проаналізувавши теоретичні засади сучасної антропоніміки, можна стверджувати, що антропоніми є особливим лексико-граматичним класом слів, основною функцією яких є виділення індивіда з ряду подібних. Переважна більшість сучасних науковців визнають наявність семан-

тичного потенціалу антропонімів, але вказують на його відмінність від семантики загальних назв, що зумовлено складною природою антропонімів, які є водночас і мовними, і культурними одиницями, лексичне значення яких містить не тільки лінгвістичні, але й екстралінгвістичні компоненти, а саме: історико-культурні асоціації, соціальні маркери, референтне співвіднесення імені з об'єктом тощо. Своєрідність антропонімів як окремого класу слів полягає також і в їх граматичних характеристиках, що відрізняють їх від загальних назв: наявність семантичної, а в арабських запозиченнях і граматичної категорії роду, що не властива турецькій мові, субстантивація дієслівних форм, існування скорочених і пестливо-зменшувальних форм особового імені тощо. Складна семантична структура зумовлює наявність різноманітних функцій антропонімів, які вони виконують у мовленні. Виділяють номінативну, індивідуалізуючу, ідентифікаційну, а також емоційно-оцінну та культурно-історичну функції, функцію забезпечення комунікації та інші.

Сучасні лінгвістичні практики у річищі антропоцентричної парадигми спрямовані на виявлення прихованого семантичного потенціалу антропонімів через погляд на мову як на продукт мовної й духовної/культурної діяльності народу чи окремої людини. На базі методик сучасних лінгвокультурологічних досліджень нами була розроблена модель, яка передбачає вивчення антропонімів у зв'язці «мова – культура – індивідуальна й колективна мовна особистість – національна картина світу». Інтегрований характер лінгвокультурології як науки також передбачає залучення фактичних матеріалів з історії, географії, етнографії, фольклору й міфології турків та їх прашурів.

Було виявлено, що антропоніми як мовні одиниці із значним соціальним та культурним навантаженням мають

великий прагматичний потенціал, для виявлення якого ми будемо використовувати методику аналізу прагматичного значення власних назв, запропоновану І.В. Крюковою, яка виділяє внутрішню (закріплену в мовному узусі) й зовнішню (ту, що реалізується в мовленні) прагматику. З огляду на те, що прагматика розглядає мову перш за все в її комунікативному аспекті, дослідження прагматичного навантаження турецьких антропонімів буде спиратися на теорію мовленнєвих актів Дж.Л. Остіна. В роботі також розмежовуються мовленнєві акти найменування (структурними компонентами яких є особа, яка іменує – особа, яку іменують – ситуація та контекст найменування) та мовленнєві акти називання (структурними компонентами яких є суб'єкт-мовець – адресат – комунікативна ситуація та контекст називання).

У результаті аналізу синхронічних зрізів турецького антропонімікону нами було виділено три основні етапи становлення системи особових імен в Туреччині – давньотюркський, ісламський та сучасний, – кожен з яких має свої особливості. Встановлено, що турецька антропонімічна система відбиває історичні періоди розвитку турецького народу. Виокремлено два різноспрямовані чинники, які впливають на подальший розвиток системи особових імен в Туреччині сьогодні: з одного боку, це глобалізація сучасного світу та перейняття західних цінностей, що веде до прагнення давати дітям імена із сучасним звучанням, естетично красивим значенням та співзвучні із західноєвропейськими й американськими антропонімами, з іншого боку, це глибока релігійність більшої частини турецького суспільства й відданість традиціям, що допомагає зберегти актуальність особових імен, які з'явилися ще в тюркський та ісламський періоди становлення турецької антропонімічної системи.

РОЗДІЛ 2.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ТЛО ТУРЕЦЬКИХ АНТРОПОНІМІВ

2.1. Історико-культурна традиція найменування у турків

Особливістю імен, що дають дітям у Туреччині, є, по-перше, їх велике – порівняно з Україною – розмаїття і, по-друге, особлива увага, що приділяється значенню, семантиці імені. Як зазначає У.А. Мусабекова, «тюркський народ вірить, що при виборі особового імені батьки закладають у свою дитину енергетичну програму, в якій містяться вимоги та побажання, що визначають її майбутнє. Тотожність імені й долі людини, а не тільки його особистості є основоположною тезою в тюркській картині світу» [112, с. 207]. Про особливу увагу до значення імені в турецькому суспільстві говорить і турецький дослідник-антропоніміст Ф. Окумуш [339].

Традиції найменування, які, на думку О. Суперанської, можна віднести до «історико-культурної спадщини» [178, с. 33], відображають різні аспекти життя суспільства на шляху його історичного становлення й розвитку. «У формуванні традицій найменування важливу роль відіграють культура суспільства взагалі, взаємовплив різних культур, історія, релігія, політична ситуація, соціальне і культурне середовище, соціоекономічні утворення» [317, с. 3119].

Антропонімічна система турецького народу формувалася впродовж багатьох століть і зберегла в собі як сліди давньотюркського світогляду, так і ісламські релігійні уявлення. Тому її неможливо дослідити та зробити правильні висновки, не заглибившись у традиції і вірування тюркських народів і не простеживши, як історичні процеси вплинули на сучасну турецьку антропонімію.

Особові імена тюркського походження корінням сягають часів архаїчного світогляду, періоду, коли тюркські племена вели кочовий спосіб життя на теренах Середньої Азії. Для тюркського етносу характерно ототожнення імені з долею людини. При цьому ім'я вважалося такою ж сутністю, як і душа. В архаїчному суспільстві називання прирівнювалося до акту творення, а перейменування – до акту перевтілення або переродження [104, с. 61]. Знання справжнього імені давало владу над річчю або людиною. Тому в деяких племенах, як уже зазначалося, було прийнято давати «обманне» або «погане» ім'я, щоб ніяка зла сила не нашкодила дитині: *İtgötü* (собача дупа), *İtalmaz* (собака не забере), *Domuz* (свиня), *Balçık* (глина). Такі імена давалися в сім'ях, де діти часто вмирали або хворіли. Наприклад, у Хакасії дитина після народження отримувала не тільки ім'я, а й прізвище. На ім'я дитину зазвичай не звали, бо вважали, що злі духи можуть знайти її по імені і позбавити життя. Тому послуговувалися прізвищами [164, с. 735].

Іменування в давніх тюрків супроводжувалося певним ритуалом. Гюсамеддін Кая в передмові до «Енциклопедії дитячих імен» [332, с. 8-13] описує деякі обряди іменування. Єнісейські тюрки давали ім'я через кілька днів після народження дитини. Для родичів, друзів і близьких готувалося частування. Батьки дитини просили шанов-

ного гостя дати ім'я дитині – це міг бути голова племені, почесний гість або шаман. Якщо дитина часто хворіла, плакала, вважалося, що їй не підійшло ім'я, що «воно занадто важке» для дитини («adı kaldıramadı», «adı ağır geldi»), й ім'я міняли [314, с. 376-377].

В алтайських тюрків ім'я давав батько. Часто це було ім'я першого гостя в будинку або перше слово, вимовлене після народження дитини. Цим пояснюються такі імена у давніх тюрків, як *Balta* (топор), *Kılıç* (меч), *Konuk* (гість), *Güvercin* (голуб). Бюлент Гюль також згадує традицію називання дитини за першим предметом, річчю, живою істотою, які привернули увагу матері відразу після пологів [254, с. 191]. Або ж ім'я давалося на честь першої людини, яка увійшла до кімнати породіллі [294, с. 78]. «Випадкові» (термін Л. Рашоні) імена були характерні і для татар: «якщо в родині немовлята вмирили один за одним, то звичай був такий: називати їх назвою того предмета, який першим кинеться в очі матері після появи дитини на світ» [164, с. 739]. В імені дитини також міг бути відображений час її народження або події, за яких він народився: імена типу *Gündoğdu* (народився день), *Aktan* (білий світанок) давалися дітям, які народилися на сході сонця; *Kurtgeldi* (прийшов вовк) могло бути ім'ям дитини, яка народилася в ніч нападу вовків на село.

У певний період в алтайських і єнісейських тюрків не було власних імен. Іменем служила назва племені, або ж дитина залишалася зовсім без імені, або ж її ім'я було *Adsız* (безіменний). Отримували право носити ім'я ті, хто проявив якісь свої здібності або відзначився в бою. Ця традиція відображена у відомому героїчному епосі тюрків-огузів «Книзі Деде Коркута». Юнак, здійснивши подвиг, отримував ім'я від старійшини або глави племе-

ні та оголошувався членом племені. Тобто відбувалося його суспільне визнання й зміна соціального статусу. Так, син Дірсен-хана переміг бика і отримав ім'я *Boğaç* (боğa – бик). На церемонії найменування, як відомо з тюркських дестанів, герой також отримував і коня. На підставі цього деякі турецькі дослідники роблять висновок, що слова *ad* (ім'я) і *at* (кінь) одного кореня [331, с. 18]. До складу імені героїв дестанів часто входить позначення коня: *Bozaygirlu Bamsı Beyrek* (Бамс Бейрек на буланому коні), *Konuratlu Kazan* (Казан на каштановому коні), *Akatlu Aybahadur* (Айбахадур на білому коні). Мотив тісного зв'язку героя з конем червоною ниткою проходить через епічні сказання багатьох тюркських народів [332, с. 18-19].

З киргизького епосу «Манас» дізнаємося, що тюрки нарекали синів тільки тоді, коли їм вдавалося вперше осідлати коня [332]. До речі, якщо прийняти гіпотезу щодо єдиного кореня слів «ім'я» та «кінь», можна припустити, що ім'я *Adsız* означало не «без імені», а «без коня», тобто юнак, який ще не досяг віку дорослішання або не вчинив нічого, щоб бути гідним мати коня.

У деяких тюркських племенах дитині давалося тимчасове ім'я, яке з часом, у міру дорослішання й виявлення здібностей замінювалося іншим. Про це пише й дослідник давніх тюрків Л.М. Гумільов: «Давні тюрки не носили одного й того ж імені від народження до смерті, як європейці. Ім'я тюрка завжди вказувало на його положення в суспільстві. Хлопцем він мав прізвисько, юнаком – чин, чоловіком – титул, а якщо це був хан – то титул змінювався згідно з дольово-сходинковою системою» [53, с. 296].

Якути й до цього часу дотримуються традиції «тимчасового імені», яке дається при народженні й замінюється

на справжнє, коли дитина зможе натягнути лук і випустити стрілу [332].

Крім того, сім'ї, в яких помирала дитина, називали наступних дітей таким іменем, яке б сприяло довгому життю, адже вірили у зв'язок між іменем та долею. Наприклад, це такі імена, як *Yaşar* (той, що житиме), *Binyaşar* (той, що проживе тисячу років), *Ölmez* (не помре), *Dursun* (хай залишиться). За деякими традиціями, щоб дитина довго жила, її забирала повитуха, а батько її викупав. У цьому разі дівчинці давали ім'я *Satı* (продана), а хлопчикові *Satılmış* (проданий). Подібне ім'я зустрічається як частина імені засновника Караханидського каганату Сатук Бугра-хана (*satuk* – проданий). Ж.-Л. Баку-Граммон припускає, що це ім'я також було дане як захист від «лихого ока» [222, с. 73].

Стародавні писемні пам'ятки й документи VII-X століть дозволяють нам зробити деякі висновки про традиції найменування того періоду. Проте варто зазначити, що ці пам'ятки містять в основному імена правителів і аристократичної верхівки. Це були прості імена, за якими іноді слідував титул [222, с. 72]: *Bumin Kağan*, *İstemi Kağan*, *Bars Bek*, *Kül Tegin*. Часто правителям давалися прізвиська, що відображали їхні достоїнства: *Bilge* (мудрий), *Elteriş* (той, що об'єднав народ), *Bars* (тигр, барс). Цікавий аналіз імені *Tonyukuk* (так звали найближчого соратника Ельтеріш-кагана) проводить французький дослідник Жан-Поль Ру. Це складне ім'я, яке означає «засалений одяг». Походить воно із традиції, яку ще можна було спостерігати в Монголії у першій половині XX століття. Згідно з цією традицією, гості після банкету витирали свої руки, забруднені баранячим жиром, об одяг господаря. Щожирнішим був одяг господаря, тим більшою вважалася його щедрість [297].

Ще однією традицією була заміна імені правителя після вчинення ним великих справ. Так, ім'я монгольського правителя *Темуджина* було замінено на *Дженгіз* (сильний, безстрашний (за іншою гіпотезою ім'я *Дженгіз* походить від тюркського *tengiz* – «море», «правитель моря»)), а гьоктюркський хан Ідате Шат отримав ім'я *Кутлук* (щасливий, успішний). До речі, подібну традицію можна було спостерігати й на початку ХХ століття, коли засновнику й першому президенту Турецької Республіки було присвоєне прізвище Атаюрк, яке має певні риси прізвиська, та за яким цю видатну постать знають у всьому світі.

Дослідник тюркської ономастики В.У. Махпиров виокремлює в давніх тюрків шість антропонімічних моделей, «які вживалися відносно однієї й тієї самої особи не тільки в хронологічній послідовності, як це вбачається за Л.М. Гумільовим, а й синхронно, щоправда, поширюючись в рамках своїх функціональних параметрів (наприклад, особове ім'я – в родині, родове ім'я – в межах племені, ер ати – у війську тощо)» [109, с. 123]: 1) *особове ім'я*, яке давалися при народженні або дорослій людині та слугувало для ідентифікації особистості в межах невеликих соціумів (родина, рід, громада, плем'я); 2) *«геройське» або «чоловіче» ім'я (ер ати)*, якого удостоювалися чоловіки за свою доблесть чи славу. Наведено у зв'язку з цим цитату з давньотюркської пам'ятки: «У десять років для (тобто на радість) її величності моєї матері-хатун, подібної Умай, мій молодший брат отримав геройське ім'я Кюль-тегін (став зватися чоловіком, тобто богатирем)» [142]. Саме ці імена представників вищих кіл давньотюркського суспільства, на думку В. Махпирова, можна побачити в давньотюркських епітафіях; 3) *родове ім'я*, яке фіксувало відношення особи

до певного роду та давало їй певні переваги перед іншими. Так в Уйгурському каганаті право на верховну владу належало тільки вихідцям з роду Яглакар, що також відбилося в іменах-титулах верховних правителів уйгурських державних утворень; 4) *династійне ім'я*, яке було притаманне лише верховним правителям, які очолювали державні утворення тюрків у давнину й у Середньовіччя – членам царських династій. В. Махпіров наводить як приклад династійного імені складову частину імен цілої низки правителів уйгурського каганату – Більге-каган, а також династійні імена караханідських правителів – Арслан-хан і Богра-хан. На відміну від родового, походження династійного імені могло мати довільний характер (походити від прізвища); 5) *персоніфікований титул*, який за своїми функціональними характеристиками наближався до «геройського» імені і був компонентом імен деяких тюркських правителів: Іль-каган – титул Бумін-кагана, Ельтеріш-каган – персоніфікований титул Кутлука – засновника другого тюркського каганату тощо; 6) *розгорнуті форми іменування*, які використовувалися в офіційній сфері по відношенню до верховних правителів і містили крім династійного імені-титулу додаткові компоненти-епітети, які, як правило, свідчили про божественне походження кагана, визначаючи його як «небом даного», «небом народженого» тощо [109, с. 117-123].

Після прийняття тюрками ісламу багато тюркських імен було поступово витіснено з ужитку. З укоріненням ісламських традицій у турецькому (османському) суспільстві майже всі турки мали імена арабського чи перського походження. Частіше за все арабські антропонімічні запозичення проникали до турецької через перську мову, а потім освоювалися згідно з фонетичними правилами

турецької мови. Релігія наказує давати дитині гарне ім'я – красиве, з гарним змістом, воно повинно немов би «запрошувати» дитину у світ ісламу. «Мусульманин, маючи гарну душу, серце, релігію і віру, повинен мати і красиве ім'я», – пише укладач енциклопедії турецьких антропонімів Гюсамеддін Кая [332, с. 22]. Якщо це не так, дитина може поскаржитися на батьків у Судний день. «У Судний день вас будуть кликати по іменах ваших і ваших батьків, тому давайте хороші імена», – записано в Корані (цит. за [236, с. 226]). Традицією стало давати імена, які є епітетами Аллаха, пророка Мухаммада, імена членів родини і сподвижників пророка, відомих релігійних діячів. Вважається, що вибрати дитині хороше ім'я є одним із трьох основних обов'язків батька перед Аллахом поряд з обов'язком навчити дитину грамоті й одружити по досягненні зрілого віку [238]. Пророк Мухаммад сказав: «Воістину, найулюбленіші імена перед Господом – Абдулла (араб. раб Господа) та Абдурахман (араб. раб Милостивого)» (цит. за [236, с. 228]). Тобто до кращих відносяться імена, в яких присутнє слово «абд» (араб. раб) у поєднанні з одним з імен Аллаха: наприклад, *Abdurrazık* (араб. раб того, хто дає прожиток), *Abdulmalik* (араб. раб Владики) тощо. В одному з хадисів говориться про переваги наречення дітей іменами пророків і янголів. Сам пророк Мухаммад дав своєму синові ім'я давньоєврейського пророка Авраама – *İbrahim*, – який вважається пращуром пророка. Заборонено давати імена, властиві тільки Всевишньому Творцю, наприклад, *Ahad* (Єдиний), *Halik* (Творець) тощо. Останній посланник Аллаха сказав: «У Судний День найсильніше викличе гнів Усевишнього та людина, яку названо ім'ям *Malikulamlak* (владика всіх володінь). Немає Владики, крім Усевишнього Господа». Заборонено також нарікати іменами, в яких підкреслюється покірність ко-

му-небудь або чому-небудь, крім Усевишнього, наприклад, *Abdulkâbe* (раб Кааби), *Abdunnabi* (раб Пророка), *Abdurrasul* (раб Посланника). Давати більше одного імені можливо, але краще, як робив це пророк Мухаммад, обмежитися одним. Теологи наголошують на відмінності поняття «мусульманське ім'я» від поняття «арабське ім'я». Мусульманське ім'я – це будь-яке ім'я будь-якою мовою, що має позитивне значення. В ісламі немає вимоги, щоб віряне обов'язково мали арабське ім'я [238].

Ісламська традиція найменування поширена й у сучасній Туреччині. За статистичними даними, найбільш популярними сьогодні є імена саме релігійного походження. Новонародженій дитині на вушко читається азан і разом з цим дається ім'я. Немає обмеження терміну, протягом якого дитина повинна отримати ім'я. Це може бути й у день народження, і на сьомий день від народження, і пізніше. Суб'єктом найменування тут виступає священнослужитель або батько дитини чи інший поважний чоловік-мусульманин, який зазвичай є членом родини.

Цікавим явищем в антропонімічних традиціях Туреччини є таке поняття, як *göbek adı* (букв. пуповинне ім'я). Воно дається при обрізанні пуповини новонародженого, а потім заміщається іншим, офіційним ім'ям. Турецький дослідник І. Курт, досліджуючи антропоніми в м. Сівас, відзначає існування цієї традиції ще у XVI столітті. І. Курт говорить, що в ті часи дитину звали за її пуповинним ім'ям до моменту іменування справжнім іменем. Якщо дитині не давали пуповинне ім'я при народженні, то її звали *Bebek* (немовля) або *Çocuk* (дитина) до отримання офіційного імені [275, с. 277]. У сучасній Туреччині пуповинне ім'я часто зберігається для внутрішнього користування серед членів родини, а в школі й на вулиці дитину називають офіційним ім'ям. Треба зазна-

чити, що традиція найменування пуповинним ім'ям вже не так розповсюджена в Туреччині, як це було раніше. Ця тема є цікавим матеріалом для окремого вивчення.

Отже ми бачимо, що традиції найменування в Туреччині відображають національний характер, сімейні та суспільні цінності турецького народу. Незважаючи на експансію західно-європейської культури та вплив моди, що спостерігаються в останні сто років, вибір імені й сьогодні здебільшого зумовлений понад тисячолітньою культурною традицією турків та ісламськими догмами: турки трепетно ставляться до своєї історії, а суспільство «у високому ступені релігійне та єдине за конфесійною ознакою» [75, с. 204]. Соціальні й культурні чинники, що впливають на вибір імені в сучасному турецькому суспільстві, будуть розглянуті в третьому розділі нашого дисертаційного дослідження.

2.2. Відображення в антропоніміці ключових концептів, лінгвокультурем та міфологем турецького народу

У першому розділі нашої роботи було виявлено, що семантика антропонімів відрізняється від семантики загальних назв, тобто тих апелятивних основ, які послужили «матеріальним тілом» імені. «Семантика імен зовсім не є значенням тих слів, від яких імена утворені, а є відношенням у свідомості тих, хто називає, між тим, кого називають (носієм імені), і тим поняттям, яке виражене словом-основою», – пише відомий дослідник антропонімів В.А. Ніконов [122, с 95]. Тобто можна сказати, що тут ідеться про певні культурні конотації імені та особливості національно-індивідуального світосприйняття, що стоять за ним. Такої ж думки дотримується й Г.Ф. Благова, предметом наукового інтересу якої є ранньотюрк-

ські антропоніми. Науковець говорить про те, що попри прозорість етимології апелятивів тюркських особових імен апелятив і відповідна онімізована лексема, як правило, не можуть повністю збігатися семантично: «лексичне значення онімізованої лексеми в тюркських мовах постає опосередкованим через стародавні вірування (міфологізацію, одухотворення об'єктів, що позначаються), через пізнішу метафоризацію) ...» [24, с. 182].

А.Г. Шайхулов і деякі інші науковці пропонують використовувати метод лексико-тематичного групування як початковий етап поетапного дослідження лексико-семантичних груп [202, с. 45-46]. В.А. Ніконов вважає більш доцільним проводити класифікацію антропонімів за мотивами найменування, бо сортування особових імен по лексико-семантичних групах, виходячи тільки зі значення апелятива, розірвало б справді єдині семантичні зв'язки й об'єднало б несумісне. Дослідник, проте, не заперечує користі й від виявлення лексичних значень апелятивів, але відводить при цьому дослідженням подібного плану допоміжну роль.

У нашій роботі ми використовуємо класифікацію турецьких особових імен за семантикою їх апелятива з виділенням відповідних лексико-тематичних груп як метод виявлення важливих для турецького суспільства символів, концептів, культурологем і міфологем. Лексико-тематичну групу ми, услід за Л.А. Лисиченко, визначаємо як «слова різних частин мови, об'єднані спільним відрізком дійсності» [95, с. 129].

Ми не будемо робити окремо класифікацію жіночих і чоловічих імен, погоджуючись з В.А. Ніконовим, що «саме за єдиної схеми підрахунок чітко виявить і загальні риси, і різні» [122, с. 102].

Спроба класифікувати тюркські особові імена-прізвища за лексико-семантичною ознакою була зроблена В.О. Гордлевським на початку ще ХХ століття. Науковець виділив сім груп: 1) походження; 2) прикмети: колір волосся, фігура, хода, фізичні недоліки і т.і.; 3) характер, властивість, схильність; 4) професія, заняття батька; 5) власна професія або заняття, посада; 6) соціальний або суспільний стан; 7) історичні прізвища [50, с. 131-136]. Турецький дослідник антропонімів Т. Гюленсой виділяє такі групи особових імен за їхньою семантикою: 1) сильні тварини (*Aslan, Kaplan, Boğa, Baybars, Kartal, Şahin* тощо); 2) красиві, граційні й сумирні тварини (*Sülün, Kumru, Keklik, Turna, Ahu, Ceylan* тощо); 3) назви міст і країн (*Medine, Bağdat, Cezayir, Ankara* тощо); 4) назви річок, озер і морів (*Ege, Baykal, Aral, Orhun Tuna, İdil, Ural, Seyhun, Ceyhun, Ceyhan, Seyhan, Hazar, Dicle, Fırat, Meriç* тощо); 5) назви племен (*Tatar, Kıpçak, Kazak, Kırgız, Türkmen, Uygur, Moğol, Arap, Çerkez, Gürcü, Macar* тощо); 6) назви сторін світу (*Doğu, Batı, Kuzey, Güney*); 7) назви рослин (*Buğday, Arpa, Çavdar, Çınar, Gül, Menekşe, Fidan, Filiz, Funda* тощо); 8) назви цінних металів і каменів (*Altın / Altun, Demir, Çelik / Polat, Gümüş, Yâkut, Zümrüt* тощо); 9) назви кольорів (*Beyaz/Ak, Sarı, Yeşil, Mavi/Gök, Al/Kızıl*) [257, с. 3]. Проте треба зазначити, що класифікація Т. Гюленсой стосується тільки імен давньотюркського походження та містить тільки основні групи. Також дослідник не дає ніяких пояснень щодо принципів поділу на групи й не робить спроби трактувати семантику особових імен зазначених груп.

Видатний угорський науковець Ласло Рашоні також розробив класифікацію тюркських антропонімів, узявши в якості категоріального принципу традиції іменування та мотивацію вибору особового імені для дитини в

тюркських народів. Ця класифікація вважається базовою серед турецьких антропонімістів. В.А. Ніконов дає високу оцінку класифікації Рашоні, надихнувшись нею на створення власної класифікації антропонімів. Науковець зазначає, проте, два її недоліки: по-перше, те, що Л. Рашоні послуговується тільки книжковими даними, не враховуючи сучасного шару «живих» особових імен, і, по-друге, те, що угорський учений, прагнучи об'єднати весь досвід, який був накопичений до нього, змішує класифікації різних планів (дає часом лексико-семантичне сортування апелятивів, «тобто не імен, а того матеріалу, з якого імена зроблені» [122, с. 95]), чого, на думку Ніконова, робити категорично не можна.

Л. Рашоні виділяє такі групи й підгрупи тюркських особових імен [294, с. 78]: 1) тотемістичні імена; 2) цільові імена (імена-побажання; охоронні імена; обманні імена; теофорні імена, що включають ім'я Бога; імена-описи зовнішності дитини або бажаної якості дитини; «пишні» імена); 3) випадкові імена (особливість новонародженого, яка впадає в очі; імена за першим предметом, який упав в око після народження дитини; ім'я першої людини, яка увійшла до будинку після народження дитини; метеорологічні умови в момент народження дитини; пора року, день або свято; час народження, місце народження; порядок народження дитини в сім'ї); 4) титули і звання; 5) імена, які відображають почуття батьків по відношенню до дитини; 6) теофорні імена; 7) імена-присвяти.

Класифікації Рашоні та Ніконова покладені в основу ряду класифікацій антропонімів різних тюркських народів і народностей, а також давніх тюрків: [212], [216], [24], [91], [120], [211], [63], [109], [255] та ін.

В.М. Підвойний та І.Л. Покровська створили окремі класифікації релігійних імен, що входять до складу турецької антропонімічної системи [133, с. 438], [137, с. 81-83]. Класифікація І.Л. Покровської більш детальна, дослідниця виділяє 9 груп релігійних імен: імена-епітети Аллаха; імена на позначення пророка Мухаммада та його якостей; імена на позначення родичів пророка Мухаммада; імена пророків, святих, янголів; імена-назви релігійних місць; імена на позначення відданості Аллаху, з компонентом *abd-*; допомоги, милості Аллаха; величі релігії; імена учасників релігійного дискурсу.

З огляду на те, що ми окремо розглядаємо лексико-культурний і прагматичний компоненти турецьких антропонімів, і беручи до уваги доводи В.А. Ніконова про необхідність розділяти мотивацію найменування й лексико-семантичне навантаження особових імен, вважаємо логічним створити дві окремі класифікації: у першій ми виділили лексико-тематичні групи антропонімів на основі значення їх апелятивів, у другій (яку буде описано в третьому розділі), ми розподілили імена відповідно до мотивів найменування.

Класифікація сучасних турецьких антропонімів за семантикою їхніх апелятивів

1. Імена, пов'язані з релігією

Релігійні антропоніми складають численний прошарок у турецькому антропоніміконі та є найбільш уживаними іменами в Туреччині сьогодні. Загальномусульманські антропоніми здебільшого арабського походження, що входять до цієї групи, відображають глибоку релігійність турків, шанування ісламських і старозавітних пророків і святих, любов до Аллаха й пророка Мухаммада. Детально вони будуть розглянуті в третьому розділі нашої роботи.

2. Імена, що позначають об'єкти та явища природи

- **назви тварин.** Антропоніми на позначення тварин є переважно давньотюркського походження та відбивають давні вірування в магічну силу імені, згідно з якими якості тварини передавались названій на її честь людині. Так, назви сильних, хижих тварин і птахів входять до складу чоловічих імен, а назви красивих, граційних, покірних тварин трапляються здебільшого в жіночих іменах. Часто дитину називали на честь тотемної тварини племені чи роду. Серед апелятивів турецьких особових імен можна виділити лексеми на позначення **хижих тварин та птахів**: *Böri* (вовк), *Akbars* (білий барс), *Arslan* (лев), *Şahin / Laçın* (сапсан, хижий птах), *Kaplan* (тигр) тощо; та лексеми на позначення **трав'янистих тварин та домашніх птахів**: *Kürboğa* (непохитний бик), *Buğra* (дорослий верблюд-самець), *Buğrahan* (хан-верблюд), *Erkoç* (чоловік + гірський баран; тобто сильний і здоровий чоловік), *Aktay* (біле лоша), *Taytemir* (лоша + залізо; тобто молодий і міцний), *Sülün* (фазан), *Suna* (зеленоголова качка), *Turna* (журавель), *Turgay* (жайворонок), *Karaca* (дика коза), *Ceylan / Ceren* (лань, газель), *Meral* (марал) тощо. Л.М. Гумільов відносить «звірині імена» до міфологем, які вказують на «приналежність до певного роду, висхідного до міфологічного прабатька-звіра» [53, с. 82]. Мабуть, у зв'язку з тотемним походженням, чимало особових імен з апелятивом-зоонімом використовувалися як титули або прізвиська тюркських правителів [332, с. 178]. Як пише Г. Галіулліна, «у тюрків найменування дітей тотемним іменами було пов'язане з віруванням у те, що носії подібних імен акумулюють у собі властивості цих тварин». Такої ж думки дотримується й турецький дослідник Б. Гюль: «Використання назв сильних, шанованих у народі тварин, які

викликають страх, в якості людських імен відбувається з бажання, щоб діти мали такі ж якості. Назви деяких тварин даються як захисні імена» [254, с. 187]. **Вовк** був тотемною твариною у багатьох тюркських народів. Голова вовка прикрашала знамена гунів, туркутів, половців, золотоординських ханів. А під час атаки тюркські воїни імітували вовчий вий, щоб привести в жах ворога. Тому виникнення таких тюркських імен, як *Kurt* (вовк), *Baykurt* (пан + вовк), *Kurtalp* (вовк + хоробрий), *Kurter* (вовк + воїн), *Böri* (вовк), *Asena* (вовчиця, що вважається праматір'ю тюрків), далеко не випадкові. Особливе місце посідає *bozkurt* чи *gökkurt* – легендарний «сірий» або «небесний» вовк, який за однією з легенд показав тюркському племені прохід в безпечне місце та врятував його від загибелі. У доісламський період поширеним було ім'я *Arslan/Aslan* (**лев**) та похідні від нього: *Eraslan* (воїн + лев), *Alparslan* (богатир + лев), *Arslanbay* (лев + пан) тощо, особливо часто вони трапляються серед імен і титулів правителів (зокрема, згідно досліджень О. Прицака, частиною титулу верховного правителя у караханідів був Арслан-карахан, а співправитель, який правив західною частиною каганату, іменувався Бугра-карахан (*buğra* – верблюд) [292]), адже лев був символом влади, сміливості, завойовництва, це – тварина-переможець. Це ім'я навіть перейшло в українську мову як Руслан. **Леопард/барс** (*bars, pars*) також був тотемною твариною, вважався священним. Тому широко вживалися такі імена, як *Bars*, *Aybars* (місяць + барс), *Taybars* (молодий барс), *Barsbay* (пан-барс).

Антропоніми з лексемами «*buğra*» (**верблюд-виробник**) і «*boğa*» (**бик-виробник**) несуть конотації «здоровий», «сильний», «витривалий», «енергійний», «невтомний»: *Boğa, Boğaç, Buğrahan*. Антропооснова «*buğra*», як було

згадано вище, також використовувалась деякими тюркськими правителями в якості титульного слова. Лексема «кош» (**баран-виробник**) з давніх часів у турецькій мові вживається як символ чоловічої краси, міцності, здоров'я, сміливості й хоробрості. У сучасній Туреччині батьки й старші родичі можуть звертатися до дитини «koşım», висловлюючи почуття гордості за неї. Ці традиційні уявлення відображені і в антропонімічній системі: *Koş*, *Koşbay*, *Koşhan*, *Koşak*. Подібні конотації має і лексема «теке» (**дикий цап**), яка як антропооснова в сучасній Туреччині не є продуктивною. **Лошаки** («tay») користувалися особливою любов'ю тюрків, у метафоричному плані з ними пов'язані такі поняття, як завзятість, здоров'я, грайливість [14, с. 31]: *Aktay* (білий лошак), *Taybek* (лошак + пан), *İltay* (країна + лошак; тобто дитя країни).

Використання в якості імен назв **хижих птахів** пояснюється таким популярним заняттям стародавніх тюрків, як полювання. Ловчі птахи відзначаються пильністю, силою, високим польотом, волелюбністю, розумом. Птахи в релігійно-міфологічних поглядах тюрків виступали і як тотемні предки, і як символи божественної суті, верху, неба, сонця, свободи, душі, сходження [45]. При найменуванні дитини назвою птаха реалізовувалася ідея посвяти її тотемному божеству-птахові з проханням про заступництво. Подальша метафоризація здійснювалася за допомогою активізації конотацій «швидкий», «вільний» [164, с. 702].

У турецьких народних казках зустрічається мотив перетворення **голуба** на прекрасну дівчину або хлопця. **Селезень** у турецькій традиції також є символом краси і грації – як у чоловіків, так і в жінок. У тюркських космогонічних міфах птахи-божества при створенні сві-

ту завжди носяться над нескінченним простором води. В одних міфах це гуси та качки, в інших вони названі просто птахами [164, с. 708]. Тому не дивно, що назви красивих і граційних птахів, що мають ще й певну культурно-міфологічну конотацію, відбилися в турецьких особових жіночих іменах: *Suna* (селезень), *Sumru/Kumru* (голубка), *Sülün* (фазан, порівняйте: *sülün endamlı* – з гарною фігурою, ладний), *Güvercin* (голуб), *Turna* (журавель), *Bülbül* (перс. соловей).

З-поміж імен з компонентами-зоонімами окремо стоять два імені: *Yunus* (араб. дельфін) та *Ejder* (скорочене від *ejderha* (перс. дракон)). Ім'я *Yunus* має зв'язок із старозавітним пророком Іоною (турецькою мовою – *Yunus*), який три дні й три ночі жив у череві кита. Антропонім *Ejder* бере свої витоки з перської, тюркської та китайської міфології й має метафоричні конотації «сильний», «гнівний», «безстрашний», «безжалісний».

Варто зазначити, що в сучасній Туреччині імена, які містять назви хижих і потужних тварин, втратили свою актуальність. На передній план виходять етичні та релігійні цінності. Найбільш популярним ім'ям із зоокомпонентом є *Yunus*. Також трапляються імена з назвами таких тварин, як «сокіл», «лев», «дракон», «орел»: *Şahin*, *Doğan*, *Aslan / Arslan*, *Ejder*, *Ceylan*, *Kartal*. У жінок же, як і раніше, цінуються краса й грація, що відображено в таких іменах, як *Ceren*, *Maral*, *Kumru*, *Bülbül*, *Keklik*, *Turna* [264, с. 23].

- назви рослин. Рослинний світ досить широко представлений в турецьких антропонімах, особливо в жіночих іменах. Дерева у давніх тюрків вважалися живими й наділялися міфічними якостями. Дерево, як і гора, виступало сполучною ланкою між трьома світами: корінням

воно йде в землю, а гілки піднімаються до неба. Дереву відводилася велика роль «у харчуванні, зв'язку з Богом, досягненні раю, лікуванні, загадуванні бажань» [248, с. 17]. Культ дерева відбився й в антропонімах: назви дерев дітям давали в якості імен з проханням до дерева про заступництво й захист для дитини. Пізніша метафоризація додала таким іменам конотації побажання довгого життя й міцності. У сучасному антропоніміконі мають місце такі імена з назвою дерев і їх частин, як *Çınar* (перс. чинара, платан), *Kayın* (лісовий бук), *Ardıç* (ялівець), *Kökner* (ялиця), *İdris* (араб. черемха), *Servi* (перс. кипарис) *Defne* (грец. лавр), *Çam* (сосна), *Söğüt* (верба) та деякі інші.

Платан, верба, сосна, ялівець, лісовий бук вважалися у тюрків священними. **Платан** з його потужною кореневою системою і кроною описується в дестанах і народних казках як символ величі та міцності. **Лісовий бук** називали «anne ağaç» – «дерево-мати», швидше за все через його сік, який вживався в їжу [266, с. 338-339]. **Черемха** не тільки є рослиною із запашними квітами, але також і ім'ям арабського пророка Ідріса, покровителя кравців і письменників. **Кипарис** (*servi*) в османській поетичній традиції є символом стрункості і витонченості (порівняйте ідіоматичний вираз: *servi boylu* – стрункий, як кипарис).

Турецька дослідниця антропонімів Є. Торун Ойретмен вказує на національно-культурне сприйняття **дерева** як символу роду, де коріння означають предків роду, стовбур – батьків, гілки та листя – дітей та інших родичів [308, с. 415]. Існування такого символічного розуміння дерева дозволяє говорити про те, що лексеми «*kök*» (корінь), «*dal*» (гілка), «*uaprak*» (лист), «*tomurcuk*» (брунька), «*çiçek*» (квітка) як частина турецьких особових імен

відображають давній культ предків і велике значення, яке турки надають сім'ї та продовженню роду: *Köksal* (кореневий, вкорінений), *Birkök* (один корінь; тобто з одного роду), *Derinkök* (глибоке коріння; тобто який походить із старовинного роду), *Dinçkök* (здоровий корінь), *Akdal* (біла гілка; тобто чесна, порядна людина), *Bindal* (тисяча гілок), *Nurdal* (світло + гілка; тобто походить з блискучого роду), *Gürdal* (пишна гілка; тобто рід якого великий), *Sondal* (остання гілка; тобто остання дитина), *Dalboğa* (гілка + бик), *Dalkoç* (гілка + гірський баран), *Dikdal* (пряма, вертикальна гілка), *Auçiçek* (місяць + квітка), *Tomurcuk* (брунька), *Yaprak* (лист).

Також окремо виділяємо такі антропокомпоненти, як «*fidan*» (грец. паросток, пагін, саджанець) і «*filiz*» (грец. відросток, пагін), які можуть виступати самотійними іменами чи входити до складу жіночих імен і, крім метафоричного значення «дитина», «продовжувач роду», несуть в собі конотації «молодість», «стрункість», «витонченість», «високий зріст».

Найбільш продуктивним «рослинним» компонентом турецьких антропонімів є лексема «*gül*» (перс. **троянда**). *Gül* може вживатися як самотійне жіноче ім'я, а також і в якості компонента складних антропонімів. Більшість таких імен – також жіночі: *Ecegül* (королева + троянда), *Gülseven* (та, яка любить троянди), *Bengül* (я – троянда; тобто схожа на троянду), *Gülten* (троянда + тіло/шкіра; тобто тендітна та струнка, як троянда / із запашистим тілом), *Gülay* (троянда + місяць; гарна, як троянда та як місяць), *Gülsu* (рожева вода; таке ім'я викликає приємні асоціації з гарним кольором і запахом), *Nazlıgül* (кокетлива та гарна, як троянда). Хоча трапляються й чоловічі імена: *Gülhan* (троянда + хан; правитель, гарний, як троянда), *Ergül* (чоловік + троянда; або рання троянда),

Gültekin (троянда + принц), *Özgül* (той, чия сутність – троянда), *Erengül* (зрілий та гарний, як троянда), *Gülzade* (троянда + син). Такі імена найбільш поширені в Анатолії. Популярність цього імені та любов до цієї квітки зумовлена не тільки її красою. Троянда – це також один із символів пророка Мухаммада, якого так люблять и шанують мусульмани.

У турецькому антропоніміконі є досить велика група жіночих імен з апелятивами на позначення **запашних трав і квітів**. Такі імена асоціюються з приємним запахом, красою, тендітністю й несуть більш емоційне навантаження, ніж смислове. Це такі імена, як *Çiçek* (квітка), *Çiçekbegüm* (квітка + жінка), *Sarıçiçek* (жовта квітка), *Altınçiçek* (золота квітка), *Gülçiçek* (троянда + квітка), *Kırçiçek* (польова квітка), *Lavanta* (іт. лаванда), *Kamelya* (фр. камелія), *Lâle* (перс. тюльпан), *Orkide* (фр. орхідея), *Gelincik* (мак), *Fulya* (іт. нарцис), *Funda* (грец. верес), *Melisa* (грец. меліса), *Demet* (грец. букет), *Buket* (фр. букет), *Yasemin* (перс. жасмин), *Kardelen* (пролісок), *Çiğdem* (пізньоцвіт), *Menekşe* (перс. фіалка), *Papatya* (грец. ромашка), *Pelin* (грец. полин), *Kekik* (чабрець). Лексема «*çiçek*» – тюркського походження. На думку Г.Ф. Благової, особове ім'я *Çiçek* споконвіку було пов'язане з давньотюркськими уявленнями про вмираючу та знову воскресаючу рослинність, у стародавні часи існували весняні свята квітів, які присвячувалися певним богам [23, с. 696-697].

Особливе місце також займає антропонім *Lâle* (перс. **тюльпан**) і похідні від нього *Lâlecan* (тюльпан + душа), *Lâleruh* (тюльпан + дух), *Lâlezar* (сад тюльпанів) та ін. Крім того що тюльпан був символом правлячої династії Османів і його зображення трапляється на тканинах, посуді, кахлях та інших речах османського періоду, в наро-

ді цій квітці приписують також і релігійне значення, – з огляду на те, що це слово складається з тих же букв, що й слово «Аллах». Деякі мусульманські поети минулого порівнювали пелюстки квітки з вогнем на горі Синай, де Всевишній вів бесіду з пророком Мойсеєм. Теологи не згодні з наданням тюльпанові релігійних конотацій, але в будь-якому разі ця квітка є важливим культурним символом і знайшла своє відображення в турецькій антропоніміці.

Серед турецьких особових імен є й такі, що позначають **сільськогосподарські культури**: *Buğday* (пшениця), *Başak* (колос), *Altınbaşak* (золотий колос), *Ekin* (посіви, зернові хліби), *Akburçak* (білий горошок), *Evin* (зернятко; сутність) тощо. Це, насамперед, пов'язано із сільськогосподарською діяльністю.

Назви деяких **плодів та фруктів** теж виступають антропоосновами для турецьких особових імен. Але вони не є дуже поширеними й більшою частиною належать жінкам. З-поміж проаналізованих імен нам трапилися такі: *Kiraz* (грец. черешня), *Yapıncak* (сорт солодкого винограду), *Sümeyle* (араб. незріла зав'язь фруктів), *Çağla* (незрілі, зелені зав'язі абрикосів, мигдалю, сливи), *Pelit* (араб. жолудь, буковий горішок). Традиція порівнювати частини тіла коханої з різними фруктами спостерігається і в народній, і в диванній поезії [231, с. 39]. Мотивацією для найменування виступає приємний смак, запах, краса фрукта. Такі імена, як *Çağla* і *Sümeyle* – назви незрілих фруктів, – згідно з даними словників антропонімів, несуть конотацію збудженості, кипучої діяльності, ентузіазму.

- **назви явищ природи**. У турецькій антропоніміці має місце низка імен із семантикою природних і атмосфер-

них явищ: *Yağmur* (дощ); *Bora* (буря, ураган); *Borahan* (буря-хан), *Tufan* (араб. повінь), *Nesim* (араб. легкий, приємний вітерець), *Meltem* (береговий бриз), *Yıldırım* (блискавка), *Çığ* (лавина), *Sazak* (сильний вітер інколи зі снігом) тощо. Більшість таких імен виникли ще за давньотюркських часів. Зауважимо, що назви руйнівних і небезпечних стихій – це чоловічі імена.

- **назви природних об'єктів.** Стародавні тюрки, як і інші народи на ранньому щаблі розвитку, не відокремлювали себе від природи, що їх оточувала. Людина була такою ж частиною навколишнього середовища, як і тварини, рослини, гори, річки, озера, й існувала нарівні з ними. В силу цього власні й загальні назви не мали чіткого протиставлення. Кожне явище та предмет, а відповідно й його найменування були унікальними та єдиними. Давні тюрки поклонялися духам гір, скель, річок. Сьогодні імена цієї групи також є актуальними: *Bulut* (хмара), *Bürkan* (араб. вулкан), *Volkan* (фр. вулкан), *Kaya* (скеля), *Kaynak* (джерело), *Deniz* (море), *Derya* (перс. море), *Irmak* (річка), *Aral* (купка островів, оточених водою) тощо;

- **сторони світу:** *Doğu* (схід), *Bati* (захід), *Kuzey* (північ), *Güney* (південь). Символічне значення сторін світу буде розглянуто у наступному параграфі;

- **Космос, космічні об'єкти, небесні тіла:** *Uzay* (простір, космос), *Merih* (араб. Марс), *Çolpan* (Венера), *Nahit* (перс. супутник Венери), *Süreyya* (араб. сузір'я Плеяди), *Güneş* (сонце), *Hilâl* (араб. молодий місяць), *Ay* (місяць) тощо. Згідно з віруваннями давніх тюрків, зірки, сонце, місяць – це створіння бога Тенгри й вони є священними. Зважаючи на те, що Місяць і Сонце у давні часи вважалися покровителями героїв, а також символами чистоти, світла, краси, давалися такі імена, як *Akay* (білий Мі-

сяць), *Aybars* (місячний барс), *Aybegüm* (місячна пані), *Akgün* (біле сонце), тощо.

3. Імена, що позначають субстанції, корисні копалини

У цій групі найбільш поширеними є імена, пов'язані з **водою**: *Pınar* (джерело), *Selin* (повноводний потік), *Baysu* (пан + вода), *Aksu* (біла, чиста вода) та ін. Сьогодні лексема «su» (вода) разом із лексемою «nır» (світло, промінь) є найпоширенішими компонентами складних жіночих імен у Туреччині: *Aslısu* (араб.-тур. справжня + вода), *Bengisu* (тур. вічна + вода), *Cansu* (перс.-тур. жива вода), *Dilsu* (перс.-тур. серце + вода) тощо.

- **метали** (здебільшого антропооснови на позначення металів входять до складу чоловічих складних імен): *Aktimur* (біле залізо), *Altemur* (червоне залізо), *Demiralp* (залізо+багатир), *Tunçbay* (бронза + пан), *Tuncay* (місяць бронзового кольору), *Altın* (золото), *Altın* (золотий воїн), *Altınöz* (золотий в своїй суті) та ін. Освоєння металів, виготовлення з них знарядь праці й зброї позначили новий етап в житті тюрків як кочового й воєнного народу. У турецьких антропонімах відображені найбільш значущі для давніх тюрків **метали**: *demir* (залізо), *çelik* (сталь), *polat* (перс. сталь), *tunç* (бронза), *altın* (золото), *gümüş* (срібло). Важливе значення в турецькій культурі мало **залізо**. У давні часи кування заліза навіть вважали релігійним та національним святом. Шанування заліза можна побачити і в дестанах. Наприклад, в дестані «Манас» воїни, перед тим як піти на битву, заходили до кувальні. Своєю могутністю тюрки завдячували саме залізу. Серед турецьких антропонімів можна знайти велику кількість особових імен з компонентом «demir»/«timur»: *Demir* (залізо), *Demircan* (залізо + душа), *Demirkaya* (залізна скеля), *Aydemir* (місяць

+ залізо), *Timur* (залізо), *Timurkan* (залізо + кров; тобто міцна, здорова кров), *Taytimur* (лошак + залізо) та багато інших. Такі імена давались як побажання міцності, твердості характеру, здоров'я. З тією ж метою давались імена, що позначали інші тверді субстанції, такі як **бронза, сталь**: *Ertunç* (воїн + бронза), *Tunçbay* (бронза + пан), *Akpolat* (біла сталь), *Çelik* (сталь). У поєднанні з лексемами, що позначають людину («alp» (богатир), «er» (воїн, чоловік), «can» (душа)), частини людського тіла («el» (рука), «bilek» (зап'ястя), «kan» (кров)), (ці імена підкреслюють такі чоловічі якості, як міцність, силу, хоробрість: *Demiralp* (залізний воїн), *Tuncalp* (бронзовий богатир), *Ertunç/Tuncer* (бронзовий воїн), *Timurkan/Demirkan* (залізна душа). Також є поширеними поєднання з колоративами: *Aktimur/Akdemir* (біле залізо; тобто міцний, сильний та з чистою душею), *Aldemir* (червоне, розпечене залізо), *Altunç/Tuncal* (червона бронза). Лексема «demir» у поєднанні з лексемою «ay» (місяць) позначала одночасно красу і силу: *Aydemir*, *Aytimur*, *Demiray*, *Aypolat* (красивий, як місяць, і міцний, як залізо).

Лексема «altın»/«altun» (**золото**) трапляється в турецьких антропонімах як препозитивний елемент, що надає імені емоційно-експресивну конотацію «дорогий», «дорогоцінний», «найкращий»: *Altiner* (золотий чоловік), *Altınbaş* (золота голова), *Altınay* (золотий місяць), *Altuntaş* (золотий камінь), *Altunışık* (золоте світло). В. Махпіров зазначає, що в тюркських мовах компонент «золото» (altın, altun) часто входив до складу прізвищ знатних жінок: *Altun Tarım*, *Altun Tamgan Tarnan* [109, с. 183]. Наразі атропокомпонент «altın/altun» є регіональним і трапляється в чоловічих і жіночих особових іменах переважно в турецькому ілі Орду.

Лексема «*gümüş*» (**срібло**) трапилась нам тільки в двох антропонімах: *Gümüş* (срібло) та *Aygümüş* (місяць + срібло). «*Gümüş*» є також продуктивним компонентом турецьких прізвищ: *Gümüşçay*, *Gümüşkan* тощо. Г. Благова реконструювала давньотюркські антропоніми, побудовані за моделлю «*gümüş* + становий титул». Дослідниця зазначає, що «*gümüş*» як антропоелемент несе метафоричне значення-побажання «внутрішня чистота, невинність», «білотіла жінка (дівчина)» [23, с. 692].

- **дорогоцінне й напівдорогоцінне каміння, дорогоцінні речовини**: *Zümrüt* (араб. ізмурд), *Yakut* (араб. рубін), *Elmas* (грец. алмаз), *Yeşim* (араб. яшма), *Amber* (араб. амбра), *İnci* (перлина), *Sedef* (араб. перламутр). Переважно це жіночі імена, які використовуються як побажання краси та для того, щоб підкреслити цінність, неповторність людини, порівнюючи її з рідкісним каменем;

- **вогонь**. У давніх тюрків існував культ вогню. Вважалося, що він має очищувальні, лікувальні якості. Також вірили, що у розведеному вогнищі живуть душі предків. Усі ці вірування вплинули на виникнення таких імен, як *Alev* (полум'я), *Ateş* (перс. вогонь), *Kıvılcım* (іскра), *Yalım* (полум'я), *Yalaz* (полум'я, язички полум'я), *Yalazay* (полум'я + місяць). Червоний колір також був символом вогню і крові, що відображено в особових іменах з лексемою «*al*»: *Alkan* (червона (гаряча) кров), *Alkor* (червоні вуглі), *Aldemir* (червоне (гаряче) залізо).

4. Імена, що походять від топонімів

- **назви річок, морів, озер**: *Meriç* (ріка Мариця), *Nil* (Ніл), *Tuna* (Дунай), *Seyhan* (ріка Джейхан), *Dicle* (ріка Тигр), *Firat* (Євфрат), *Baykal* (Байкал) та ін. Здебільшого ці топоніми позначають об'єкти, що знаходяться на терито-

рії Туреччини чи пов'язані з історією тюрків. Особливе положення займає річка Дунай, від назви якої афіксальним способом чи способом складання основ сформовані численні антропоніми: *Tuna*, *Tunca*, *Tuncam*, *Tunacan*, *Tunadan*, *Tunam*, *Aktuna*, *Altuna* тощо;

- **назви гір**: *Toros* (Тавр), *Altay* (Алтай), *Pamir* (Памір), *Ural* (Урал) та ін. Апелятивами таких антропонімів є назви гірських систем, які знаходились і знаходяться на території тюркських держав;

- **назви материків, міст**. Ця група досить нечисленна й містить ключові для турецької культури й ісламської релігії топоніми: *Medine* (Медина), *İstanbul* (Стамбул), *Asya* (Азія).

5. Імена, які походять від назв племен і народностей

Антропоніми цієї групи відбивають етнічний склад турецького народу, а також зв'язок з сусідніми народами й народностями: *Tatar* (татарин), *Kıpçak* (кипчак), *Kazak* (казах), *Kırgız* (киргиз), *Türkmen* (туркмен), *Uygur* (уйгур), *Moğol* (монгол), *Arap* (араб), *Çerkez* (черкес), *Gürcü* (грузин), *Selçuk* (сельджук) тощо.

6. Імена-абстрактні поняття

- **почуття**: *Özlem* (туга, бажання), *Sevinç* (радість), *Sevgi* (любов), *Duygu* (почуття), *Umut* (надія), *Neşe* (араб. веселощі), *Heves* (араб. пристрасть, захоплення, прагнення) тощо;

- **позитивні чи негативні риси характеру людини**: *Fahir* (араб. почесний, шановний), *Eldem* (приємний, милий), *Emin* (араб. людина, якій можна довіряти), *Erdem* (гідність), *Ergin* (зрілий, досвідчений), *Fahim* (араб. гідний, шановний), *Mestan* (перс. неухажливий), *Duysal* (чутлива), *Sabriye* (араб. терпляча), *Selek* (гостинний, ще-

дрий; неохайний), *Alper* (сміливий воїн), *Erberk* (міцний, стійкий воїн), *Kahraman* (перс. герой), *Nazlı* (перс.-тур. кокетлива), *Erkin* (вільний, незалежний), *Nalan* (перс. та, що плаче, стогне), *Namdar* (перс. відомий, знаменитий), *Ulya* (араб. велична), *Akerman* (чесний, благородний), *Akilbibi* (тур.-перс. розумна жінка), *Harika* (араб. чудова), *Betül* (араб. чиста, цнотлива), *Billür* (араб. чиста, прозора) та ін. Антропоніми цієї групи відображають моральні якості жінок і чоловіків, які цінуються в турецькому суспільстві. Імена арабського походження дають змогу відстежити духовні цінності, які були привнесені в турецьку культуру ісламом. Щодо імен з негативною семантикою, то турецький лінгвіст Б. Гюль пов'язує їх наявність у турецькому антропоніміконі з давніми традиціями найменування, коли дитині давалося «погане» ім'я, щоб захистити її від уроки та від злих духів [254, с. 188]. Ще один дослідник-антропоніміст Т. Гюленсой зауважує, що семантика імен з негативним значенням перського та арбського походження зазвичай містить певні культурні або літературні конотації, які найчастіше невідомі особам, які дають ім'я дитині, й вони орієнтуються на фонетичну милозвучність імені чи родинні традиції [256];

- **життєві блага:** *Murat* (араб. мета, ціль, бажана річ), *Olcaу* (монг. доля, удача), *Servet* (араб. багатство, статок), *Ferhat* (араб. радість, веселість), *Utku* (перемога; щасливий результат справ, який було досягнуто через багато зусиль) та ін. Такі імена засвідчують традиційні цінності турецького суспільства, за якими стоять певні культурні концепти;

- **філософські поняття:** *Baki* (араб. нескінченний), *Engin* (безкрайній), *Evren* (всесвіт; час; великий), *Elgün* (весь світ, суспільство), *Feza* (араб. небо, космос), *Fikret*

(араб. мислення, міркування), *Hayati* (араб. життєвий), *Hikmet* (араб. філософія, скрита сила, знання), *Rüya* (араб. сон, мрія), *Aygünül* (тур. місяць + душа) тощо. До цієї групи входять переважно імена арабського походження, які відбивають вплив середньовічної арабської філософії та ісламської релігії.

7. Імена з компонентом-кolorативом

Серед кольорів, що входять до складу турецьких антропонімів, трапляються *ak* (білий), *kara* (чорний), *al* (червоний), *gök/mavi* (блакитний), *sarı* (жовтий), *altın* (золотий), *ala* (світло-коричневий), *boz* (сірий, сірувато-коричневий, колір ґрунту), *kır* (світло-сірий, брудно-білий), *çakır* (блакитно-сірий колір очей), *beşaz* (білий), *rembe* (рожевий), *mor* (фіолетовий). Окрім прямого, кольори мали й мають широкий спектр переносних значень. Наприклад, **білий колір** («*ak*») у тюрків символізував чистоту, шляхетне походження, велич, святість, старість (мудрість). Якщо звернутися до тлумачень імен у сучасних словниках турецьких антропонімів, то побачимо, що сьогодні «*ak*» як антропокомпонент має значення чистоти, цнотливості, доброчесності: *Aksu* (біла вода, тобто чиста, прозора вода), *Akkız* (біла дівчина, тобто чиста і незаплямована дівчина), *Akgün* (білий день, тобто щасливий, радісний день), *Aksoy* (білий рід, тобто благородний, доброчесний рід), *Akyel* (білий (південний) вітер). **Чорний колір** («*kara*») у тюрків мав ряд протилежних значень. Окрім негативної семантики, метафоричні значення лексеми *kara* в тюркській антропоніміці включають в себе: великий, головний, могутній, сильний, грізний, страшний: *Karahan* (чорний хан, тобто грізний хан). Сьогодні антропоніми з колоративом «*кага*» використовуються рідко й позначають здебільшого особливості зовнішності дитини: смуглявість, темні очі, темне волосся: *Karaalp*,

Karayağız, Karaca, Karacan. Це дуже добре можна простежити на прикладі сучасних прізвиськ [99]. **Червоний колір** уважався кольором правителів і кольором, що приносить удачу. Для його позначення в тюрків існувало два слова «*al*» та «*kızıl*». (У тюркській ономастиці більше поширена лексема «*al*»). Його матеріальними відповідниками вважаються вогонь та дах. Червоний колір також є символом сонця – небесного вогню, джерела сили й енергії, у метафоричному значенні він вживається на позначення агресивності, безстрашності та героїзму: *Alkan* (червона кров), *Alkın* (червоні піхви), *Alkor* (червоний вогонь), *Aldemir* (тур. червоне (гаряче) залізо). У жіночих іменах червоний колір позначає красу та свіжість: *Algün* (червоний день), *Altan* (червоний світанок), *Altaner* (червоний світанок+воїн), *Algül* (червона троянда), *Almila* (червоне яблуко).

Лексема із значенням небо «*gök*» виступає у тюркських мовах детермінативом **синього (блакитного) кольору**, семантика якого включає також значення зелені (порівняйте: *göğermek* – зеленіти, вкриватися зеленню): *Gökberk* (зелений лист), *Gökdal* (зелена гілка). Давні тюрки поклонялися богові Неба (*Gök Tanrı*), внаслідок чого блакитний колір набув значення «великий», «піднесений»: *Göktekin* (небесний принц), *Göktuğ* (небесний бунчук), *Göktürk* (небесний турок, гьоктюрк). У сучасній антропоніміці він зазвичай позначає світлу, блакитнооку людину: *Gökmen* (блакитноокий білявий чоловік), *Göksu* (блакитна (небесна) вода), *Göksel* (небесний), *Göktaş* (небесний камінь) тощо.

Лексему «*sarı*», яка позначає **жовтий колір**, містять здебільшого жіночі імена, апелятиви яких мають відношення до природи й квітів: *Sarıyıldız* (жовта зірка), *Sarıçiçek* (жовта квітка) тощо. Сьогодні жовтий колір використову-

ється в антропонімах (зокрема у прізвиськах) для позначення білявих людей: *Sarı Hayri*, *Sarı Bey*, *Sarı Ayşe* й т.ін.

Такі колоративи, як «*boz*» (**сірий, сірувато-коричневий, колір ґрунту**) та «*kır*» (**світло-сірий, брудно-білий**), є складовими частинами невеликої кількості турецьких особових імен з колоративним компонентом, і ці лексеми можна знайти у давніх тюркських епосах [213, с. 529]. Використання таких «неосновних», специфічних кольорів у тюркській антропоніміці можна пояснити тим, що протягом тривалого періоду турки були кочівниками та використовували ці колоративи на позначення масті коня – чалий (*kır*) та гнідий (*boz*). Коні масті *ak-boz* (біло-сірий) мали важливе значення в тюркській культурі, на них зазвичай їхали військові командири, й вони вважалися священними [213, с. 531]: *Bozdemir* (сіре залізо), *Bozyel* (сірий вітер), *Bozdağ* (сіра гора), *Bozyiğit* (сірий сміливець), *Kırbay* (світло-сірий пан), *Kırtaу* (світло-сірий лошак).

Лексеми «*beyaz*» (**білий**), «*rembe*» (**рожевий**), «*mor*» (**фіолетовий**) та «*mavi*» (**синій, блакитний**) – це запозичення з арабської, перської та вірменської мов у пізніший період розвитку турецької мови, і можна спостерігати, що особових імен, що містять ці кольорові терміни, досить мало. Здебільшого це жіночі імена. Колір тут не має жодного символічного значення, але передає конотацію краси та молодості, що добре видно з другого складника цих антропонімів – «*gül*» (троянда) та «*ay*» (місяць): *Morgül* (вірм.-перс. фіолетова троянда), *Gülbeyaz* (перс.-араб. троянда біла), *Pembegül* (перс. рожева троянда), *Gülpembe* (перс. троянда рожева), *Moray* (вірм.-тур. фіолетовий місяць). Також імена із цими колоративами можуть відображати деякі фізичні характеристики жінки (блакитні або світло-блакитні очі): *Mavi*, *Maviş*, *Mavisel*.

8. Імена на позначення часу

Здебільшого у таких антропонімах домінантним постає значення частини доби, пори року, місяця чи визначного дня, або вони виражають значення майбутності: *Ertün* (сутінки), *Şafak* (араб. світанок), *Ferda* (перс. завтра, майбутнє; потойбічний світ), *Erte* (наступний день), *Tanal* (яскраво-червона зоря), *Bahar* (перс. весна), *Eylül* (араб. вересень), *Saniye* (араб. секунда). Часто такі імена дають дитині, щоб позначити час її народження: *Gündoğan* (сонце встає), *Tangör* (букв. ти побачиш світанок), *Tandoğan* (той, хто народився на світанку), *Nisan* (араб. квітень), *Ramazan* (араб. назва священного для мусульман місяця Рамадан – ім'я дають дитині, яка народилася в цьому місяці), *Bayram* (свято – ім'я дають дитині, яка народилася у святковий день) тощо.

9. Імена, пов'язані з військовою діяльністю

Турецька нація з давніх часів відома своєю войовничістю. Воїн, солдат завжди мав велику шану в турецькому суспільстві. Давні тюрки, а згодом і османські султани прославилися своїми завоюваннями. Султан Мегмет II після взяття Стамбулу отримав прізвисько Фатіх (араб. завойовник). Геополітичні, військово-стратегічні та соціально-історичні реалії, а також їхнє психо-емоційне підґрунтя, зокрема прагнення до перемоги, відчуття, з одного боку, громадянського обов'язку щодо захисту власних територій, поваги до учасників воєнних дій, з іншого, прагнення до мирного співжиття з представниками інших етносів відображені в турецьких чоловічих особових іменах: *Hami* (араб. захисник), *Ilgar* (напад, атака), *Fevzi* (араб. визволення, перемога), *Gazi* (араб. ветеран), *Fatih* (араб. завойовник), *Savaş* (війна, битва), *Barış* (мир), *Bayraktar* (тур.-перс. прапорonoсець), *Kılıç*

(меч), *Okay* (стріла + місяць), *Oktunç* (стріла + бронза), *Zafer* (араб. перемога), *Tolga* (залізний шолом) тощо.

10. Імена, що відбивають соціальний устрій

- *імена, компонентами яких є титули й звання*. Ця група містить складні імена з компонентами «han», «bay», «emir», «şah», «sultan», «gıray», «tekin»: *Akbay* (білий пан), *Adilgiray* (араб.-тур. справедливий правитель), *Akılbay* (розум + пан), *Emircan* (араб.-перс. правитель + душа), *Oğuzhan* (правитель огузів), *Sultan* (араб. султан, правитель), *İlhan* (правитель країни), *Doğanhan* (правитель-сокіл), *Kadınşah* (тур.-перс. жінка-правитель) та ін.

- *імена, компонентами яких є атрибути влади*: *Ardahan* (жезл + хан (правитель з жезлом)), *Aytuğ* (місяць + бунчук), *Tuğtekin* (принц з бунчуком) тощо.

127

11. Імена, пов'язані з родинними стосунками

Традиційна для турків орієнтація на сімейні цінності та шанобливе ставлення до старших членів роду відображені в антропонімах, що містять терміни спорідненості та вказівки на статеву приналежність носія імені: *Aba* (мати, бабуся; старша сестра), *Abaka* (перс. дядько), *Aca* (дядько, старший брат; старша сестра; бабуся, мати), *Dadaş* (старший брат; хоробрий юнак), *Akbacı* (біла старша сестра, тітка), *Ata* (батько; пращур), *Ataş* (як батько), *Atasoy* (батьківський рід), *Bibi* (перс. жінка, пані), *Hanım* (жінка, пані), *Dudu* (жінка, сестра), *Bayangül* (пані-тролянда).

12. Імена, пов'язані з господарсько-побутовою діяльністю

Імена цієї групи становлять дуже малу частину від кількості всіх турецьких антропонімів. Швидше за все це

пов'язано з тим, що тюркські народи протягом довгого часу були кочівниками та не дуже багато уваги приділяли сільському господарству та влаштуванню побуту. Це такі імена, як *Eken* (той, хто сіє зерно), *Ekiner* (той, хто займається сільським господарством), *Erez* (бур'ян, що росте на пшеничному полі), *Evin* (зеренце пшениці), *Başak* (колос), *İğdemir* (стамеска), *Nakış* (вишивка), *Oya* (мереживо), *İpek* (шовк), *Ayna* (перс. дзеркало).

13. Імена зі значенням патріотизму: *Öztürk* (турок за своєю сутністю), *Türkcan* (тур.-перс. турок + душа), *Türkdoğdu* (народжений турком), *Türkaskan* (турок + лев), *Hamiyet* (араб. патріотизм, бажання захистити країну, родину, народ; людяність, доброчесність), *Hürriyet* (араб. свобода), *Yurdaşen* (радість своєї країни), *Yurdakul* (раб своєї країни), *Yurdaer* (воїн своєї країни). Імена цієї групи відображають важливий аспект турецького менталітету – любов до рідної землі, гордість своїм корінням.

14. Імена зі значенням зупинки, повернення. До цієї групи ми відносимо імена типу *Durak* (зупинка), *Dursun* (хай зупиниться), *Durmuş / Durdu* (зупинився), *Döne* (розвертаючись), *Döndü* (розвернулася), які є формою висловлення побажання батьків щодо появи на світ здорової дитини або народження хлопчика (більш детально про це йдеться в параграфі 1.6.).

15. Імена зі значенням продажу, подарунку. До цієї групи входять такі імена, як *Satı* (тур. продана), *Satılmış* (тур. проданий), *Yadigar* (перс. подарунок, сувенір), *Armağan* (тур. подарунок, нагорода), *Hediye* (араб. подарунок). Називаючи так дитину, батьки передають її під покровительство святого.

16. Зовсім невелику групу утворюють імена, що позначають професії, професійні вміння, промисли та

ремесла: *Abacı* (араб. людина, яка виготовляє та продає абу (грубу вовняну тканину)), *Abil* (араб. людина, яка добре доглядає за худобою (баранами, верблюдами чи конями)), *Kâtip* (араб. писар, той, хто пише), *Uzel* (майстер, уміла людина) та деякі інші.

Отже, класифікація турецьких особових імен за семантикою апелятиву показала, що найчисленнішу групу становлять антропоніми, пов'язані з релігією, зокрема з ісламом, що засвідчує глибоку релігійність і повагу до традиційних цінностей турецького суспільства. Другою за чисельністю є група імен з «природним» значенням (зокрема, сюди входять антропоніми на позначення тварин, рослин, природних явищ) та імена, що позначають субстанції й стихії. З огляду на це, можна виділити такі вагомі для світогляду турецького народу міфологеми й лінгвокультуреми, як *лев, барс, бик, баран, кінь, лошак, газель, чинара, пагін, троянда, блискавка, буря, дощ, природа, хмара, скеля, море, джерело, гора, Сонце, Місяць, зірка, світанок, вода, залізо, бронза, золото, алмаз, вогонь*. Значне культурне навантаження мають і топографічні об'єкти, пов'язані з історією тюркського етносу. Це річки *Дунай, Єнісей, Джейхан, Волга*, гори *Тавр, Алтай, Памір, Урал*. Почуття приналежності до загальнотюркської спільноти виражене в антропонімах-назвах тюркських племен і народностей: *кипчак, киргиз, уйгур, сельджук, туркмен* тощо. Поширеність деяких імен, що позначають поняття психо-емоційної сфери, говорять про них як культурні концепти, властиві турецькому суспільству: *радість, туга, бажання, надія; щастя, доля, удача*. В особових іменах відбиваються бажані якості дитини, з чого можна зробити висновок про духовні морально-етичні цінності, закорінені в турецькій суспільній свідомості. Для чоловіків це такі яко-

сті, як *гідність, чесність, сміливість, чистота помислів, зрілість, мудрість, вченість, державне мислення, патріотизм, релігійність*; для жінок: *краса, чистота, цнотливість, ніжність, кокетство*. Цінність родинних зв'язків і повага до старших членів роду, культ предків виражені в антропонімах, що містять лексеми-терміни спорідненості: *батько, старший брат, жінка, мати, старша сестра*, – та в антропоосновах на позначення частин дерева: *коріння, гілка, лист, брунька, квітка*. Символічну роль відіграють в особових іменах і колоративні лексеми. Зазвичай вони не формують окремих імен, а виступають атрибутивними формантами, що засвідчують певні моральні якості й особливості зовнішності людини-носія імені: *доброчесний, блакитноокий, мудрий, цнотливий, величний, суворий, вищий, божественний, аристократичний* тощо. Зважаючи на велику кількість метафоричних значень та культурне навантаження, такі кольори, як *білий (ak), чорний (kara), червоний (al), блакитний (gök)*, можна вважати культурними концептами турецької мови. Широке вживання різних соціальних детермінантів у давньотюркські часи й збереження їх у якості антропоформантів у пізніші періоди засвідчує розвиненість станового поділу в тюрків і традиції суспільної ієрархії, які можна спостерігати й у сучасному турецькому суспільстві. Даючи імена, до складу яких входять лексеми на позначення звання й титулу, турки бажають дітям успіху, багатства, щастя й удачі, що обов'язково мають супроводжувати людей, які належать до соціальних верхів, при цьому зберігається початкове семантичне наповнення титулу як глави і захисника роду, держави.

Можна зробити висновок, що специфічна семантика турецького особового імені не може бути розкрита без

урахування знань матеріальної і духовної культури турецького народу, історичних реалій та особливостей національного характеру. У свою чергу класифікація антропонімів за семантикою апелятива допомагає виявити низку вагомих для турецької культури концептів, лінгвокультурем і міфологем, які відображають менталітет і світобачення турецької колективно-мовної особистості й на матеріалі яких у наступному параграфі буде здійснено спробу реконструювати окремі фрагменти національно-мовної кратини світу турецького народу.

2.3. Фрагменти турецької національно-мовної картини світу на базі лексичного значення особових імен

Антропонімічна лексика будь-якої мови унікальна в тому сенсі, що вона, підкоряючись законам розвитку мови, «консервує» в собі інформацію культурного характеру. На ранніх етапах розвитку суспільства ім'я не було просто номінативним знаком, воно відображало певні національно-культурні категорії, уявлення про будову навколишнього світу. Якісь слова за кілька століть вийшли з ужитку, не один раз відбулася зміна соціальних і історичних реалій, і ми можемо відновити картину життя певної епохи в тому числі й завдяки антропонімам, які сформувалися сотні й навіть тисячі років тому.

Антропонімічна система кожного етапу історичного розвитку суспільства відрізняється від інших як словниковим складом своїх одиниць, так і змістом, що вкладається в ті чи інші імена. Тому при дослідженні антропонімів необхідно враховувати й екстралінгвістичні чинники. Незважаючи на те, що в останні десять-дванадцять століть світосприйняття й поведінка турків багато в чому зумовлені релігійними й етичними нормами, прийняти-

ми в ісламі, турецький народ зберіг багато світоглядних установок, властивих предкам сучасних турків – давнім тюркам. Це відбулося багато в чому завдяки мові, адже, як зазначає Г.Р. Галіулліна, «картина світу, відображена в свідомості національної особистості, національного соціуму, реалізується в мові. Вона (мова) виступає як спосіб закріплення та реалізації набутого народом досвіду» [45]. «За допомогою мови дослідне знання, отримане окремими індивідами, перетворюється в колективне надбання, колективний досвід» [14, с. 31]. У зв'язку з цим ми можемо говорити про національну або національно-мовну картину світу. І.О. Голубовська дає таке визначення: «Національно-мовна картина світу є виражене етносом засобами певної мови світовідчуття й світорозуміння, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу й себе самого у цьому світі» [49, с. 36]. При цьому дослідниця зазначає, що національно-мовна картина світу складається з універсальної та національно-специфічної частини, остання з яких детермінується фрагментом реального світу, який впливає на колективну свідомість етносу, та особливостями самої етнічної колективної свідомості. Виділяють багато чинників, які впливають на формування картини світу певного етноса. Серед головних: навколишнє середовище – природа, кліматичні умови, – трудова діяльність, способи виробництва, ієрархія родинних і суспільних відносин [48, с. 15], [76, с. 63]. У свою чергу все це здійснює вплив на формування космологічних і міфологічних уявлень. Перші тюркські атропоніми, багато з яких і сьогодні займають своє місце в антропонімічній системі турецької мови, сформувалися в період панування архаїчного мислення. Давній тюрк не відділяв себе від навколишнього середовища, він був органічною частиною природи, яка наділялася в його свідомості антропоморфними рисами.

Починаючи з XI століття на зміну міфологічній свідомості поступово приходить релігійна. Релігійна картина світу відзначається більшою раціональністю, їй властиві жорсткий догматизм та добре розроблена система моральних заповідей. Релігія поширює й підтримує зразки правильної моральної поведінки. Серед головних елементів релігійної картини світу: визнання існування двох світів (потойбічного й земного); цей світ обмежений простором і часом, з одного боку, з іншого – розвиток його залежить від надприродних сил, які втручаються в хід земних подій; життя виникає в результаті творіння як вияв волі Бога; людина не може впливати на зміни в природі, й тим самим втручатись у «справи Господні» [146]. Релігійна картина світу також відбивається в турецьких антропонімах: арабські імена, пов'язані з релігією, стають найбільш уживаними, заміщаючи імена тюркського походження і відбиваючи ісламські цінності.

Картина світу сучасного турка дуже сильно визначається двома попередніми: архаїчним світоглядом стародавніх тюрків, тобто глибинним природним корінням, і релігійними мусульманськими уявленнями про устрій світу та мораль. Стрімкий розвиток природничих наук у XX-XXI століттях і вплив західної культури – ще два чинники, які зумовлюють світосприйняття турків сьогодні. Наше завдання – дослідити сучасні турецькі антропоніми в етнокультурному просторі мови як репрезентанти національної картини світу турецького народу.

Спроби реконструювати картину світу стародавніх тюрків та інших тюркських народів з використанням антропонімічного матеріалу можна знайти в працях Г. Ахметжанової, Г. Благової, Л. Габишевої, Г. Галіулліної, І. Покровської, Н. Усєєва, М. Хазара та ін.

Природа і Космос

Г. Гачев зазначає: «Перше, очевидне, що визначає обличчя народу, – це Природа, серед якої він виростає і здійснює свою історію» [49, с. 15]. Саме природні обставини визначають спосіб життєдіяльності, виробництва, утворення соціальних структур. Анімізм – віра в те, що всі природні явища і предмети наділені душею, в існування душ і духів, – характерний для давньотюркського суспільства, «проявлявся у віруваннях, культах, обрядах, поклонінні й найменуванні як одному з основних обрядів» [45].

Давній тюрк ділив світ на три вертикальні яруси: верхній (небесний), нижній (підземний) і середній (земний). У текстах орхонських пам'яток знаходимо: «Спочатку було вгорі блакитне небо (Кок Тенгрі), а внизу темна (бура) земля, а між ними з'явилися сині людські» [53, с. 89]. Верховним божеством, деміургом, який створив все, що є в цьому світі, який встановлює закон і порядок на землі і на небі, карає за погані вчинки, визначає долю і термін життя людини, був Тенгрі. Саме слово «tengri» (terir, terjir, tergi) спочатку означало «небо», пізніше для позначення небосхилу активізувалася лексема «kok» (у сучасному турецькому – «gök») – яка згодом розширила своє семантичне значення за характером кольору неба: «синій, блакитний, сизий, сірий, зелений» [164, с. 331], – і менш поширені лексеми «asman» і «ewren» [164, с. 332]. Назва «Tengri» ж закріпилася за вищим божественним початком, «персоніфікованим небом» [44, с. 135] на противагу матеріальному небосхилу. Турецький дослідник А.Р. Озкан зазначає, що культу Тенгрі притаманне пантеїстичне сприйняття божества-неба, що пронизувало собою весь світ і мало такі якості, як нескінченність, абсолютність і всюдисущість [288, с. 769]. На противагу

безмежному, багат шаровому небу земля бачилася тюрками як обмежений простір, який має початок і кінець [23, с. 665].

Вище було зазначено, що ще в документах XVI століття трапляються антропоніми типу *Tegrivirmiş*, *Tengrivirdi* (Тенґрі дав). Наразі «tengri» як антропокомпонент не є продуктивним, але структурна модель імені збереглася, тільки *Tengri* був замінений на «Allah» (араб. Бог), «Hüda» (перс. Бог): *Allahverdi*, *Hüdaverdi* (зазвичай такі імена даються довгоочікуваним першим дітям у родині).

Проте в сучасній турецькій антропонімії можна спостерігати особові імена з компонентом «gök» як відображення традиції, заснованої на міфолого-релігійних уявленнях стародавніх тюрків, де «gök» мало значення «небесний, божественний, вищий, Бог»: *Gökada* (Галактика), *Gökseven* / *Göksever* (той, хто любить небо), *Gökmen* (небесний; священний), *Göksen* (букв. ти небо). Слід зазначити, що антропоніми з компонентом «gök» дають переважно хлопчикам, і це також говорить про те, що на глибинному рівні в подібних особових іменах зберігся зв'язок з Тенґрі як чоловічим началом.

Небо в давньотюркській міфології було також місцем проживання інших вищих духовних істот і божеств – Сонця, Місяця, зірок, – культ яких є частиною культу Неба. Спостереження тюрками за небом, небесними світилами, зорями, планетами та їх шанування, на думку К.М. Мусаєва, визначалося «потребами їх способу життя і занять – полюванням, скотарством, землеробством, торгівлею та різними походами для виживання, збереження і продовження роду» [164, с. 326].

Давньотюркська ідея **сонця** як божества, джерела життєвої сили, енергії, тепла й світла має відображення у су-

часних турецьких антропонімах з компонентами «gün» і «güneş»: *Günbay* (сонце-пан), *Güner* (сонце-воїн або рано-вранці), *Günay* (сонце + місяць), *Güneş* (сонце), *Güngör* (побач сонце; тобто побач хороші дні). До речі, Л. Габишева зазначає, що в тюркських мовах «күн көр» (букв. «бачити сонце») означало «жити», а якути замість «я народився» говорили «побачив сонце» [42, с. 86]. Р. Галіулліна вказує, що антропоніми з компонентом «ак» (білий) також пов'язані з обожнюванням сонця [44, с. 240] (ми б додали сюди і зв'язок з культом Місяця, колір якого білий). Це наочно видно в антропонімах, де другим компонентом є назва природних об'єктів, таких як скеля, гора, вода, потік, камінь, вогонь, залізо, хмара, вітер, гілка, сонце, місяць: *Akkor* (білий жар), *Aktaş* (білий камінь), *Akay* (білий місяць), *Aktimur* (біле залізо), *Akdağ* (біла гора), *Akbaşak* (білий колос), *Akdal* (біла гілка).

Місяць за значущістю в тюркській міфології трохи поступається сонцю. Дослідник тюркської картини світу К.М. Мусаєв зазначає, що місяць в тюркських мовах виступає як небесне світило, як божество, як період часу (один з дванадцяти місяців) і як еталон краси (порівн. у східній поезії – місяцеподібна красуня) [164, с. 337]. Варто зазначити, що місяць є втіленням краси не тільки жіночої, але й чоловічої, про що свідчать численні чоловічі та жіночі імена з компонентом «ay» у турецькому антропоніміконі: *Aytaş* (місяць + корона), *Aykut* (місяць + щастя), *Ayşan* (місяць + слава), *Aymutlu* (місяць + щасливий), *Tekey* (єдиний місяць), *Biray* (один місяць), *Alpay* (герой + місяць), *Ayberk* (місяць + міцний), *Ayçetin* (місяць + суворий), *Aydinç* (місяць + міцний), *Demiray* (залізо + місяць). Трапляються й імена, другим компонентом яких є титульні лексеми, що також вказує на високий, божественний статус місяця: *Aybay* (місяць + пан), *Ayhan*

(місяць + хан). Незважаючи на прийняття тюрками ісламу і зміну релігійних вірувань, імена з компонентом «*ау*» в пост- і препозиції можна спостерігати й у середні віки (приклади таких імен записані в «Зібранні тюркських мов» Магмуда аль-Кашгарі, в словниках інших авторів і в героїчних поемах того часу), вони активно функціонують і сьогодні, виступаючи формантом для утворення нових імен з турецькими й запозиченими антропоосновами: *Aygül* (тур.-перс. місяць + троянда), *Aynur* (тур.-араб. місяць + світло), *Aysu* (місяць + вода) та ін. Безперечно, в сучасних антропонімах компонент «*ау*» уже не несе значення поклоніння небесному світилу, швидше за все місяць тут є символом краси, чистоти і щастя. На думку В.А. Ніконова, місяць у сучасних тюркських антропоніміконах став свого роду службовим елементом для творення особових імен [123, с. 313-314].

Антропокомпонент «*tan*» (**зоря, світанок**) дослідники також пов'язують з поклонінням сонцю [23, с. 672], [44, с. 342]. Світанок є передвісником сходу (народження) сонця, нового дня, надії на майбутнє, символізує перемогу світла над темними силами. Таке сприйняття світанку є універсальним для всіх народів світу, і воно відображене в сучасних турецьких антропонімах: *Taner* (світанок + воїн), *Tansu* (світанок + вода), *Tanyeli* (світанок + вітер), *Altan* (червоний світанок), *Aktan* (білий світанок) та ін.

Ще одним об'єктом поклоніння давніх тюрків були **зірки**: до них зверталися з молитовними словами, вірили, що зірки можуть сприяти або не сприяти якимось подіям, свідчити про щасливу долю, визначати майбутнє [164, с. 673], [343]. Лексемою «*yıldız*» (*julduz*, *jyltyz*) тюрки позначали будь-які небесні об'єкти, що були менші від Сонця і Місяця: планети, комети, метеори тощо,

хоча не можна сказати, що стародавні тюрки не знали про планети – вони їх знали і розрізняли. У турецькій національній картині світу антропонім з компонентом «*yıldız*» має значення щасливої долі, удачі [332, с. 462] і зустрічається в таких особових іменах, як: *Yıldız* (зірка), *Yıldızhan* (зірка + хан), *Ayyıldız* (місяць + зірка), *Akyıldız* (біла зірка) тощо. Велику увагу тюрків привертала Венера – «ранкова зірка», «пастуша зірка», – яка в свідомості давніх людей пов'язувалася зі світанком і сходом сонця, а також являла собою узагальнений образ прекрасного [164, с. 335]. Ім'я *Çolpan* (Венера) є популярним в усіх тюркських мовах і сьогодні.

Запозичення з інших мов синонімічних антропокомпонентів, що позначають небесні тіла, засвідчує важливість і універсальність перерахованих нами лінгвокультурем: *Şafak* (араб. світанок), *Şemsi* (араб. Сонце), *Şemspare* (араб.-перс. шматочок сонця), *Mihri* (перс. сонячна), *Mah* (перс. місяць), *Mahrui* (перс. місяцеподібна), *Mahigül* (перс. місячна троянда), *Mihrimah* (перс. сонці + місяць), *Nahid/Zühre* (араб. Венера), *Tarık* (араб. ранкова зірка), *Merih* (араб. Марс), *Sema* (араб. небосхил), *Asuman* (перс. небосхил), *Semanur* (араб. небесне саяво) тощо.

Важливе місце в міфології давніх тюрк заїмали гори. В алтайському епосі **гори і скелі** протегують людям, які живуть у цьому регіоні, в них герої знаходять укриття. Культ гір відтворився у таких іменах, як *Akdağ* (біла гора), *Dağaşan* (той, хто долає гору), *Dağhan* (господар гори), *Dağlı* (горець), *Doruk* (вершина гори), *Akdoruk* (біла вершина). У метафоричному значенні ці імена означають велич, могутність, духовну висоту, тому трапляються у сполученні з такими лексемами, як «er» (*Erdağ* (воїн + гора)), «alp» (*Tagalp* (гора + багатир; тобто могутній

та сильний)), «şan» (*Dağşan* (гора + слава; могутній, як гора, та уславлений)), «han» (*Kayahan* (скеля + правитель; тобто могутній, як скеля, або ж повелитель скелі)). У великих каменів також був свій дух. **Камінь** міг мати магічну силу, виступати оберегом. У метафоричному переосмисленні камінь виступав як символ твердості тіла й духу: *Aritaş* (чистий камінь), *Dinçtaş* (міцний камінь), *Taştekin* (камінь + принц), *Taşer* (камінь + воїн), *Taşel* (кам'яна рука), *Taşkan* (камінь + кров). Імена з компонентами «dağ», «kaşa», «taş», як вважає Г. Благова, могли символізувати присвячення дитини «господарю» гори або прохання сприяти тому, кого називають цим ім'ям [23, с. 688]. У 80-ті роки XX століття «природні» особові імена стали знову популярними, з'явилися нові імена (переважно жіночі) з антропоосновами на позначення природних речей: *Yaprak* (лист), *Damla* (карпля), *Ada* (острів), *Doğa* (природа).

Особливе місце у світогляді тюрків посідає **вода**. Як зазначає дослідник турецької міфології Багаеддін Огель, у давніх тюрків поняття «земля» і «вода» були нероздільними та священними й дорівнювали поняттю «Батьківщина», чого не спостерігається більше ніде в інших світових культурах, де поняттю «Батьківщина» більшою мірою відповідає поняття «територія». Тюрки уособили це поняття в особі божества Йер-Су (Yer-Su). Верховний бог Тенгрі ставив над тюрками правителів-каганів, щоб «тюркські земля і вода не залишилися без господаря» [284, с. 315]. Тобто ми бачимо, що водні ресурси відігравали значну роль не тільки в тюркських віруваннях, але й у розумінні державності. Крім того що вода була символом життя, чистоти, вона вважалася святою. Такі річки, як Волга й Селенга, були культовими, до них ставилися з великою повагою, на їх берегах відбувалися

жертвоприношення, воїни приносили присягу (порівняйте тур. «приносити присягу, клятву» – «ant içmek» (букв. «пити клятву»)). Чимало джерел вважалися священними, у кожного був свій дух. У турецькій антропоніміці, крім самої лексеми «su» (вода), зустрічається ще ряд антропооснов, що позначають водні джерела: *ırmak* (річка), *nehir* (араб. річка), *akarsu* (річка, струмок), *müren* (річка), *pınar* (джерело, струмок), *kaynak* (джерело), *çay* (невелика річка, струмок), *göze* (джерело, джерело), *obuz* (водне джерело), *çağlar* (невеликий водоспад, каскад), *şelale* (водоспад), *sel* (потік), *deniz* (море), *derya* (перс. море). Двокомпонентні імена цієї групи найчастіше трапляються у поєднанні з такими прикметниками, як «чистий» («*duğu*», «*arı*»), «білий» («*ak*»), та іменником «сяйво» («*işin*», «*işıl*»), щоб підкреслити красу та духовну чистоту: *Akçay* (біла ріка), *Aksu* (біла вода), *Akpınar* (біле джерело), *Arisu* (чиста вода), *Aripınar* (чисте джерело), *Durusu* (чиста вода), *Işinsu* (сяюча вода), *Selişin* (потік + сяйво), *Aksel* (білий потік). Такі імена частіше за все є жіночими, адже крім життя, чистоти, вода ще символізувала й родючість. Трапляються також поєднання з колоративами, що відображає, швидше за все, колір очей носія імені: карий (*ela*), світло-каштановий, строкатий (*ala*), блакитний (*gök*): *Alapınar*, *Göksu*, *Elasu*. Лексема «su» стала продуктивним антропоформантом і в сучасній турецькій антропоніміці. В останні роки *Su* (вода) є одним із найпопулярніших імен з групи «природних» жіночих імен і також поширеним другим компонентом подвійного імені [264].

Предки сучасних турків, живучи серед природи й вважаючи її живою істотою, вели постійне спостереження за станом погоди і приписували певне міфологічне значення атмосферним явищам. З огляду на те, що дощ,

сніг, грім, блискавки, вітер мали чітку спрямованість з неба на землю – від верхнього світу до серединного світу, – вони вважалися проявами бога Тенгрі. Подальша метафоризація цих явищ сприяла появі імен з подібними компонентами: *Yağmur* (дощ), *Bulut* (хмара), *Tuman* (туман), *Yıldırım* (блискавка), *Akkar* (білий сніг), *Boran* (грозовий дощ) тощо. **Дощ** у тюрків шанувався як небесний дар, тому ім'я *Yağmur* давалося як побажання заможного, благополучного життя [23, с. 678]. **Блискавка** вважалася викликаною гнівом Тенгрі, надалі ім'я набуло метафоричного значення «швидкий», «блискавичний». Наприклад, у відомого своїми військовими успіхами османського султана Баязида I, війська якого славилися швидкістю переміщення, було прізвисько *Yıldırım*. Цікаве мотивування імені *Tuman* (**туман**) дає у своїй роботі Г. Благова, цитуючи «Родовід туркмен» (середина XVII ст.): «Цей хлопчик народився у [час] туману, і тому я дав йому ім'я Туман. І, по-друге, від [усього] серця я бажаю йому щасливої долі і тому даю [йому] ім'я Туман, бо туман довго не тримається, він скоро проходить. Туманний день стане сонячним, після туману не може не бути ясного дня. Туман, який довго не тримається, я прирівняв до юності цього хлопчика, [а] сонце, [що з'явилося] пізніше, я прирівняв до щасливого і довгого життя цього хлопчика, коли він, ставши дорослим, сяде на троні свого батька» [23, с. 677].

Можна помітити, що більшість природних явищ, відображених у турецьких особистих іменах, – це **погана погода**: дощ, буря, блискавки і т.ін., вони несуть конотацію нестримності, сили, свободи та здебільшого відносяться до чоловічих. Це такі імена, як *Bora* (буря), *Borahan* (буря + пан, тобто величний та нестримний), *Gökboran* (небесний грозовий дощ), *Serpin* (сильний дощ), *Talas* (ураган, пило-

ва буря), *Tayfun* (англ. тайфун), *Şimşek* (молнія), *Şimşeker* (молнія + воїн; грізний, швидкий та небезпечний), *Berk* (араб. молнія; тур. міцний, сильний), *Volkan* (фр. вулкан), *Tufan* (араб. повінь (корелюється з біблійським Всесвітнім потопом)), *Kırca* (дощ зі снігом), *Çığ* (лавина), *Sazak* (сильний вітер інколи зі снігом). Але є й антропоніми, що позначають **хорошу погоду**: *Akbulut* (біла хмара), *Ayaz* (ясне небо при сильному морозі), *Nesim* (араб. легкий вітерець), *Meltem* (літній бриз), *Esin* (подув вітру, ранковий вітерець), *Gökşin/Alkım* (веселка). Такі імена несуть більш емоційне, ніж понятійне навантаження, завдяки красі звучання та приємним асоціаціям.

Треба зазначити, що сьогодні більшість імен з «природним» компонентом даються дітям чи то за погодою, яка була в день їх народження, чи то за естетичними вподобаннями батьків

Отже, анімістичне світобачення відіграло велику роль у житті стародавнього тюрка, який не відокремлював себе від навколишнього світу. Все навколо було живим для давньої людини, і над усім стояв закон Неба. Із цим пов'язані різні культи, які відбилися й в особових іменах: культ Неба, культ Сонця, культ Місяця, культ священної землі-води, культ дерев, культ гір. Називаючи дитину тим чи тим ім'ям, батьки віддавали її під заступництво духів дерев, каменів, гір, тотемних тварин та інших природних об'єктів. Уже багато століть тому турки відійшли від язичництва, проте відгомони давніх вірувань збереглися у вигляді міфологем і культурологем, які додають певного культурного коду сучасним турецьким іменам. У наші дні імена з природними компонентами залишаються актуальними (за даними турецького дослідника А. Гердагделена, на сьогоднішній день 653 зі 100 000 чоловіків и 1744 зі 100 000 жінок мають імена, пов'язані

з природою и природними явищами [264, с. 24]), проте мотивація вибору імені змінилася. У жіночих іменах велику роль відіграють емоційний та естетичний компоненти. Найбільш популярними жіночими іменами з природним компонентом сьогодні є: *Yağmur* (дош), *Bahar* (перс. весна), *Deniz* (море), *Damla* (крапля), *Su* (вода), *Nehir* (араб. ріка), *Fidan* (грец. паросток), *Irmak* (ріка), *Güneş* (сонце), *Alev* (полум'я), *Doğa* (природа). Найпопулярніші чоловічі імена – це: *Deniz* (море), *Ege* (Егейське море), *Ayaz* (ясне небо у морозну погоду), *Poyraz* (грец. північно-східний вітер), *Doruk* (вершина), *Rüzgar* (перс. вітер), *Şafak* (араб. світанок), *Kuzey* (північ), *Kaya* (скеля), *Demir* (залізо). Як ми бачимо, в чоловічих іменах відбулося метафоричне переосмислення природних та атмосферних явищ і об'єктів.

Час і простір

143

Час і простір є важливими елементами національної картини світу, витoki якої лежать у наївних уявленнях давньої людини про світ. У традиційній тюркській культурі час і простір розглядаються як неподільне ціле через образ сонця, що рухається [42, с. 126]. Сторона світу, де сходить сонце – схід, – вважалася священною, так само як і час світанку. Вхід в юрту, де мешкали кочові тюрки, був обов'язково повернутий на схід. Юрта поділялася на кілька зон. По тому, в якій зоні перебувало сонце в певний момент, тюрки визначали час. «Схід ставав в ритуалі точкою відліку при «створенні» світу» [19, с. 26]. Опівдні сонце проходить через південний небосхил, відповідно південна сторона також вважалася сприятливою. На північну сторону сонце ніколи не заходить, це тіньова, нічна сторона, тому можна побудувати такі асоціативні ланцюги: північ – холод – південь – ніч – низ – зима; схід – тепло – світло – день – верх – весна.

Концепція нерозривності часу і простору для архаїчної людини яскраво ілюструється цитатою з однієї з перших тюркських писемних пам'яток – напису, висіченого Більге-каганом на смерть його брата-героя Кюль-тегіна, що датується першою половиною VIII століття н.е.:

Вперед – до тих земель, де сонячний світанок,

Праворуч – до земель південних, а потім

Назад – до тих земель, де сонця захід,

Ліворуч – до земель опівнічних, – ось той світ,

Де підданих моїх не злічити: усіх племен

Народи всі зібрав, згуртував, влаштував – я!

У стародавні часи сприйняття **простору** було антропоморфним: людина орієнтувалася за образом свого тіла. Горизонтальна вісь була представлена чотирма сторонами світу: схід (перед), захід (задня сторона), північ (ліво), захід (право). Всі вони відображені у відповідних антропонімах: *Doğu* (схід), *Batı* (захід), *Kuzey* (північ), *Güney* (південь). Примітно, що етимологія назв сторін світу в турецькій мові має безпосереднє відношення до сонця. Про схід сонця турки кажуть: «*Güneş doğuyor*» («Сонце народжується»), відповідно слово «схід» походить від дієслівного кореня *doğ-* (народжуватися). На заході сонце занурюється, тоне: «*Güneş batıyor*», – і відповідно від дієслівного кореня *bat-* (занурюватися) утворюється слово «захід» – *batı*. Назва півдня (*güney*) походить від слова «*gün*» (тюркськ. сонце, день), а назва півночі (*kuzey*) від слова «*kuz*» (тюркськ. тінь; сторона, куди не заглядає сонце).

Можна виділити два види простору, які відбилися в турецьких антропонімах: простір сакральний, міфологічний, і простір реальний. За спостереженням Ю. Лотман-

на, у період панування міфологічного мислення простір представляється «не у вигляді ознакового континууму, а як сукупність окремих об'єктів, які мають власні імена. У проміжках між ними простір немовби переривається, не маючи, отже, такої, з нашого погляду, основоположної ознаки, як безперервність» [104, с. 63]. Про використання в турецьких антропонімах назв різних природних об'єктів (камінь, гора, дерево, джерело, річка), які формують простір стародавнього тюрка, йшлося в попередньому параграфі. Упорядкований простір рідної землі протиставляється хаосу, порожнечі, краю світу, які з'являються, коли людина виходить за межі території проживання свого племені; у сучасній культурі цьому відповідає концепт «*gurbet*» (чужина). У турецькому антропоніміконі представлені імена, що відображають цей концепт: *Gurbet* (араб. чужина), *Sila* (араб. відвідування батьківщини, рідні), *Garib/Garibe* (араб. чужинець, безрідна людина, що живе на чужині).

Особові імена на основі топонімів відображають реальний, історичний ареал проживання тюркських племен, який, з огляду на перебіг історії, досить великий. В антропонімах представлені в основному назви річок і гір: *Meriç* (ріка Мариця), *Nil* (ріка Ніл), *Tuna* (ріка Дунай), *Seyhan* (ріка Джейхан), *Yenisey* (Єнісей), *Dicle* (ріка Тигр), *Firat* (ріка Євфрат), *Baykal* (озеро Байкал), *Toros* (гори Тавр), *Altay* (гори Алтай), *Pamir* (гори Памір), *Ural* (гори Урал) та деякі інші. Наявність же в антропонімічній системі таких топонімів, як *Medine* (місто Медіна, де знаходиться гробниця пророка Мухаммада), *Hira* (гора у Саудівській Аравії, де пророк Мухаммад отримав перші аяті), *Arafat* (священний пагорб на сході Мекки), *Kenan* (земля пророка Якова, Палестина) тощо, відображають релігійність турків.

Вертикальна вісь у давньотюркській міфології була представлена, як уже було сказано, трьома світами: Верхнім (небо), Середнім (земля) і Нижнім (під землею). Згідно з давньотюркськими легендами, на землі вже була космогонічна катастрофа, коли весь світ прийшов у стан хаосу: «небо тиснуло, а земля внизу розверзлася». І тоді бог Тенґрі встромив свій шест, пронизавши небо і землю, і привів їх в стан рівноваги, створивши з хаосу космос. Шест Тенґрі знайшов відображення в таких міфологемах тюркського народу, як Світове дерево і Священна гора, які з'єднують собою всі три простори. На землі моделлю купола неба стає житло кочівників – юрта.

146

Характерним для тюркської картини світу є те, що просторові відносини відображені колоративними лексемами, які широко представлені в особових іменах. У давньотюркському світосприйнятті верх корелюється з небом і, відповідно, з блакитним кольором. Небесний вовк (*gökkurt*), загальнотюркський тотем, який вважається прабатьком турків, спустився з неба, і самі тюрки стали себе називати гьоктюрками (блакитні або небесні тюрки). Таким чином, антропоніми з елементом «*gök*» у просторовому відношенні мали значення «небесний», «піднесений», «верх», і вихідні з них конотації «священний», «вищий», «законний», «мудрий». Тому в тюркських антропонімах компонент «*gök*» вживається в поєднанні з такими словами, як «правитель» (*Gökhhan*), «пан» (*Gökbey*), «воїн» (*Gökalp*, *Gökmener*), а також «бронза» (*Göktunç*), «камінь» (*Göktaş*), «вода» (*Göksu*), «гілка» (*Gökdal*), у першому випадку передаючи значення переваги, знатності, а в другому – значення священного місця або явища природи. Крім цього, синій колір також був символічним кольором сходу. Як ми показали

раніше, східна сторона вважалася священною у давніх тюрків, і схід, у свою чергу, символізував верх.

Р. Генч зазначає, що пізніше білий колір перейняв на себе частину значень блакитного кольору й використовувався на позначення верху, неба, божественного початку, переваги, сонця, вищої справедливості, маючи крім цього ще власні значення, такі як чистота, цнотливість, чесність [253]. У поєднанні з природними об'єктами і явищами вживання білого кольору як означення говорило про їх небесне або священне походження або призначення: *Aksel* (білий потік), *Aktaş* (білий камінь), *Ağçelik* (біла сталь), *Akdağ* (біла гора). Білий колір також символізував Захід. Р. Генч пише про поділ Золотої Орди на дві частини: східну – *Gök Orda* (Блакитна Орда) і західну – *Ak Orda* (Біла Орда). Існує версія, що Середземне море, яке у сучасних турків називається *Akdeniz* (букв. біле море), також було назване в силу свого географічного положення – на захід від тюркських держав.

Чорний колір хоча і має в сучасній турецькій мові конотацію «поганий», «нещасливий» (порівняйте: *kara günler* – чорні дні, *kara bayram* – траурний день, *kara haber* – погана новина), проте в давньотюркському міфологічному світогляді він вважався кольором землі, низу. Звідси й метафоричні значення лексеми «кага», відзначені Л.Л. Габишевою [42, с. 106]: головний, великий, могутній, грізний, страшний. Тому більшість тюркських антропонімів, що містять цю лексему, – *Karaalp* (чорний богатир), *Karaer* (чорний воїн), *Karatay* (чорна гора), – характеризують войовничість, грізність і мужність їх носіїв і аж ніяк не їх приналежність до темних сил, хоча протиставлення білого і чорного кольорів існувало в давніх тюрків і як протиставлення добра і зла. Дослідники значення кольору в тюркській міфології зазначають та-

кож, що чорний був символом півночі, і народ, який проживає на півночі, у своїй назві міг мати лексему «кага».

Кольором, що асоціювався з півднем у давньотюркські часи, був червоний («kırmızı» або «al»). Крім цього, червоний був у давніх тюрків символом сонця – небесного вогню, джерела сили й енергії. Його матеріальними відповідниками також були вогонь і дах. Тобто верх, проте верх земний, який не доходить до трансцендентних божественних висот. Цей колір пов'язаний з існуючим у тюрків культом бога вогню, із шаманізмом. У деяких діалектах лексема «al» і сьогодні зберегла значення «великий», «вищий», «всемогутній»: *Altay* (висока гора) [265, с. 56].

Жовтий колір у тюрків мав подвійне значення. З одного боку жовтий, співвідносячись із золотим і червоним кольорами, символізував, як і чорний, центр, землю. Також він мав додаткові значення сонця, влади, віри. Швидше за все, як зазначають дослідники, таке розуміння жовтого кольору йшло від китайської традиції, де жовтий був символом держави, імператора й центру землі. Проте в досліджених нами особових іменах лексема «sarı» є описовим елементом на позначення кольору квітів або природніх об'єктів: *Sarıgül* (жовта троянда), *Sarıyıldız* (жовта зірка), *Sarıtaş* (жовтий камінь).

Просторово-часовими конотаціями позначена й антропооснова «baş» (голова). Будучи антропоморфним символом земного верху, «baş» уживалася на позначення головної позиції, а також на позначення початку чогось (порівняйте: *ayın başı* (початок місяця), *yıl başı* (початок року)): *Başat* (той, хто піднявся над труднощами), *Başay* (молодий місяць), *Başhan* (правитель, який їде попереду), *Başol* (будь головним, будь лідером), *Başdoğan* (народжений першим).

Як і в будь-якому архаїчному суспільстві, для стародавнього тюрка **час** був циклічним і сприймався як зміна дня і ночі, пір року, вікових періодів людини. Людина була ланкою в зміні поколінь, тому пам'ять про предків і передача знань майбутньому поколінню були важливими моментами в світогляді давньої людини. «Стародавній тюрк не відчував себе випадково Вкинутим у цей світ, він був продовженням довгої низки предків його роду і мав власне продовження в потомстві» [74, с. 38].

Поняття позачасовості, просторової й тимчасової нескінченності уособлювалися у тюрків в образі бога Неба Тенгри: «*Öd tengri yaşar, kişi oğlu hop ölgeli törümiş*» («Час проживає Тенгри (Бог), людина створена смертною»), – йдеться в пам'ятнику Кюль-тегіну [245, с. 38], – і цим стверджується нескінченність Бога й скінченність людського життя.

Поклоніння стародавніх тюрків сходу сонця, **початку нового дня** або в символічному сенсі щоденному народженню світила, початку нового етапу в житті можна і сьогодні спостерігати в антропонімах з компонентами «tan» (світанок), «gün» (сонце, день), «güneş» (сонце): *Ertan* (ранній світанок), *Tanyeli* (світанковий вітер), *Taner* (світанок + чоловік), *Güner* (сонце + воїн). Відображення **нічного часу доби** з відгомонами стародавнього поклоніння Місяцю знаходимо в антропонімах з компонентами «ay» (місяць) та «yıldız» (зірка): *Açılay* (місяць, що переходить у повну стадію), *Dolunay* (повний місяць), *İlkaı* (перший місяць, новий місяць), *Aydoğmuş* (місяць народився), *Akıyıldız* (біла зірка). Привертає увагу детальний опис фаз місяця в особових іменах: молодий місяць, півмісяць, повний місяць, що говорить про важливість спостереження за природними циклами для предків сучасних турків. До цієї групи належать також запозичені

з арабської і перської мов імена, які за змістом зближуються з іменами тюркського походження і етимологія яких найчастіше зрозуміла носію турецької мови: *Şafak* (араб. світанок), *Sabah* (араб. ранок), *Sabahnur* (араб. ранкове світло), *Şemsi* (араб., сонячний), *Mehtab* (повний місяць), *Leyla* (араб. довга і темна ніч), *Şebnem* (нічна роса), *Şebnur* (араб. нічне світло), *Hilâl* (араб. молодий місяць, півмісяць). В основному такі імена відображають час народження дитини, але не варто забувати й про національно-культурні конотації. Наприклад, місяць (ay) є символом краси, а арабське слово «hilâl» часто використовується на позначення півмісяця на національному прапорі Республіки Туреччина, що надає імені деякого патріотичного змісту. Слово «şafak» також набуло певних патріотичних конотацій через те, що воно наявне (в метафоричному сенсі) в перших рядках турецького гімну: *Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak...*

У турецьких особових іменах відбиваються також **пори року й місяці**: *Bahar* (Весна), *Nevbahar* (перс. нова весна), *Gülbahar* (перс. весняна троянда), *Hazan* (осінь), *Hazangül* (осіння троянда), *Gülay* (місяць троянд; мається на увазі місяць травень, коли розквітають троянди), *Nisan* (араб. квітень), *Eylül* (араб. вересень). Найбільш популярними з-поміж цих імен є жіночі імена *Bahar*, *Gülay*, *Nisan*, *Eylül*, що засвідчує генетичну пам'ять народу, для предків якого саме весна була особливим, радісним періодом в житті, періодом відродження і початку нового життя, а рання осінь – періодом збору врожаю. Привертає увагу відсутність антропооснов, пов'язаних з такими порами року, як зима й літо.

У турецькому антропоніміконі є імена, пов'язані з **віковими етапами в житті людини**: дитинством, юністю, зрілістю і старістю. Як згадувалося вище, у давніх тюр-

ків протягом життя імена могли змінюватися, відображаючи вік і соціальний статус людини. І, судячи з того, що багато імен цієї групи запозичені з арабської і перської мов, така ж традиція була характерна й для архаїчного періоду розвитку арабів і персів: *Bala* (дитина), *Balahan* (дитина-правитель), *Balahanım* (маленька пані), *Nevzat* (перс. новонароджена дитина), *Mevlūd/Mevlüde* (араб. новонароджена дитина), *Berna* (перс. молодий, юний, м'олодець), *Çağla* (незрілий плід), *Tayman* (молодий, недосвідчений), *Nevcivan* (перс. молодий, юний), *Nevres* (перс. той, що тільки-но визрів, молодий, свіжий), *Sebib* (араб. молодість, свіжість), *Ergün* (повнолітній, зрілий (той, хто досягнув певного віку та може користуватися своїми правами; досвідчений)), *Erginalp* (зрілий богатир), *Atik/Atika* (араб. давній, стародавній), *Pir* (перс. літній, старий; у переносному значенні – мудрий лідер), *Kadim/Kadime* (араб. давній, одвічний), *Şeyban* (араб. сивий, старий), *Toktamış* (той, хто пожив, досвідчений, мудрий). Як бачимо, старість у давніх народів асоціювалася з мудрістю, зі спадкоємністю поколінь. Літніх людей шанували, бо вони були носіями знань.

Низка турецьких антропонімів містять сему «вічність», «нескінченність»: *Bengi* (нескінченний, вічний), *Arçın* (безсмертний, вічний), *Baki/Bakiye* (араб. безсмертний, вічний – один з 99 епітетів Аллаха), *Hallad* (араб. постійний, той, хто довго живе), *Mengü* (вічний, нескінченний), *Halid/Halide* (араб. постійний, безсмертний, вічний, стародавній). Як зауважувалось вище, нескінченність і безсмертя – це якості Тенгри, бога Неба. Подібні імена мають значення «довгожитель», «безсмертний», «вічний», «споконвічний».

Сему «майбутність» ми виявили лише в одному турецькому імені арабського походження, але воно пов'язане

більше з релігійною тематикою – *Ferda* (араб. завтрашній день, майбутнє, Судний день, потойбічний світ). Також до таких, що мають конотації майбутності, можна віднести всі імена-побажання: *Akgüngör* (побач світлі (тобто щасливі) дні), *Güngör* (побач (хороші) дні) та ін.

Отже, зміст, який предки сучасних турків вкладали в особові імена з темпоральними і просторовими компонентами, визначався їх архаїчним і релігійним сприйняттям світу. Незважаючи на те, що з давніх часів умови життя та погляд на світ багато в чому змінилися, подібні імена продовжують зберігати культурні змісти, нашаровуючи на них із часом нові смисли й конотації.

Суспільний устрій і родинні стосунки

В устрої **суспільного життя** й у сімейних відносинах туркам властива чітка ієрархія. С.М. Трубецької так писав про особливості туранського (тюркського) мислення: «Беззаперечне підпорядкування є основою туранської державності, але воно йде, як і все в туранському мисленні, послідовно, до кінця і поширюється в ідеї і на самого верховного правителя, який неодмінно мислиться як беззаперечно підлеглий якомусь вищому принципу, що є водночас керівною основою і життя кожного підданця» [181, с. 98]. Вірування у верховне божество Тенгри, який не тільки був творцем світу, а також дав тюркам закон і державу як обов'язкову умову існування тюркського народу, встановивши порядок на землі (тому держава і її устрій вважалися у тюрків священними), відбилося в особових іменах, до складу яких входять різні соціальні детермінативи, такі як *kagan*, *han*, *tekin*, *bek*, *bay*, *tarkan*, *ağa* та ін. Такі імена були досить численні в давній період. Це пояснюється традицією давніх тюрків позначати в іменах соціальний статус людини,

етапи її дорослішання і змузніння. Подібні антропоніми збереглися і після прийняття ісламу і дійшли до наших днів, зазнавши, безперечно, певних семантичних змін. Наприклад, каган – титул вищого правителя держави – «головного хана» – і верховного головнокомандувача в давніх тюрків. Цей титул зафіксований у давньотюркських пам'ятках (*Bilge Kagan, Ay Kagan, Kapagan Kagan*) і як титул османських падишахів і також трапляється як самостійна одиниця в сучасних антропонімах: *Kağan, Kaan, Hakan*.

Можна виділити також досить велику групу особових імен з компонентом «han» (правитель, володар, ватажок), що, швидше за все, є скороченою формою титулу каган [164, с. 531] і вживався як аффіксоїд в особових іменах [120, с. 66]. У стародавні часи цей антропокомпонент «вказував на високе положення людини в суспільстві і заступництво Неба» [44, с. 205]: *Günhan* (сонце + хан), *Alpayhan* (сміливець + місяць + хан), *Alevhan* (полум'я + хан), *Dedehan* (батько/дід + хан), *Doğanhane* (сокіл + хан), *Doğuhan* (східний хан), *Demirhan* (залізо + хан), *Oğuzhan* (правитель огузів) та ін. У давньотюркському суспільстві особливо шановані природні об'єкти або духи також отримували титул «хан»: *Dağhan* (гора-хан), *Denizhan* (море-хан), *Han Çinar* (хан-платан). Уживання компонента «han» у складі чоловічих імен можна спостерігати протягом усього періоду розвитку турецької антропонімічної системи. У 1970-1980-ті роки спостерігається сплеск інтересу до складних імен з цим компонентом, що свідчить про інтерес сучасних турків до своєї історії і збереження історичних традицій.

Також у сучасних турецьких антропонімах спостерігається лексема «tekin». У давньотюркські часи це був титул молодших членів сім'ї кагана або хана. Тобто його

можна перекласти як «принц»: *Cantekin* (душа + принц), *Alptekin* (хоробрий принц), *Aytekin* (місячний принц), *Baytekin* (пан + принц).

Лексема «bay», яка спочатку означала чоловіка, з часом стала відображати майновий стан чоловіка в родині, «тобто характеризувала чоловіка як головного добувача, годувальника» [164, с. 540]. Найбільш поширене її значення – «багатий», «багач», а похідні від нього – «щасливий», «знатний». У сучасній турецькій мові ця лексема вживається в значенні «пан» і є компонентом низки особових імен: *Baydar* (багатий, заможний), *Bayer* (пан + воїн), *Arslanbay* (лев + воїн), *Atlibay* (пан на коні), *Barsbay* (барс + пан), *Baysungur* (пан сокіл) та ін.

Менш поширеними, але також продуктивними антропокомпонентами сучасних турецьких особових імен є такі соціальні детермінативи, як *bek/beu* (князь, глава роду), *tarkan* (радник, міністр), *gıray* (сильний, могутній (династичне ім'я кримських ханів), *ağa* (старший родич, поміщик, багач): *Aybek*, *Aslibey*, *Tarkan*, *Arslangiray*, *Ağahan*, *Ağasultan*.

Зміна релігії й духовних цінностей, засилля іноземних запозичень не вплинули на концептуальну ідею суспільної ієрархії – вживання титулів у складі імен продовжилось й після прийняття ісламу, проте на додаток до тюркських соціальних детермінантів прийшли ще арабські й перські лексичні одиниці: *sultan* (араб. султан, падишах), *şah* (перс. правитель, шах), *emir* (араб. правитель, принц, емір), *zâde* (перс. син), *mirza* (перс. син аристократа), *gazi* (араб. ветеран, учасник війни): *Alemşah* (правитель світу), *Beyzade* (син пана), *Emir* (емір), *Sultan* (султан), *Sultaniye* (султанський), *Keremşah* (благородство + шах), *İlgazi* (країна + ветеран) та ін.

В османському суспільстві звання й титули були невід'ємною частиною імені державних чиновників. У вжитку були такі титули, як *ağa*, *bek*, *paşa*, *efendî*, і родовий термін *zâde*.

Чоловічі титули і звання трапляються і в жіночих іменах, другий компонент яких вказує на те, що носієм імені є жінка: *Baynur* (пан + світло), *Baysu* (пан + вода), *Begümhan* (жінка + хан), *Beyhatun* (князь + жінка), *Dilşah* (перс. правитель серця), *Gülşah* (троянда + шах), *Sultan* (султан), *Aslıhan* (з ханського роду) тощо. На нашу думку, це є свідченням того, що жінка в основному не відігравала самостійної ролі в житті тюркського суспільства і сприймалася як частина чоловіка, тому все, що стосувалося чоловіка (зокрема соціальний статус), переходило й на його дружину. Проте серед турецьких особових імен є й антропоніми, що містять саме жіночі титули: *Türkan* (тур.-перс. королева; правителька, яка поділяє престол з падишахом), *Ese* (королева; мати; красива жінка).

Ідеї державності та влади відображені й в таких антропонімах, як *Devlet* (араб. держава; удача, щастя), *Arda* (жезл правителя), *Cumhuriyet* (араб. республіка), *Devrim* (революція; реформа), *Egemen* (суверенний; правлячий), *İl* (країна, народ), *İlbey* (пан країни) та ін.

Беручи до уваги досить велику кількість антропонімів із семою «благородне походження», можна стверджувати, що повага до предків, до роду, знатність походження були важливими елементами картини світу стародавнього тюрка. І, зважаючи на той факт, що подібні імена функціонують і сьогодні, можна говорити про те, що ці поняття зберігають своє значення й для сучасного турка, що відбивається в антропонімах з компонентами «*kan*»

(кров), «soy» (рід), «asil» (знатний, аристократичний) тощо: *Alkan* (червона кров), *Aykan* (місячна кров), *Arikan* (чиста (благородна) кров), *Aslibey* (із шляхетного роду), *Aksoy* (білий (благородний) рід), *Asalet* (араб. знатне походження, родовитість), *Kerem* (араб. шляхетність, милість).

В антропонімічній системі турецького народу відбилися й традиційні **родинні цінності**. Так само, як і в державному устрої, в турецькій родині простежується чітка ієрархія та розподіл ролей. Головним в родині є чоловік, функції якого як голови й захисника роду, чоловіка, батька, брата тощо стають значущими у визначенні його соціального статусу, що засвідчує велика кількість особових імен, які включають до свого складу родинні терміни: *Ata* (батько, пращур), *Ataer* (батько + воїн), *Dede* (батько, дід), *Abaka* (дядько), *Ebu* (батько), *Dadaş* (старший брат, юнак), *Cankız* (перс.-тур. душа + дочка) та ін. Лексема «baba» (батько) сьогодні використовується як компонент прізвищ з метою підкреслити шанобливе ставлення до літнього чоловіка або визнати його заслуги. Так, *Baba* є прізвищем колишнього президента Турецької Республіки Сулеймана Деміреля та видатної фігури в музичному жанрі арабеск у Туреччині Мюсюма Гюрсеца, а легендарний футболіст і тренер Хаккі Йетен відомий як *Baba Hakkı*. Також в особових іменах можна відзначити чіткий поділ членів сім'ї на молодших і старших, повага до останніх виражена відповідними антропокомпонентами: *Ağacan* (старший родич + душа), *Aka* (старший брат), *Aca* (дядько, старший брат), *Emre* (старший брат), *Akbacı* (тітка, старша сестра), *Aba* (мати, бабуся, старша сестра), *Ayhanım* (місяць + заміжня жінка). Молодші брати та сестри були і в багатьох сім'ях є у підрядному положенні до старших, старші

брати брали на себе функцію захисту та охорони, жінки підкорялися чоловікам. Наявність у турецькому антропоніміконі низки особових імен з компонентами «жінка/дружина», «мати», «старша сестра» засвідчує те, що традиційно жінка в Туреччині сприймається у першу чергу як мати та дружина, а компонент «пані» свідчить про бажання батьків бачити дочку заможною пані: *Anabacı* (мати, сестра, тітка), *Anahanim* (мати-жінка), *Banı* (перс. жінка; пані; наречена), *Asılbanu* (тур.-перс. справжня жінка, благородна жінка), *Begüm* (жінка; пані), *Aybegüm* (місяць + пані), *Bige* (незаміжня жінка без дітей), *Bayan* (жінка; пані), *Bayangül* (пані + троянда), *Bibi* (перс. жінка; пані), *Bibinur* (жінка + світло), *Çiçekana* (квітка + мати), *Çiçekbegüm* (квітка + пані), *Kadın* (заміжня, зріла жінка), *Hanım* (жінка; пані; дружина).

Отже, можна зробити висновок, що просторова ієрархія космосу відбилася в соціальній ієрархії тюркського суспільства, а відповідно – і в системі особових імен, які, за визначенням В. Топорова, виконують «консервуючу функцію» [180, с. 125], де «первинна інформація зберігається у вигляді окремих, традицією відпрацьованих моделей» [180, с. 126]. Культ предків, патріархальний устрій і бачення сімейної ролі як основної в житті турка також відбилися в сучасних турецьких антропонімах.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Аналіз семантики турецьких антропонімів довів, що лексичне значення особових імен тісно пов'язане з історією, культурою, ідеологією суспільства, в якому вони створюються, завдяки чому антропонімічні одиниці мають більшу культурну навантаженість, ніж загальні наз-

ви. Незважаючи на активний вплив західної культури, який спостерігається в сучасний період, вибір імені в Туреччині багато в чому визначається понад тисячолітньою історико-культурною традицією найменування та ісламськими догмами.

Розроблена нами класифікація турецьких антропонімів за семантикою їхніх апелятивів та виділення антропооснов, які несуть певні культурні конотації, дозволили виокремити й описати значущі для турецької культури елементи: концепти, лінгвокультуреми, міфологеми, такі як: *лев, барс, бик, баран, кінь, лошак, газель, чинара, пагін, троянда, тюльпан, блискавка, буря, дощ, природа, хмара, скеля, море, джерело, гора, Сонце, Місяць, зірка, світанок, вода, залізо, бронза, золото, алмаз, вогонь* та деякі інші. Було виявлено також, що велике культурне навантаження несуть антропооснови, що являють собою назви топографічних об'єктів (*Дунай, Єнисей, Джейхан, Волга, Тавр, Алтай, Памір, Урал, Азія, Медіна*) та назви тюркських племен і народностей (*кипчак, киргиз, уйгур, туркмен, сельджук*). Апелятиви на позначення певних почуттів та життєвих благ (*радість, туга, бажання, надія, вдача, щастя, багатство*) та поширене вживання лексем-кологативів (*білий, чорний, червоний, блакитний, сіро-коричневий, сіро-білий*) у турецьких іменах давньотюркського походження дозволяють говорити про них як про культурні концепти турецького народу.

Реконструкція фрагментів національно-мовної картини світу на базі виявлених концептів, культурологем й міфологем показала, що відбиті в особових іменах, анімістичні й тотемістичні уявлення давніх тюрків, культ предків, уособлення природних явищ, релігійні погляди, ієрархія родинних і суспільних стосунків стали

частиною духовної культури й традиційного світогляду турецького народу. Було виявлено, що семантичне навантаження антропонімів змінюється в різні історичні епохи та за різних соціальних умов. Якщо в давні часи на передній план виходило міфологічне значення апеллятива (ім'я використовувалось як символ), то сьогодні більш значущим є його метафоричне (тобто ім'я стає побажанням) чи навіть емоційне (наголос робиться на естетиці – красі фонетичного звучання імені чи красі предмета або явища, що описуються цим словом) навантаження.

Отже, можна сказати, що турецькі антропоніми як лінгвокультурні знаки містять багату інформацію про наївну картину світу та вагомі світоглядні концепти турецького народу, опис яких неможливий без урахування історичних та соціальних реалій, в умовах яких формується антропонімічна система мови, а також національно-культурних особливостей індивідуальної й колективної мовної особистості, результатом мовної та духовної діяльності яких є особове ім'я.

РОЗДІЛ 3.

ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТУРЕЦЬКИХ АНТРОПОНІМІВ

Сучасна наука вимагає нових підходів до вивчення антропонімів. Одним з найактуальніших напрямів дослідження сьогодні є лінгвопрагматичний, який фокусується на вивченні ставлення до антропонімів особи, яка іменує, та мовця, з одного боку, й особи, яку іменують, й адресата – з іншого. Відомий антропоніміст Ю. Рілов ставить перед дослідниками прагматичного значення антропонімів такі питання: «Як людині дається ім'я? Як функціонує її ім'я (прізвище) протягом її життя, у різних соціумах? Яка прагматика різних форм імені? Які національно-культурні особливості можна спостерігати у функціонуванні імен відомих людей, літературних і біблійних персонажів? Чим пояснюються відмінності в національно-культурних інтерпретаціях цих імен? Центром яких асоціативних сузір'їв є те або те ім'я/прізвище?» [150, с. 10].

Користуючись методикою дослідження власних імен І.В. Крюкової, ми дослідимо внутрішню прагматику (прагматичні компоненти в значенні особового імені, а також характеристики автора й адресата, умов, у яких відбувається присвоєння імені), та зовнішню прагматику (виявлення функціональних властивостей) турецьких антропонімів [88, с. 139]. У першому параграфі цього розділу ми проаналізуємо прагматичні компоненти в

значенні різних форм парадигми турецького особового імені, а також розглянемо, які чинники впливають на вибір імені, що мотивує батьків називати дитину саме цим іменем, тобто дослідимо турецькі особові імена з позицій особи, яка іменує, та особи, яку іменують. У другому параграфі ми розглянемо турецькі антропоніми й антропонімічні моделі в аспекті їх функціонування в мовленні в різних контекстах з урахуванням інтенцій суб'єкта-мовця, ситуацій спілкування та впливу на адресата.

3.1. Прагматичні компоненти в значенні турецьких антропонімів

3.1.1. Соціолінгвістична вмотивованість турецьких особових імен

Наразі в Туреччині проводиться багато досліджень, що стосуються мотивації вибору імені дитини [339], [313], [240] та ін., підсумовуючи результати яких, можна сказати, що основними соціолінгвістичними й культурними чинниками, які впливають на вибір імені дитини, є такі:

- новонародженим дітям часто дають імена старших членів родини (у дослідженні І.М. Уйсал кількість таких імен становить 22%). Інколи, якщо ім'я є застарілим, обирають більш сучасне, але близьке за значенням чи за звучанням;
- також часто дітям дають імена релігійного походження (у дослідженні І.М. Уйсал 24%);
- обираючи ім'я, батьки звертають найбільшу увагу на його значення (у дослідженні І.М. Уйсал 24%);
- у виборі імен для дівчаток велику роль також відіграє милозвучність імені та краса значення апелятива: *Melek* (янгол), *Bahar* (весна), *Meltem* (береговий бриз), *Menekşe* (фіалка), *Gül* (троянда) тощо;

- ряд імен дається дітям на честь відомих історичних або сучасних особистостей, які вплинули на свідомість батьків дитини: стародавні герої, правителі, сучасні політичні діячі, актори, спортсмени, артисти тощо: *Hülya, Leyle, Cüneyt, Fatih, Oğuzhan, Alparslan, Ertuğrul, Necip Fazıl*;
- імена даються і на честь якоїсь важливої дати або події: *Zafer* (араб. перемога), *Arife* (араб. переддень), *Berat* (араб. відзнака), *Ramazan* (араб. Рамадан; часто дається дитині, яка народилася під час священного для мусульман місяця посту Рамадана);
- захоплення сучасними серіалами, піснями і художньою літературою також спричиняє зростання популярності того чи того імені. Наприклад, у 1960-ті роки, завдяки романам Керіма Надіра, стали поширеними імена *Handan* і *Nalan*, а в 2011 році на екрани вийшов серіал «Кузей і Гюней», і багато сімей назвали своїх синів цими іменами;
- нерідкими є випадки, коли імена даються на честь померлих родичів, яких дуже любили, або на честь померлих старших братів або сестер;
- емоційність характеру турків виявляється в тому, що дитину можуть назвати через почуття вдячності, поваги, захоплення, дружби. Батько може дати синові ім'я на честь командира взводу, у якому він служив, також батьки можуть назвати дитину на честь улюбленого родича, друга, доктора або медсестри, які врятували життя або приймали пологи [240, с. 403];
- інколи ім'я дитині дається ще до народження, якщо мати бачить віщій сон, де сповіщається, що в неї народиться син чи донька і називається його чи її ім'я;

- важливу роль у виборі імен сучасними батьками відіграє мода. Уже багато років популярними є такі імена, як *Merve, Büşra, Bahar, Zeynep, Furkan, Mert, Emirhan, Efe*;
- в одній сім'ї можуть давати дітям імена з однаковим початковим або кінцевим складом або схожі за звучанням або значенням: *Eda-Seda, Süreya-Sümeya, Dünya-Cihan, İsa-Musa, Ezgi-Özge; Semra-Sema; Fırat-Ferhat*;
- деякі сім'ї вибирають для своїх дітей імена саме давньотюркського походження (*Batuhan, Oğuzhan, Gökçe*), але такий мотив вибору імені не є поширеним (за даними дослідження І.М. Уйсал – 1%);
- у регіонах поширеною є традиція давати ім'я на честь святого, який жив у цій місцевості, похованого там губернатора, ветерана війни, відомої особистості, ученого, героя тощо [339]. Наприклад, у північно-східному Причорномор'ї популярними є імена *Enver Paşa* і *Nuri Paşa* – це імена губернаторів, які понад сто років тому якийсь час служили в цьому регіоні і завоювали любов народу. Примітно, що ці імена даються дітям разом з титулом «паша» (генерал). У турецькому місті Анкара знаходиться могила дервіша-праведника Арап Баби, тому батьки, ввіряючи своїх дітей захистові цього святого, дають їм подвійні імена: *Arap Ali, Arap Kız, Arap Sultan*;
- останнім часом спостерігається цікава традиція давати дітям імена, які б містили в собі перші склади імен батьків: *Gökhan + Aysun = Gökay, Gülten + Süha = Gülsu, Sevgi + Davud = Sevdä*;
- для турків, які живуть за кордоном, важливим є також фонетичне звучання імені. Вони надають перевагу іменам, що наближаються за написанням чи звучанням до

мови тієї країни, де вони оселилися. Чи то вибирають імена, що вважаються близькими для двох країн (наприклад, *Sofya, Asya, Deniz* в Україні);

- в останні роки збільшилась кількість подвійних імен. Ф. Окумуш пояснює це психологічними чинниками. Він зазначає, що турецькій родинній культурі притаманна велика кількість дітей, але зараз відбувається перехід до сім'ї європейського типу з малою кількістю дітей. Це компенсується тим, що дітям дають подвійні імена [339]. Ще одним мотивом вибору подвійного імені є те, що батьки часто хочуть вшанувати старших членів сім'ї і назвати дитину їх іменами, але водночас бажають, щоб у їхніх сина чи доньки було сучасне ім'я. Ця дилема вирішується нареченням дитини подвійним іменем. Часто також одне з імен є присвятою видатному релігійному діячеві (пророку Мухаммаду, халіфам, святим), але в батьків є страх, що дитина не зможе відповідати такому високому імені, тому дається ще друге, «звичайне» ім'я [271, с. 86-87]. Зазвичай у спілкуванні використовується одне з імен, найчастіше в сім'ї одне, а за межами сім'ї – інше. Тоді перехід дитини в дорослий стан символізується зміною одного (дитячого) імені на друге. Слід зазначити, що кількість імен в однієї людини не обмежується законом, найдовше ім'я, що складається з п'яти компонентів, належить 40-річному мешканцю міста Денізлі *Хашиму Агмету Абдулбакі Горба Багадиру* Небіогуллари і його доньці *Айбіке Гюліз Ензелі Ягмур Ефліннісе* Небіогуллари;
- останнім часом чимало батьків намагаються дати дітям незвичайні, рідкісні імена, тому все частіше відходять від традиційних мусульманських імен та обирають маловідомі арабські, перські й турецькі антропоніми. Падіння залізної завіси і пожвавлення відносин

з тюркськими державами Середньої Азії (Казахстаном, Туркменістаном, Узбекистаном, Киргизією та ін.) сприяло тому, що до Туреччини повернулися забуті давньотюркські імена, поширені в зазначених країнах. З іншого боку, курс на перейняття західних цінностей, проголошений Ататюрком, і поширення західної культури (особливо фільмів, художньої літератури, спорту) вплинув на проникнення у турецький антропонімікон європейських імен, проте їх кількість все ще дуже мала;

Стосовно того, хто дає ім'я дитині, зауважимо, що за даними проведеного І. Н. Уйсал дослідження, 59% сучасних батьків дають ім'я своїй дитині самі, часто радячись з іншими членами сім'ї. Для 21% дітей ім'я вибирають старші члени родини. Батько сам дає ім'я дитині у 4% випадків, особливо якщо народжуються сини. Мати сама вибирає ім'я в 0,9% випадків. Незначний відсоток імен дається дітям випадковими людьми, які підказали гарне ім'я, імамами, сусідами тощо [313, с. 649].

Для детального дослідження прагматичних конотацій, що містять турецькі особові імена ми розробили **класифікацію сучасних турецьких антропонімів за мотивацією вибору імені**. Розподіл антропонімів на групи здійснювався на базі універсальної класифікації особових імен В.А. Ніконова, що була пристосована нами до особливостей турецької антропонімічної системи. Класифікація містить три основні розділи: імена-дескриптиви, імена-дезидеративи та імена-меморативи.

І. Описові імена (дескриптиви). Ця група антропонімів містить імена, що констатують різні характерні особливості новонародженого, місце й обставини його народження, дані про батьків.

1. Імена, що були дані за індивідуальними особливостями. В імені дитини можуть бути відзначені **зовнішність**: *Taylan* (стрункий, високий та красивий), *Taylaner* (високий та красивий парубок), *Ergökmen* (чоловік зі світлим волоссям і блакитними очима), *Gökalp* (сміливець з блакитними очима), *Gamze* (араб. томний погляд; ямочка на щоках), *Sarigül* (жовта троянда; ім'я дається білявій дівчинці), *Gökalp* (голубий (блакитноокий) богатир), *Karacan* (тур.-перс. чорний + душа; тобто смаглявий і милий), *Karagöz* (з чорними очима), *Çakır* (сіро-блакитний; дається дитині із сірими чи сіро-блакитними очима), *Didar* (перс. обличчя; тобто з красивим обличчям), *Görkem* (фізично розвинутий, міцний; пишність, помпезність), *Leyla* (араб. довга і темна ніч; тобто з волоссям чорним, як ніч); **риси характеру**: *Hayri* (араб. той, що має відношення до добра; удачливий, щасливий), *Adil* (араб. справедливий), *Semahat* (араб. щедрість, великодушність), *Muhterem* (араб. поважна), *Evcimen* (домашня), *Belma* (перс. спокійна, м'яка, врівноважена). Антропоніми, що даються за індивідуальними особливостями, безперечно, найбільш поширені серед прізвиськ, особливо це стосується рис характеру, які, як правило, ще не проявляються, коли дитині дають ім'я;

2. Обставини народження дитини можуть позначати **час народження**: *Gündoğan* (народжений із сонцем; ім'я дається дитині, яка народилася на світанку), *Tangör* (букв. ти побачиш світанок), *Tandoğan* (той, хто народився на світанку), *Dolunay* (повний місяць; ім'я може даватися дитині, яка народилася у місячну ніч), *Aylin* (араб. сяйво навкруг місяця); *Doğanay* (місяць, що народжується; часто дається дітям, народженим у перші чотири дні місяця за мусульманським календарем);

Bahar (перс. весна; може даватися дівчині, яка народилася навесні). Зауважимо, що в тюркських іменах немає імен з компонентом «ніч», народженим уночі давали ім'я з компонентом «ау» або «yıldız». Турецькі особові імена можуть містити відсилання до особливих історичних або релігійних дат: *Cuma* (араб. п'ятниця; дається дітям, народженим у п'ятницю, особливий день тижня для мусульман), *Ogün* (той день; ім'я дається на честь якогось пам'ятного дня), *Mevlid/Mevlide* (араб. день народження пророка Мухаммада), *Mihrican* (перс. час осіннього рівнодення, одне з двох найбільших свят давніх іранців), *Bayram* (свято), *Resep* (араб. назва сьомого місяця мусульманського місячного календаря (один із місяців, коли заборонено вести війну); **місце народження**: якщо пологи відбулися під час подорожі на кораблі, дитина може отримати ім'я *Deniz* (море), якщо в поїзді – *Demir* (залізо) або *Çelik* (сталь), у лікарні – по імені засновника цього закладу – *Zeynep*, *Kamil* тощо. Іменем дитини може слугувати будь-який топонім, який позначає місто, де дитина народилася: коли наприклад, дівчинку, яка народилася під час проживання турецької сім'ї в Україні, хотіли назвати *Ukrayna*, але потім назвали *Sıla* (араб. відвідування батьківщини, рідні); **порядок народження дитини**: першого хлопчика, який народився в сім'ї, можуть назвати *İlker* (перша дитина-хлопчик), *İlkin* (первинний, початковий, перший раз), *İlkay* (перший місяць, молодий місяць), *Erdoğan* (той, хто народився рано), першу дівчинку – *İlknur* (тур.-араб. перший промінь), *İlknaz* (тур.-перс. перша кокетка), *Ergül* (тур.-перс. рання троянда). Також черговість народження дітей віддзеркалюється в іменах, запозичених з арабської мови: *Rabia* (араб. четверта), *Sabia* (араб. сьома), *Salis/Salise* (араб. третій/ третя»), *Sani / Saniye* (араб. другий/друга).

3. Почуття батьків по відношенню до дитини. У сім'ях, де найбільш очевидно збереглися риси патріархального ладу, до сих пір є традиція називати дівчаток *Döndü*, *Döne* (тур. розвернулася), *Yeter* (тур. достатньо), *Songül* (тур.-перс. остання троянда), якщо в родині народжуються одні дівчатка. Вважається, що такі імена мають сприяти народженню хлопчиків. Також якщо сім'я не хоче більше дітей, то дають імена *Yeter* (тур. достатньо), *Songül* (тур.-перс. остання троянда), *Soner* (останній хлопець), *Sondal* (остання гілка). І навпаки, почуття батьків, пов'язані із здійсненням бажання мати дитину, відображені в таких іменах, як *Dilek* (бажання), *Hasret* (араб. туга, прагнення), *Özlem* (туга, бажання), *Ümit* (перс. надія), *Murat* (араб. мета, бажання), *İstek* (бажання), *Hüdaverdi* (Бог дав), *Armağan* (подарунок), *Hediye* (араб. подарунок), *Avunç* (втіха), *Emel* (араб. дуже очікувана).

II. Імена-побажання (дезидеративи)

Побажання дитині в турецьких антропонімах може містити такі моменти: **побажання довгого життя, здоров'я:** *Esen* (здоровий і розумний), *Salim* (араб. здоровий; без недоліків), *Erdoğan* (чоловік + міцний, здоровий), *Güngör* (букв. побач (щасливі) дні), *Muammer* (араб. той, хто довго живе), *Şifa* (араб. зцілення, одужання). До цієї ж групи відносяться імена *Satılmış* (проданий), *Durmuş* (той, хто залишився), *Dursun* (хай залишиться), етимологію і значення яких ми розглядали у попередніх розділах; **щастя, хорошої долі:** *Mutlu* (щасливий), *Enmutlu* (найщасливіший), *Bahtiyar* (перс. щасливий, успішний), *Uğurlu* (щасливий; той, кому щастить), *Ferruh* (араб. радісний, щасливий), *Kader* (араб. доля), *Sevinç* (радість); **мужності, сміливості:** *Batur* (богатир, сміливець), *Aybars* (місяць + барс; тобто красивий, як місяць, і сміливий, як леопард), *Atılgan* (хоробрий, безстрашний), *Erdağ* (чоловік + гора:

тобто могутній, як гора), *Berk* (міцний), *Metin* (міцний, витривалий), *Demirel* (залізна рука), *Başığmez* (той, хто не схиляє голову), *Güçhan* (сила + хан; тобто побажання бути сильним і успішним), *Kahraman* (перс. герой), *Cesur* (араб. хоробрий), *Çağatay* (борець, сміливець), *Çora* (тур. герой, сміливець), *Efe* (тур. герой, хоробрий, відважний); **зрілості, мудрості**: *Kemal* (араб. зрілий; довершений), *Ermış* (той, хто досягнув свого бажання; той, хто досягнув своєї зрілості), *Aydın* (освічений, інтелегентний), *Bilgin* (вчений, мудрий), *Bilgenur* (тур.-перс. знання + світло), *Alimcan* (ар.-перс. мудрий, обізнаний + душа), *Arif* (вчений, обізнаний), *Reşide* (араб. зріла, та, що йде правильним шляхом), *Ülkü* (ідеал); **багатства, успіху, влади**: *Fatih* (араб. завойовник), *Emir* (араб. правитель, емір; принц), *Melik* (араб. правитель), *Fadil* (араб. достойна людина), *Başar* (той, хто досягає успіху), *Eroğuz* (сильний, могутній чоловік), *Alişan* (Алі + слава), *Ersayın* (чоловік, якого поважають), *Kıvanç* (гордість, честь, слава), *Kıymet* (араб. цінність, ціна; честь, повага), *Emet* (добробут, благополуччя), *Sanlı* (відомий, знаменитий, поважний), *Yücel* (піднесись, досягни успіху), *Önder* (лідер, вождь). Часто побажання, щоб дитина досягла успіху і стала поважним членом суспільства, виражене антропокомпонентами, які раніше позначали титули (han, bay, sultan, hakan, şah тощо): *Emirhan* (араб.-тур. емір + хан), *Adahan* (правитель острова), *Arzuhan* (перс.-тур. бажання + хан; тобто бажання правителя), *Sultan* (араб. правитель, султан), *Baynur* (тур.-араб. заможний + світло); **краси**: здебільшого до цієї групи входять жіночі імена, і значення краси передають такі «природні» антропокомпоненти, як «gül», «çiçek», «nur», «su», «doğa», а також назви квітів, природних явищ, граційних тварин: *Çiçek* (квітка), *Güliz* (перс.-тур. троянда + слід; тобто та, що залишає слід, красивий, як троян-

да), *Ayşenur* (араб. Айше + світло), *Manolya* (фр. магнолія), *Dalga* (хвиля), *Yaprak* (листя), *Destegül* (перс. букет троянд), *Gülçehre* (перс. трояндове обличчя), *Petek* (медова сота), *Su* (вода), *Pelinsu* (грец.-тур. полин + вода), *İyem* (краса), *Mehtap* (перс. місячне світло), *Esin* (ранковий вітерець; натхнення). Колоратив «al» також несе конотації краси, свіжості: *Alçehre* (червоне (рум'яне) обличчя), *Alkız* (рум'яна, здорова дівчина). Для побажання стрункості й витонченості, високого зросту використовують такі імена, як *Filiz* (грец. паросток, пагін), *Elif* (араб. аліф, перша літера арабського алфавіту, яка позначається високою вертикальною лінією), *Oya* (тонке мереживо), *İpek* (шовк), *Narin* (перс. струнка). Лексема «ay» (місяць) також містить культурно зумовлену сему «краса» і є універсальним компонентом як жіночих, так і чоловічих імен: *Ayhan* (місяць + хан), *Aydemir* (місяць + залізо), *Ayçetin* (місяць + суворий, непереможний), *Ayça* (молодий місяць), *Ayçağ* (місяць + епоха); **кращих моральних якостей**: *Ariel* (чиста рука), *Berrak* (араб. чиста, блискуча), *Cevdet* (араб. бездоганний; щедрий; зрілий), *Çevik* (спритний), *Halil* (араб. вірний, відданий, друг), *Emek* (старання), *Haslet* (араб. хороший характер від народження), *Alişeref* (Алі + честь), *Coşkun* (бурхливий, повний ентузіазму; схвилюваний), *Erdem* (чеснота, гідність), *Özge* (приємна, мила, жартівниця; інша, чужа), *Vera* (араб. та, що утримується від заборонених релігією речей), *Azra* (араб. цнотлива), *Dahi* (араб. геній), *Nazik* (араб. ввічливий, тактовний, люб'язний), *Onur* (гідність, честь), *Övünç* (той, кого хвалять), *Temel* (фундамент, основа). Лексема «ak», що позначає білий колір, також служить в турецьких особових іменах компонентом для передачі найкращих моральних якостей: чистоти, цнотливості, чесності, справедливості, духовності: *Aksu* (біла (чиста) вода), *Aker* (білий (чесний, справедливий)

чоловік), *Aksev* (букв. люби біле (люби світло, поширюй світло)); **винятковості**: *Güzide* (перс. обрана; та, що подобається); *Seçkin* (обраний, неперевершений), *Feridun* (перс. той, хто не має подібних до себе).

III. Імена-присвячення (меморативи)

Такі імена пов'язують із прецедентним носієм імені чи ідеєю.

1. Імена релігійного характеру

Зважаючи на те, що більшість релігійних імен – це імена арабського походження, і їх етимологія не є прозорою для носіїв турецької мови – за винятком антропонімів, апелятиви яких були повністю засвоєні турецькою мовою і увійшли до її словникового складу, – значення деяких імен ми розглядаємо без звернення до семантичного значення їхнього апелятива, а з огляду на релігійну постать, яка була прецедентним носієм цього імені. Ми виділили такі підгрупи: **імена пророків, святих, членів їх родин, соратників, янголів**: *Muhammed* (ім'я найвидатнішого пророка ісламу, що арабською позначає людину, яку звеличують), *Ali* (ім'я двоюрідного брата, зятя і сахаба пророка Мухаммада, четвертого праведного халіфа), *Ömer* (ім'я найближчого сподвижника і друга пророка Мухаммада, видатного громадського й політичного діяча, другого праведного халіфа), *Hüseyin* (онук пророка Мухаммада, син Алі), *Fatma/Zeynep* (ім'я дочок пророка Мухаммада), *Hatice* (ім'я дружини пророка Мухаммада), *Emine* (ім'я матері пророка Мухаммада), *Eyüp* (пророк, що був взірцем терпіння), *İsrafil* (один з чотирьох найвеличніших янголів), *Rıdvan* (янгол, що стоїть на дверях раю), *Cebrail* (янгол, який був посередником між Аллахом і пророком Мухаммадом); **назви священних речей, що належали релігійним діячам, їх дії**:

Hadis (слова та дії пророка Мухаммада), *Zülfikar* (знаменитий меч пророка Алі), *Burak* (кінь пророка Мухаммада, на якому він вознісся на небо); **імена, які позначають прихильність ідеям релігії, любов до Аллаха:** *Emanullah* (той, хто знаходиться під покровительством Аллаха), *Adetullah* (закон Аллаха), *Selahattin* (прихильник релігії), *Necmettin* (зірка релігії), *Nurettin* (світло релігії), *Sabahaddin* (краса релігії), *Rüşdi/Rüşdiye* (той/та, що йде вірним шляхом, зрілий), *Burhanettin* (релігійний доказ), *Hacı* (той, хто здійснює хадж), *Hafız* (той, хто вивчив (Коран)), *Hanefi* (той, хто вірить в одного Бога), *İsmet* (той, хто боїться гріха), *Latif* (раб Аллаха), *Muhittin* (той, хто укріплює релігію), *Mücahit* (той, хто приєднався до священної війни (джихаду)), *Mümin* (той, хто вірить), *Refîğ* (той, хто працює заради релігії), *Saim* (той, хто дотримується поста), *Sait* (щасливий, гідний раю), *İnan* (віра (в Аллаха)), *Hayrullah* (араб. благословенний Аллахом), Кауга (підтримка й добро, що йде від Аллаха чи інших святих), *Sadullah* (араб. той, кому Аллах дав долю й щастя), *Tevfik* (араб. допомога Аллаха) тощо. До цієї ж групи відносимо імена з компонентом *abd* (араб. раб): *Abdulahakim* (раб Мудрого), *Abdulgaffar* (раб Милосердного), *Abdulalim* (раб Усюдиущого), *Abdulkadir* (раб Усемогутнього), *Abdulbari* (раб Творця) та ін.; **імена, які позначають вагомі для ісламу поняття:** *Mevlut* (араб. народження; день народження пророка Мухаммада), *İslam* (назва релігії, букв. араб. покірність), *Oğuç* (релігійний пост), *Yasin* (араб. назва однієї із сур у Корані), *Cennet* (араб. рай), *Naim* (араб. четвертий рівень раю; життя в достатку), *Adni-Adniye* (араб. гідний/гідна раю), *Elif* (араб. перша літера арабського алфавіту, перша літера в імені Аллаха), *Melek* (араб. янгол), *Hacı* (араб. паломник до Кааби; той, хто відвідує релігійні місця), *Sebil/Sebile* (араб. шлях; питний фонтанчик біля мече-

ті), *Hira* (араб. гора біля Мекки, де архангел Джебраїл передав пророку Мухаммаду перше божественне одкровення, перші 5 аятів сури аль-Алак), *Merve* (араб. один з двох священних пагорбів у Мецці). У турецькому антропоніміконі є також деякі **біблійні імена, запозичені через арабську мову**: *Ibrahim* (ім'я пророка Ібрагіма (Авраама)), *İsa* (Ісус), *Meryem* (Діва Марія), *Yusuf* (ім'я пророка Юсуфа (Йосипа)), *Yakup* (ім'я пророка Якова), *Musa* (Мойсей), *Nuh* (Ной), *Süleyman* (Сулейман (Соломон)) та деякі інші.

2. Окрему групу утворюють імена давньотюркського походження, які **пов'язані з анімістичною релігією давніх тюрків тенгріанством** і містять лексеми «gök» (небо) і «Tengri»: *Gökalp* (тур. небесний герой), *Gökhan* (тур. небесний хан), *Tengriverdi*, *Tengrivermiş* (Тенгрі дав).

3. Імена, пов'язані з історією і міфологією

Після утворення Турецької Республіки у 1923 році у турків спостерігався підйом національної свідомості, поступово підсилювався й інтерес до своєї історії. Проте не можна сказати, що імена, пов'язані з історією, є дуже поширеними. Найчастіше це **імена тюркських воєначальників чи правителів**: *Atilla* (ім'я великого правителя гунів), *Teoman* (ім'я гунського імператора), *Metel/Metehan* (ім'я великого імператора гунів), *Fatih Mehmet* (ім'я османського султана, відомого завоюванням Константинополя (Стамбула) у 1453 році), *Baybars* (ім'я четвертого султана імперії тюрків-мамелюків, має значення «багатий і сміливий, як леопард»), *Orhan* (ім'я другого падишаха османської держави, має значення «хан, який б'ється»), *İstemihan* (ім'я брата засновника держави гьоктюрків, відомого правителя гьоктюрків), *Alparslan* (ім'я одного з видатних правителів Сельджукської держави),

Bayezit (ім'я, яке часто давали османським принцам) тощо; **імена воєначальників чи правителів народів, історія яких була тісно пов'язана з історією турків:** *Timuçin* (справжнє ім'я Чингіз-хана, засновника Великої Монгольської Імперії), *Timur* (тюркський варіант імені відомого тюрксько-монгольського правителя Тамерлана, має значення «залізо»), *Cengiz* (ім'я засновника Великої монгольської імперії, має значення «безстрашний, суворий, міцний»), *Subutay* (ім'я одного з воєначальників Чингіз-хана), *İskender* (ім'я одного з великих правителів, відомого своїми завоюваннями (Олександр Македонський)); **імена міфологічних героїв, богів, тварин:** *Aydar* (ім'я героя із киргизького дестана «Манас», *Boğaç* (міфологізований тюркський герой, ім'я якого зустрічається в «Книзі Деде Коркута»), *Bozkurt* (згідно з легендою, вовк, що показував тюркам дорогу, коли вони йшли із Середньої Азії), *Dağhan* (один з богів природи в давньотюркській міфології), *Demirhan* (один з духів у давньотюркській міфології).

4. Імена, пов'язані з літературою

Імена відомих письменників, поетів: *Mevlana* (ім'я відомого східного поета-суфія, філософа і мислителя XIII століття), *Yunus Emre* (ім'я відомого турецького поета-суфія середини XIII – початку XIV століття), *Namık Kemal* (ім'я османського поета, журналіста, прозаїка другої половини XIX століття), *Ümit Yaşar* (ім'я турецького поета середини XX століття), *Yahya Kemal* (ім'я турецького поета, письменника, політика і дипломата першої половини XX століття); *Orhan Veli* (ім'я турецького поета першої половини XX століття); **імена літературних персонажів:** *Leyla/Mecnun* (Лейла і Меджнун – герої трагічної історії кохання, популярної на Близькому та Середньому

Сході), *Ferhat/Şirin* (Ферхат і Шірін – герої середньовічної легенди про трагічне кохання), *Kerem/Aslı* (Керем і Асли – герої однойменної турецько-азербайджанської поеми XVI століття «Керем та Асли»). Ми вже вказували на те, що герої сучасних романів, фільмів та серіалів також часто створюють моду на певні імена, але це явище тимчасове, імена ж середньовічних закоханих надихають турецьких батьків вже декілька століть, особливо це стосується жіночих імен.

Емоційність турків як національна риса характеру, також відбивається в антропонімах. У цьому плані привертають увагу **імена з поетично-емоційним забарвленням**. Здебільшого це жіночі імена перського, деякі арабського та турецького походження. Можна віднести їх як до імен-меморативів, тільки пов'язаних не з людиною, а з певними естетичними поглядами, так і до імен-дезидеративів, які містять побажання витонченості, інтелігентності, краси тощо: *Gonca* (перс. бутон; у поетичній символіці – вуста коханої), *Buse* (перс. поцілунок), *Efsun* (перс. магія, чари), *Gönül* (перс. серце, душа як осередок почуттів, бажань, настрою, думок), *Öykü* (розповідь), *Rüya* (араб. сон, мрія), *Türkü* (тюркю, поезія, покладена на народну музику), *Yaren* (перс. близький друг), *Aşkım* (моє кохання), *Derviş* (перс. дервіш; жебрак, бідняк; скромна, лагідна, терпима людина), *Rindan* (мандруючі дервіші), *Yâridil* (перс. сердечний друг), *Yadigâr* (перс. подарунок від близької людини), *Üffade* (перс. нещасний, закоханий), *Zeycan* (перс. щиросердний), *Sümbül* (перс. гіацинт; у поетичній символіці – волосся красуні), *Suzidil* (перс. жар серця, закоханість; тональність у турецькій класичній музиці); *Sebu* (перс. посудина, кухоль для вина чи для води), *Jülide* (перс. розкиданий, заплутаний, у безладі; в поезії мається на увазі заплутане

волосся), *Peri* (перс. пері, фея). Швидше за все, ці імена відображають поетичні образи й символи суфійської та османської диванної поезії, але ця тема потребує додаткового дослідження.

Імена відомих сучасних політиків, артистів, спортсменів також можуть слугувати іменами-меморативами. Особливо наочно це простежується в подвійних іменах: *Mustafa Kemal, Mustafa Ata, Recep Tayyip, İlker Yasin, Ömer Şerif* та ін.

І, звичайно ж, до імен-присвячень відносяться імена, які турки дають на честь своїх дідусів і бабусь, улюблених чи померлих родичів, а такі антропоніми, за даними І.М. Уйсал, становлять 22%.

Привертає увагу той факт, що в якості імен-присвячень можуть виступати не тільки особові імена, але й прізвища (*Ecevit, Erdoğan*) або імена + прізвища (*Tayyip Erdoğan, Bülent Ecevit,*) чи імена + титули (*Şah İsmail, Fatih Sultan Mehmet, Oğuz Kağan, Bilge Kaan, Eyüp Sultan*) чи навіть прізвиська + імена (*Yıldırım Beyazıt*) відомих осіб. І. Покровська та О.Пишньоха наводять як приклад ім'я *Ömer Halis*, яке стало прецедентним після спроби державного перевороту в Туреччині 15 липня 2016 року та загибелі під час тих подій захисника держави Омера Галісдеміра. На його честь турки почали нарікати своїх синів іменем цього героя, вживаючи поряд з особовим іменем *Омер* навіть скорочену версію його прізвища і утворивши подвійне ім'я – *Омер Галіса* [131, с. 135].

Отже, сучасна антропонімічна система турецької мови містить велику кількість різнопланових одиниць – як з погляду семантики апелятива, морфологічної структури, так і з погляду соціально-культурного фону імені, і обираючи ім'я дитині, батьки керуються певними мотивами,

зумовленими їх приналежністю до певної національної культури, релігії, родинними цінностями та власним досвідом, тому в сучасному турецькому суспільстві антропоніми можуть надати певну інформацію про носія імені: здебільшого антропоніми відображають світобачення й індивідуальні риси характеру осіб, які дають дитині ім'я (переважно батьків та старших членів родини). Окрім універсальних сем, які містяться в іменах майже кожної нації, як-от вказівка на те, що це ім'я людини, вказівка на стать (переважна більшість турецьких імен є статево маркованою) та вказівка на національно-мовну приналежність носія (що також буває не завжди, бо імена релігійного характеру є спільними для всього мусульманського світу), – турецькі імена можуть містити інформацію про життєві пріоритети батьків, їхні релігійні погляди, ставлення до історії й політики, про якості, які вони цінують у людях і які б вони хотіли бачити у своєї дитини, відносини в сім'ї, чи є дитина бажаною, якими були обставини народження дитини, якою за рахунком є дитина в сім'ї, естетичні погляди батьків, їх уподобання в мистецтві й літературі. Безперечно, ця інформація є закодованою, «прочитати» її може лише людина, яка має певні знання культурних, історичних та соціальних реалій життя сучасної Туреччини.

3.1.2. Прагматика варіантів парадигми турецького особового імені

Основною функцією антропонімів є функція називання, тобто ідентифікація об'єкта. В ідеалі особове ім'я не повинно означати нічого більше. Однак, враховуючи соціолінгвістичну значущість антропонімів, їхні культурно-асоціативні конотації, очевидно, що особові імена мають значний прагматичний потенціал.

Лінгвістичною універсалією, властивою всім відомим нам мовам, є поділ особових імен на офіційні (повні) та неофіційні (короткі, зменшувально-пестливі). Усі вони становлять парадигму особового імені. Знання неофіційних (повсякденних) імен, як стверджує Ю.О. Рилов, «є найважливішим компонентом володіння будь-якою мовою» [151, с. 42]. У свою чергу неофіційні особові імена можна поділити на гіпокористики – так звані «скорочені імена» – і демінутиви – зменшувально-пестливі форми імен. Саме неофіційні імена в умовах спілкування мають найбільш виражені прагматичні конотації. Розглянемо окремо кожен форму парадигми турецького особового імені з позицій внутрішньої (термін І.В. Крюкової) прагматики.

Повні імена

Прагматичні компоненти можуть бути частиною значення особового імені. У цьому випадку вони є зумовленими соціальним, культурним, історичним та емоційним фоном самого імені. Коли ми говоримо *Ататюрк* або *Таркан*, тобто використовуємо прецедентні імена (імена відомих людей, персонажів творів), у свідомості людини, знайомої з турецькою культурою та історією, виникають певні образи, емоції та асоціації, які базуються на її фонових знаннях та її ставленні до цих особистостей. Імена типу *Карагьоз* і *Хаджіват* викликають у турків асоціації з відомими героями народного театру. Деякі імена відзначаються особливою милозвучністю: *Еліф*, *Зейнеп*, *Меліс*, *Ясемін*. Імена європейського походження, які є досить нечисленними у турецькому суспільстві, мають додаткову емоційну й естетичну конотацію.

Прагматично навантаженими є й конотативні компоненти значення апелятива, від якого утворено ім'я. Чимало імен, що входять до турецької антропонімічної системи,

для носія мови мають прозору семантику: *Önder* (лідер), *Işık* (світло), *Pehlivan* (перс. борець), *Aytaç* (місячна корона). Природно, що при виборі імені дитини батьки орієнтуються й на значення апелятива (мотивацію вибору імені батьками ми детально розглянули в попередньому параграфі). Тобто найменування можна розглядати як мовний вчинок, який характеризує не тільки особу, якій дають ім'я, але й особу, яка його дає, а також передбачає певну реакцію оточуючих людей на це ім'я.

Турецька мова має також набір певних лексико-граматичних засобів для передачі прагматичного значення особового імені. На окреме дослідження заслуговує прагматика морфологічної структури імен-дезидеративів. Наприклад, серед турецьких антропонімів є імена, що містять дієслівні форми наказового способу та дієприкметики. Бажання батьків тут набувають конотацій наказу чи виконаної дії: *Erol* (будь чоловіком), *Biröl* (будь єдиним (унікальним)), *Kanver* (дай кров (додай життя)), *Vural* (бий та бери), *Seval* (люби й бери), *Sevil* (будь коханою, хай люди люблять тебе), *Anıl* (будь відомим (хай тебе згадують)), *Parla* (блищи), *Nurşaç* (араб.-тур. випромінюй світло), *Hepgül* (завжди посміхайся), *Serpil* (розвивайся, рости, ставай красивішою), *Gülsün* (нехай посміхається), *Dursun* (нехай залишиться), *Ermış* (той, хто досягнув своєї мети, зрілості), *Yaşar* (той, хто живе).

Підсилювальний ефект мають також займенники та афікси присудковості як компонент особового імені: *Birsin/Birsın* (ти єдина (унікальна)), *Benay* (я – місяць), *Aysin* (ти – місяць), *Gökben* (небо + я), *Gülben* (троянда + я). Щоправда, лексема «ben» може не тільки бути займенником першої особи однини, а й мати значення «родимка», бо родимка у турецькій культурі є знаком удачі, щастя, обраності.

Відомий турецький лінгвіст Лейла Карахан провела цікаве дослідження щодо прагматичного значення означувального афікса *-li/-li/-lu/-lü* у структурі турецьких імен Середньої, Західної, Південної і Південно-східної Анатолії (268). Дослідниця зауважує, що цей афікс спостерігається тільки в релігійних іменах, таких як *Ayşeli, Fatmalı, Haticeli, Emineli, Ömerli, Havvalı, Ahmetli, Mehmetli, Osmanlı*. Причому людина може бути як офіційно зареєстрована під цим ім'ям, так і називатися ним неофіційно. Л. Карахан висунула три гіпотези стосовно існування таких антропонімів: 1) зважаючи на те, що афікс *-li* і його фонетичні варіанти в турецькій мові виражають приналежність до якогось роду чи території, такі імена можуть відбивати духовний зв'язок людини з їх прецедентними носіями – визначними релігійними постатями; 2) у турецькій культурі до старших прийнято звертатися за допомогою слів *hanım* (пані), *bey* (пан) чи використовуючи родинні терміни типу *amca* (дядько), *teyze* (тітка). Тобто трансформування імен вагомим для ісламської релігії пророків і членів їх сімей є ознакою поваги до них, адже їхні імена священні; 3) наводячи приклад з одного оповідання, де жінку на ім'я Айше, після того як вона проявила свій недобрий характер, почали називати *deli Ayşeli* (божевільна Айше), Л. Карахан говорить, що оточуючі можуть внести певні зміни у форму імені, якщо вважають, що людина не гідна носити таке шановане ім'я. Наприкінці дослідження науковець доходить висновку, що всі перелічені гіпотези в кінцевому рахунку відображають повагу турецького народу до релігії. Це підтверджується й тим фактом, що, як було зазначено раніше, до недавнього часу в турецькому антропоніміконі не було імені *Muhammed* (імені пророка Мухаммада), бо, як підкреслюють турецькі дослідники, велика повага до цієї великої постаті, не дозволяла

туркам давати дітям його повне ім'я, замість цього вони послуговувалися похідними від нього *Mehmet* і *Ahmet*. З іншого боку, Л. Карахан висуває припущення, що форма *Mehmet* є суто мовним явищем, бо такі ж самі фонетичні процеси можна спостерігати і в інших нерелігійних іменах: *Muhammed* – *Mehemmed* – *Mehmet* – *Memet* – *Memo* [269, с. 9].

Ще одним прикладом передачі прагматичних конотацій за допомогою морфологічних засобів можуть слугувати антропоніми, до структури яких входить присвійний афікс першої особи однини *-m*: *Ayşem* (букв. моя Айше), *Balım* (букв. мій мед), *Arzum* (букв. моє бажання), *Aslım* (букв. моя Асли), *Aşkım* (букв. моє кохання), *Ecem* (букв. моя королева) та деякі інші. Зважаючи на те, що додавання присвійного афіксу є продуктивним способом формування лагідних звертань і демінутивних форм у турецькій мові, можна зробити припущення, що такі антропоніми містять конотації лагідності й присвійності. Зауважимо, що всі ці антропоніми є жіночими іменами.

Гіпокористичні імена

Гіпокористичні імена є досить поширеними в турецькій мові, і в останні десятиліття спостерігається тенденція до більш широкого їх ужитку, особливо серед підлітків та молодих людей. На думку О.М. Напольної, це зумовлено урбанізаційними та глобалізаційними процесами, які не вписуються в рамки традиційної структури турецького суспільства і породжують необхідність відступу від стандартних форм [114, с. 5]. Матеріалом для нашого дослідження гіпокористичних форм імен послуговувала вибірка з турецьких інтернет-форумів, де учасники обговорюють скорочені форми імен у своєму оточенні, умови їх створення й ситуації використання, а

також результати опитування носіїв мови та наші власні спостереження.

Традиційно турецькі скорочені імена формуються шляхом додавання афіксів *-oş/-iş/-üş* та афіксу *—o* до усіченої основи: *Fatih – Feto*; *Esra – Eso*; *Çiğdem – Çiço*; *Süleyman – Sülo*; *Melis – Melo*; *Murat – Muro*; *Fatma – Fatoş*; *İrem – İro*, *İroş*; *Seda – Sedoş*; *Emine – Emoş*; *İsmail – İso*; *Nuray – Nuniş*; *Orhan – Orkiş*. При цьому, як бачимо, у деяких усічених основах цей процес супроводжується чергуванням голосних та приголосних. Також поширеним способом утворення гіпокористиків є використання тільки однієї з основ складного імені: *Nurcan – Nur*; *Ahmetcan – Can*; *Neslihan – Nesli*; *Bircan – Bir*. В останні роки поширилися такі способи формування коротких імен, як усічення основи до одного складу без додавання афіксів: *Gülümser – Gül*; *Ertuğrul – Er*; *Derya – Der*; *Betül – Bet*; *Nazlı – Naz*; *Kübra – Küb*; *Nezahat – Nez*, – та додавання до усіченої основи афіксів *-i/-ü*: *Münevver – Münü*; *Nurettin – Nuri*; *Seyfettin – Seyfi*; *Murat – Murti*; *Furkan – Furki*; *Timuçin – Timuçi*; *Cüneyt – Cücü*; *Volkan – Volki*. Ми пов'язуємо це з впливом західної культури, де такі способи творення скорочених форм особових імен є поширеними (порівняйте в англійській мові: *Elizabeth – Bette*, *Beth*, *Liz*; *Benjamin – Ben*; *Daniel – Den* та зменшувально-пестливі: *Danny*, *Jimmy*, *Betty*). Також нам трапилися два антропоніми зі скороченою формою на *-ik*: *Tuğba – Tubik*; *Mustafa – Mistik*. За даними опитування, тенденцією останніх років стало додавання до скороченої форми імені лексеми «can», особливо в дитячих іменах: *Memocan*, *Apocan*, *Mertocan*, *Ezocan* тощо. Варто зауважити, що тільки незначна частина турецьких особових імен має зафіксовані традицією гіпокористичні форми, але теоретично кожне ім'я може бути скоро-

чене за допомогою продуктивних способів, описаних вище. Деякі антропоніми можуть мати декілька скорочених форм: *Ayşe* – *Aşe*, *Aniş*, *Anşa*; *Fatma* – *Fatoş*, *Fatiş*, *Fedime*; *Mehmet* – *Memo*, *Memiş*, *Memoş*; *Cüneyt* – *Cüno*, *Cüco*; *Betül* – *Bet*, *Betüş*. Іноді навіть для носіїв мови незрозуміло, яким є справжнє ім'я людини. Наприклад, *Mümü* може бути скороченням від *Mükerrem*, *Mürkan*, *Mümeýra*, *Mükmettin* тощо. Гіпокористики на *-oş*, *-ış*, *-iş*, *-iş*, *-üş* здебільшого притаманні жіночому мовленню.

На інтернет-форумах нам також трапилися скорочені форми антропонімів, які можна віднести до **оказіональних гіпокористиків** або навіть до відіменних прізвиськ: *Ezgi* – *Edi*, *Ezo*, *Ez*; *Ozan* – *Ozzy*; *Emrullah* – *Emir*; *Serkan* – *Seq*; *Vahdettin* – *Vah*.; *Mustafa* – *Mustaf*; *Cem* – *Cemo*, *Cemcan*, *Cemoli*, *Cemşit*, *Cemocan*. Утворення гіпокористиків-оказіоналізмів, на думку І.В. Ляхович, є «свого роду творчий когнітивний акт, який виявляє скриті механізми й можливості мовної системи. У функціональному плані вони відображають різноманітні установки мовної особистості, виражають суб'єктивно-емоційне ставлення індивіда до того чи того фрагменту світу, особливості його власної системи цінностей» [105, с. 3].

Для виявлення соціолінгвістичних, комунікативних та культурних чинників, що впливають на використання гіпокористичних форм імені в турецькому суспільстві, ми провели анкетування серед носіїв турецької мови віком від 18 до 56 років з різних регіонів Туреччини. Всього в анкетуванні взяли участь 72 особи. Анкета містила такі питання: 1) Ваш вік; 2) Ваша стать; 3) Ваша професія; 4) Як часто Ви використовуєте гіпокористики (скорочені форми імен) у спілкуванні з іншими людьми? (Варіанти відповідей: дуже часто; інколи; рідко; ніколи); 5) У звертанні до кого або говорячи про кого Ви використовуєте

гіпокористики? (Варіанти відповідей: у звертанні до друзів або говорячи про друзів; родичів; колег; одногрупників; викладачів; сусідів; начальника; молодших за віком; старших за віком; однолітків; інше); 6) З якої причини або з якими комунікативними намірами Ви використовуєте гіпокористичні імена замість повних імен? (Варіанти відповідей: тому що імена деяких людей задовгі; щоб виразити любов, близькість, ніжність; щоб зробити ім'я більш сучасним за звучанням; інше); 7) Чи є у Вашому оточенні люди, до яких звертаються переважно за гіпокористичним ім'ям? Якщо є, що є причиною? 8) Ви використовуєте тільки сталі, традиційні гіпокористики чи створюєте власні скорочені форми імен (оказіональні гіпокористики)? 9) З якою комунікативною метою співрозмовники у Туреччині традиційно використовують гіпокористичні форми імені? 10) Серед яких вікових груп уживання гіпокористиків є найбільш поширеним?

За результатами анкетування було виявлено, що 50 % відсотків респондентів дуже часто використовують гіпокористики у своєму мовленні, 23% – інколи, 19% – рідко, 8% – ніколи. Всі респонденти, які вживають у мовленні гіпокористичні форми особових імен, використовують їх, звертаючись до найближчих друзів, 23% вживають гіпокористики, звертаючись до одногрупників, 19% – звертаючись до родичів, 8% – до колег, 4% – до сусідів. Щодо вікових характеристик, 46% респондентів використовують гіпокористики при звертанні до однолітків, 31% – при звертанні до молодших за віком, 12% респондентів зауважили, що звертаються так до своїх власних дітей, 4% вживають гіпокористики при звертанні до осіб, старших за віком.

Комунікативними інтенціями при вживанні гіпокористиків 100% респондентів назвали вираз любові, близь-

кості та ніжність до особи, до якої вони звертаються; 23% також використовують гіпокористичні форми імені, щоб скоротити занадто довгі імена й додати їм дружніх і неформальних конотацій; один респондент зауважила, що інколи вживає гіпокористичні імена для створення комічного ефекту.

50% респондентів зазначили, що вони користуються як традиційними, сталими гіпокористичними формами імені, так і створюють їх самі (тобто використовують оказіональні гіпокористики). 27% респондентів вживають тільки самостійно створені гіпокористики; 12% – тільки традиційні скорочені імена.

Рідко, але респондентам траплялися особи, яких у певному колективі називали тільки за скороченою формою імені: в основному це люди, які мали задовге повне ім'я або ім'я, яке важко було вимовити (23%). Також серед причин закріплення гіпокористичного імені за певною особою є такі: традиції колективу («всі так називають»); перехід на називання тільки гіпокористичним іменем після певного випадку; традиція називання, яка залишилася зі шкільних часів; розрізнення осіб з однаковим іменем; вживання короткого імені в якості прізвища; добре ставлення всіх оточуючих до особи, яку називають.

Отже, проаналізувавши мотиви, які дописувачі інтернет-форумів та опитані респонденти називають щодо використання скорочених форм особового імені, ми виділили основні причини, що ведуть до все більшого поширення гіпокористичних форм у турецькому суспільстві: 1) економія часу. Що коротше ім'я, тим менше часу витрачається на його вимову, що спрощує вираження ним фатичної функції. Це стосується передусім склад-

них турецьких імен, особливо арабського походження: *Kubettin – Kubi*; *Necmettin – Neco*; *Abdullah – Apo*; *Ubeydullah – Umo*. Поряд із скороченням витрат часу на вимову імені, такі антропоніми втрачають свою формальність і надмірні релігійні конотації. Проте ми можемо спостерігати й зворотні приклади. За рахунок гіпокористичних афіксів деякі імена подовжуються: *Ali – Aliş, Aloş*; *Mert – Merto*; *Nadide – Nadidoş*; *Müşir – Müşmüs*;

2) передача конотацій фамільярності та доброзичливості. На відміну від українських коротких форм імені, турецькі гіпокористики завжди є емоційно й стилістично навантаженими, вони використовуються в основному тільки між близькими друзями або серед членів родини. Також таким ім'ям дитину може називати вчитель, виражаючи своє особливе ставлення до неї; гіпокористичне ім'я може вживатися й по відношенню до старших за віком людей з конотаціями доброзичливості, але з обов'язковим додаванням родинного терміну: *Müşmüştamca* (дядечко Мюшмюш), *Feto abi* (брате Фето). Часто гіпокористичне ім'я, яке використовували по відношенню до людини з дитинства, стає основною формою звертання до неї, і у дружньому колі, поміж сусідів і родичів її знають тільки під цим іменем. У соціальних мережах нерідко трапляються профілі, де вказані разом повне й коротке ім'я: *Seçkin Seço, Seda Sedoş, Tuğba Tubi, Murat Muro* тощо. Також гіпокористики стали загальноновживаними іменами та псевдонімами деяких турецьких акторів і спортсменів: сценічне ім'я Сейфеддіна Дурсуноглу, відомого турецького коміка і телеведучого, – *Сейфі Дурсуноглу*, знаменитий борець Нуреттін Бойторун був більше відомий як *Нурі Бойторун*, псевдонім карикатуриста Мустафи Еремектара – *Мистик*. У певних комунікативних контекстах гіпокористики можуть також набувати вульгарного відтінку [114, с. 8] або вживатися для вира-

ження зневаги. Наведемо приклад з турецької преси: «...*terörist Apo'nun kızkardeşi Fatma Öcalan...*» («...сестра терориста Апо – Фатма Оджалан...») (йдеться про засновника й лідера Робочої партії Курдистану Абдуллаха Оджалана, який наразі відбуває довічне тюремне ув'язнення), – і далі: «*Aynı ortam devam ederse, ortaya başka harfli insanlar çıkar. Apo yakalanır, yarın Memo çıkar. Bu işi bitirdik gözüyle bakılırsa, yeni Apo'lar çıkarırız*» («Якщо так і далі піде, з'являться люди на іншу букву. Апо спіймають, а завтра з'явиться Мемо. Якщо ми будемо дивитися на цю справу як на вирішену, ми стимулюємо появу нових Апо»). У цьому плані викликає інтерес використання гіпокористичних форм як прізвиськ відомих політиків для передачі конотацій фамільярності та навіть зневаги: помічник голови групи Партії справедливості та розвитку Ірфан Гюндюз є відомим як *İfo*; дев'ятий президент Турецької Республіки Сулейман Демірель, маючи батька-вівчара, у дитинстві пас овець, тому одне з його прізвиськ – *Çoban Sülü* (чабан Сюлю) (*Sülü* – діалектна форма від *Sülo*, притаманна регіону Іспарта, звідки він родом). Гіпокористичні форми особового імені також уживаються у назвах ресторанів, компаній тощо: *Memo Restaurant*, *Cüno Tekstil*, *Muro Otomotiv*, *Fatoş Cafe*, що додає цим закладам атмосферних конотацій затишку й дружелюбності; 3) прагнення осучаснити ім'я. Це прагнення здебільшого властиве підліткам і є результатом впливу сучасних тенденцій в антропоніміконах західних країн, культура яких через художні фільми впливає на формування свідомості молодого покоління. Особливо це помітно на прикладі okazіональних гіпокористиків.

Демінутивні імена

Демінутивні імена в турецькій мові використовуються для вираження певних емоцій комунікантів – переваж-

но ласки, турботи, доброзичливості. У турецькій мові демінутивні антропоніми утворюються за допомогою зменшувально-пестливого аффікса *-cik* і його фонетичних варіантів. Турецька дослідниця Н. Забеті зазначає, що зменшувально-пестливі афікси можна спостерігати поміж словотворчих афіксів у найстаріших тюркських текстах, і вони «поряд із значенням малого розміру, малої кількості, зневаги, несуть у собі значення любові, співчуття» [318, с. 215, 232]. Читаємо в турецьких граматиках: «Сьогодні афікс *-cik/-cik/-cuk/-cük* є найбільш продуктивним для передачі значення любові; найширше він використовується у звертаннях у поєднанні з присвійним афіксом для вираження любові, близькості, щирості: *anne-ciğ-im* (моя матусенько), *baba-ciğ-im* (мій татусенько), *kardeş-ciğ-im* (мій братику, моя сестричко), *abla-ciğ-im* (моя сестричко), *Ahmet-ciğ-im* (мій Агметушка), *Gönül-cüğ-üm* (моя Гьонюлечко), *Neclâ-ciğ-im* (моя Неджлочко), *Faruk-cuğ-um* (мій Фарукчику)» [247, с. 165].

За результатами дослідження А.М. Темербаєвої, афікс *-cik* без присвійного афікса, приєднаний до основи антропоніма, виражає любов і повагу, співчуття й жалість, а іноді несе в собі негативні конотації, коли особа, яка називає, підкреслює свою вищість перед особою, яку вона називає. Щодо інших аспектів цього афікса, по відношенню до дітей він має емоційні конотації лагідності: *Alicik* (Алішечка), *Osmancik* (Османчик), *Yaşarcık* (Яшарушка), *Ayşecik* (Айшенонька) [177, с. 108]. Демінутив *Mehmetcik* став епонімом і є включеним до «Великого словника турецької мови» Турецького лінгвістичного товариства, де його визначають як «ім'я, яким любовно називають турецького солдата» [326]. (Більше інформації про значення епоніму *Mehmetcik* можна прочитати у

нашій статті [101]). У зв'язку з тим, що в Туреччині військова служба є обов'язковою для всіх чоловіків, але є можливість пройти її у скорочені терміни (21 день) за певну плату, в інтернеті почали з'являтися каламбури на цю тему, в яких обігрується епонім *Mehmetçik* і надається наочна картина особливостей прагматичного вживання варіантів турецьких антропонімів на прикладі імені Мегмет: «*Bedelli askerlik yapanlar **Mehmet Bey**, üniversite mezunu olup da kısa dönem askerlik yapanlar **Mehmet**, vatani görevini normal olarak yapanlar **Mehmetçik**, vicdani ret – **Memoş**, zamanında 40-48 ay yapanlar için bir isim bulunmamış henüz*» (Той, хто пройшов військову службу за гроші, – Мегмет-бей; той, хто закінчив університет і пройшов скорочену службу в армії, – Мегмет; той, хто проходить нормальну службу, – Мегметчик; той, хто відмовляється за ідейними міркуваннями, – Мемош; ті, хто свого часу проходили службу за 40-48 місяців, – для таких навіть немає імені).

У турецькій мові демінутивні форми також утворюються додаванням присвійного афікса *-im* до особового імені. Ця форма вживається переважно у відношенні до коханої людини і має конотацію близькості, любові: *Fatihim* (мій Фатіхе), *Özlemim* (моя Озлем), *Hülyam* (моя Гюлья), *Osmanım* (мій Османе).

Незважаючи на різноманітність і широкі можливості для створення нових антропонімів, використання особових імен, як зауважує О.М. Напольнова, обмежене традицією, яка визначається специфікою соціальної структури турецького суспільства. Використання особового імені в якості звертання практично виключає можливість звертання на «Ви» [114, с. 8]. У Туреччині розповсюджене вживання **етикетних поширювачів імені**, як-от: *bay/beu* (пан), *bayan/hanım* (пані), – або родинних термінів

типу *amca* (дядько за батьківською лінією), *dayı* (дядько за материнською лінією), *teyze* (тітка за материнською лінією), *hala* (тітка за батьківською лінією), *abi* (*ağabey*) (старший брат), *abla* (старша сестра), *kardeş* (молодший брат/молодша сестра), *yenge* (жінка брата чи дядька), *gelin* (невістка), навіть якщо людина не є родичем: *Levent Bey/Bay Levent*, *Esra Hanım/Bayan Esra*, *Zeynep abla*, *Serdar abi*, *Mücahid amca*, *Gül teyze*, *Ayşe yenge*. Також у Туреччині прийнято при звертанні до викладачів додавати до імені слово «hoca» (вчителю): *Sertan hoca*, *Selahattin hoca*, *Ebru hoca*. Зважаючи на те, що використання разом із особовим іменем титульних слів, етикетних поширювачів, родинних термінів зумовлено культурною традицією та має глибокі історичні корені (згадаємо, що ще у давніх тюрків ім'я відображало соціальний й віковий стан людини, за часів Османської імперії за відсутності прізвищ титули й звання серед аристократів і чиновників були невід'ємною частиною ідентифікації особи), на нашу думку, такі сполучення можна розглядати як окремі одиниці парадигми турецького особового імені. На користь такого погляду служить той факт, що у перекладах художніх творів такі сполучення переважно передаються транслітерацією й через дефіс: *Акіф-бей* (а не пан Акіф), *Гасан Амджа* (а не дядько Гасан (це не стосується ситуацій, де йдеться про справжніх родичів)), *Доктор Нарін* (а не лікар Нарін) [321], *Сібель-ханım* (а не пані Сібель), *Саадет-ханım* (а не пані Саадет), *Кадрі-бей* (а не пан Кадрі), *Четін-ефенді* (а не пан Четін), *Рахмі-ефенді* (а не пан Рахмі) [322].

У неофіційному спілкуванні між друзями та членами родини дуже поширеним є використання субститутів особового імені, серед яких переважають родинні терміни та ласкаві, ніжні звернення з присвійним афіксом

першої особи однини на кінці: *anne* (мамо), *annesiğim* (моя матусенько), *baba* (тато), *babacığim* (мій татусенько), *kızım* (моя дочко), *oğlum* (мій син), *evladım* (моя дитино), *evlat* (дитино), *yavrum* (моя дитино), *abi* (старший брате), *abiciğim* (мій старший братику), *abla* (старша сестре), *ablacığim* (моя старша сестричко), *kocacığim* (мій любий чоловіче), *karıcığim* (моя любя жіночко), *canım* (моя душа, моя любя/мій любий), *aşkı* (моя кохана/мій коханий), *hayatım* (моє життя), *birtanem* (моя єдина/мій єдиний) тощо.

3.1.3. Прагматичний потенціал антропонімічних моделей турецької мови

У кожному сучасному суспільстві є низка історично сформованих і соціально й культурно зумовлених антропонімічних моделей. Зазвичай одна модель є офіційною (закріпленою в офіційних документах – паспорті, свідоцтві про народження і т.п.), а решта – неофіційними найменуваннями людини, що варіюються залежно від ситуації спілкування, комунікативних намірів адресанта й референта, їх соціального статусу, віку, соціальних ролей та деяких інших чинників, які в сучасній лінгвістиці прийнято відносити до сфери вивчення прагматики. Антропоніми, які можуть входити до складу антропонімічних моделей турецької мови, – це особові імена, прізвища, прізвиська, псевдоніми та вжиткові форми – демінутиви й гіпокористичні імена. Останні ми детально розглянули у попередньому параграфі.

Офіційна антропонімічна формула в Туреччині складається тільки з двох елементів – імені і прізвища: *Ahmet Yıldırım* (порівняйте з трьома структурними елементами в українській мові: прізвище, ім'я, по-батькові). Зазвичай ім'я передує прізвищу, але це не є правилом. Зважа-

ючи на те, що чимало турецьких прізвищ схожі на імена, в офіційних документах прийнято писати прізвища прописними літерами, щоб уникнути плутанини: *Orhan PAMUK*, *Dursun ENGİN*.

Ім'я може бути одинарним (*Ahmet*, *Nurgül*) або подвійним (*Mehmet Ali*, *Recep Tayyip*, *Elmas Seyda*). Подвійне особове ім'я – явище досить розповсюджене. Навіть якщо подивитися на імена надзвичайних та повноважних послів Туреччини в Україні, то з восьми послів, які займали цю посаду з 1992 року, п'ятеро мають подвійні імена: *Ali Bilge CANKOREL*, *Şerif İşcan ERDOĞAN*, *Ahmet Bülent MERİÇ*, *Yönet Can TEZEL*, *Yağmur Ahmet GÜLDERE*. Проте, навіть якщо людина має подвійне ім'я, зазвичай при звертанні використовується тільки один з них.

Прізвище в турецькому суспільстві успадковується по батьківській лінії. Прізвище – це «особливе, юридично значуще слово, що служить для ідентифікації окремих людей і цілих сімей» [172, с. 20]. Прізвища в Туреччині з'явилися не так давно, вони почали використовуватися лише на початку XX сторіччя після того, як було прийнято «Закон про прізвища» 21 червня 1934 року. Як було зазначено у першому розділі, до цього турки-османи активно послуговувалися прізвишками, титулами й званнями, які виконували, разом із особовим ім'ям, функцію розрізнення та ідентифікації. Сьогодні прізвища у Туреччині передаються по чоловічій лінії від батька до законних дітей і не мають гендерної специфіки і гендерно-залежних варіантів. Жінка після одруження має взяти прізвище свого чоловіка, а також може зберегти власне дівоче прізвище, яке буде ставитися перед прізвищем чоловіка: *Bahar BALKIZ ÖZTÜRK*. В офіційних документах ім'я, як правило, передує прізвищу, хоча це і не є обов'язковим.

Офіційна антропонімічна модель у Туреччині (ім'я + прізвище) використовується здебільшого в умовах офіційного спілкування. Наприклад, у діловому та офіційному листуванні при звертанні ввічливою є формула «Sayın (шановний) ім'я – прізвище». У деяких документах, наприклад, у шкільному атестаті, вказується також ім'я батька в такій формі: *Necmettin'in oğlu Mustafa KARABEKİR* (Мустафа Карабекір, син Неджметтіна) чи *Necmettin'in kızı Sevda KARABEKİR* (Севда Карабекір, дочка Неджметтіна).

Якщо ж говорити про побутову сферу, то тут прізвище майже не використовується. Зважаючи на те, що у Туреччині чітко простежується ієрархія старший-молодший, вищий за посадою-нижчий за посадою, соціальна й вікова різниця відображається за допомогою етикетних поширювачів імені *bey/bay* (пан), *hanım/bayan* (пані): *Ahmet Bey, Hülya Hanım, Bayan Esen*; а також родинних термінів: *Zehra teyze, Orhan amca, Önder abi, Kübra abla* (більше інформації про це подано у попередньому параграфі). У політиці та сфері науки поширене використання звань чи посад, що передують повному офіційному імені чи прізвищу: *Başbakan Yıldırım* (прем'єр-міністр Йилдирим), *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu* (голова Республікансько-народної партії Кемаль Киличдароглу), *Doç. Dr. Hamzi Kaya* (доцент доктор Хамзі Кая).

Прізвисько – це індивідуальне іменування, яке дається не при народженні і яке пов'язане з тими чи тими характерними особливостями людини або подіями. (Соціокультурні й прагматичні особливості функціонування турецьких прізвиськ детально розглянуті в параграфі 3.2.4.).

Основні моделі творення прізвиськ такі:

- однокомпонентні: 1) деривати паспортного імені (*Fato – Fatih, Çiço - Çiğdem*); 2) відапелятивні прізвиська (*Kral, Üstat, Baba, Pirzola, Kırmızı*);
- двокомпонентні: 1) атрибутивні словосполучення, що містять паспортне ім'я або його дериват (*Paryon Aydın, Kibar Feyzo, Proje Mustafa*); 2) атрибутивні словосполучення, що не містять паспортного імені чи його деривата (*Tonton Cumhurbaşkanı, Pijamalı Kız, Minik Serçe, Bayan Bacak*);
- багатоконпонентні: *Ah Canım Vah Canım, Lakabını Sildiren Adam*.

Псевдонім відрізняється від прізвиська тим, що людина вибирає його собі сама. Псевдоніми найбільш поширені серед творчих особистостей – артистів, літераторів, модельєрів і т.п. Псевдоніми в Туреччині частіше за все складаються із загальнопоширених імен (*Sibel Can – Deniz Engüzel*) або, рідше, мають відапелятивне походження (*Harika Avcı – Nermin Ocak*). Основні моделі творення псевдонімів такі:

- однокомпонентні: 1) паспортне ім'я (*Tarkan, Teoman, Esmeray*); 2) дериват імені (*Neco – Nejat Tahir Özyılmaz*); 3) вигадане чи стилізоване ім'я (*Kibariye – Bahriye Tokmak*);
- двокомпонентні моделі: 1) паспортне ім'я + вигадане прізвище (*Haluk Levent – Haluk Acil, Adnan Özyalçiner – Adnan Çelik*); 2) паспортне ім'я + вигадане прізвище (*Muazzez Ersoy – Hatice Yıldız Levent, Vedat Türkalı – Abdülkadir Pirhasan*). У зв'язку з тим, що імена та прізвища в турецькій мові не мають морфологічних маркерів, і слово, з якого утворюється прізвище, частіше за все має певну семантику, зрозумілу носіям мови, в яко-

сті псевдонімного прізвища може виступати паспортне ім'я чи справжнє прізвище може стати іменем-псевдонімом: справжнє ім'я співачки *Azu Tugbi – Tugba Çetin*, а актриса *Şerife Perihan* більше відома під псевдонімом *Perihan Savaş*.

Як показує аналіз, заміна імені чи прізвища на псевдонім відбувається здебільшого з естетичних міркувань – псевдонім є милозвучнішим (*Sezen Aksu – Fatma Sezen Yıldırım*) або має більш прийнятну семантику (*Bülent Ersoy – Bülent Erkoç, Nuri Sesigüzel – Nuri Kaçtaş*).

Отже, можна виділили **чотири групи антропонімічних моделей** за кількістю структурних компонентів:

- 1) однокомпонентні: 1) особове ім'я (*Recai, Sertan, Aybike*); 2) дериват особового імені (гіпокористичні форми) (*Futü, Emoş*); 3) зменшувально-пестлива форма імені (*Nazıcığım, Enginciğim*); 4) прізвисько (*Bomba; Optik*); 5) прізвище (*Aksoy; Davutoğlu*); 6) ім'я-псевдонім (*Teoman, Neco, Kibariye*);
- 2) двокомпонентні: 1) ім'я + прізвище (*Ahmet Yıldırım, Sezen Aksu*); 2) ім'я + етикетний поширювач (*Halil Bey, Serpil Hanım*); 3) ім'я + родинний термін (*Kübra teyze, Tarık amca*); 4) прізвисько + ім'я (*Uzun Cemil, Ayı Mustafa*); 5) посада + прізвище (*Bakan Koca, hâkim Özcan*);
- 3) трикомпонентні: 1) посада + ім'я + прізвище (*Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan*); 2) посада + ім'я + етикетний поширювач (*Doktor Ali Bey; Sekreter Gülşen Hanım*); 3) звання + ім'я + прізвище (*Prof. Dr. Mustafa Karahan*);
- 4) чотирикомпонентні: 1) посада + звання + ім'я + прізвище (*İnönü Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ahmet Kızılay*).

Отже, зважаючи на те, що комунікація в турецькому суспільстві, зумовлена чіткими правилами і нормами, які у свою чергу є продуктом історичного розвитку суспільних відносин і мови, турецька мова налічує низку усталених традиційних антропонімічних моделей, вибір яких у спілкуванні зумовлений різними прагматичними чинниками: соціальним, віковим і родинним статусом комунікантів, відносинами між ними, ситуацією спілкування, ілокуцією акту називання. Особливості функціонування різних антропонімічних моделей у різних комунікативних контекстах будуть детально розглянуті в наступному параграфі.

3.2. Функціональні властивості турецьких антропонімів

3.2.1. Особливості функціонування антропонімів у художніх творах

197

На думку дослідників антропонімів, найбільш повно потенційні прагматичні можливості особових імен реалізуються саме в художніх творах (романах, оповіданнях, поезії, художніх фільмах). Як зазначає О.Е. Коломойченко, будь-який художній твір являє собою «складну, багаторівневу систему, спрямовану на реалізацію певних комунікативних намірів автора, що не може не впливати на відбір мовних засобів» [82, с. 91]. Внутрішня форма (етимологія) особового імені персонажів, фонетичне звучання, культурно-історичний фон імені використовуються автором для створення перлокутивного ефекту на читача/слухача/глядача, викликаючи в останнього певні емоції та асоціації. Дослідниця функціонування іспанських антропонімів у художньому дискурсі К.В. Лопатіна пише: «Роль антропонімів в інтерпретації тексту настільки велика, що вони можуть трактуватися як його

сміслові домінанти (за рахунок їх здатності кодувати великий об'єм художньої інформації) і як ключові слова (за рахунок багаторазового повторення в тексті художнього твору)» [102, с. 108].

Для дослідження функціонування антропонімів у ситуаціях спілкування й аналізу значень, яких набувають форми особових імен у різних комунікативних контекстах з різними учасниками комунікації, ми скористалися багатим матеріалом, який нам надають сучасні турецькі серіали. Як правило, особливості використання антропонімів у серіалах збігаються з їх використанням у реальних життєвих ситуаціях. Зокрема, ми дослідили функціонування антропонімів у серіалах «*Kiraz Mevsimi*» (2014-2017) і «*Mucize Doktor*» (2019).

Часто антропоніми в художньому творі відіграють характерологічну функцію – допомагають автору підкреслити певні якості персонажа. Наприклад, у серіалі «*Kiraz Mevsimi*» ім'я головної героїні – *Öykü*. Це турецьке ім'я з прозорою етимологією, що позначає «оповідання, розповідь», тобто сценаристи відразу збуджують у глядачів певний асоціативний ряд: література, романтика, наївність, творчість. Головного героя звать *Ayaz* (тур. холодна ясна погода). Це юнак, красень, добре вихований, чесний, але який ніколи не був закоханий, для якого жінки до зустрічі з Ойкю були лише забавкою. Чоловік, у якого на початку фільму закохана Ойкю, – партнер Аяза на ім'я *Mete* (ім'я великого тюрксько-гунського імператора), він серйозний, вправний, в очах героїні виглядає мужнім, ідеальним чоловіком. Друг Ойкю, безнадійно закоханий у неї, має ім'я *Emre* (тур. закоханий, друг, брат). Ім'я подруги Ойкю, яка є негативним персонажем у серіалі – *Şeyma*, це єдине ім'я іноземного походження з-поміж імен головних героїв серіалу. І хоча це ім'я в перекла-

ді з арабської позначає «дуже дорога, цінна», внутрішня форма його не є очевидною для турецького глядача. Мати Аяза, яка є власницею модельної агенції, носить ім'я *Önem* (тур. важливість). Тобто ми бачимо, що антропоніми в художніх творах утворюють певну впорядковану систему, яка служить реалізації ідейно-художнього задуму авторів. Треба зауважити, що милозвучність і сучасне звучання імен головних персонажів цього серіалу також відіграє не останню роль у формуванні іміджу модерних молодих людей. У серіалі «*Mucize Doktor*» добрий і справедливий професор, який бере опіку над хворим на аутизм хлопчиком-генієм і намагається домогтися справедливості для нього, має ім'я *Adil Bey* (араб. справедливий), семантика апелятива якого є прозорою, бо це слово увійшло до словникового складу турецької мови. Завідувача відділенням хірургії звать *Ferman Bey* (перс. наказ), йому притаманні такі риси характеру, як суворість і професійне ставлення до роботи. Члени більш європейзованих сімей в аналізованих серіалах здебільшого носять імена турецького та перського походження: *Cem, Burcu, İlker, Sibel, Yağmur, Işık, Bülent Bey, Meral Hanım, Önem Hanım, Nazlı, Demir*. Для членів сімей з більш традиційним строєм характерні імена арабського походження: *Ali, Osman, Ahmet, Fahriye, Senacan* тощо. Люди старшого покоління мають імена, які були популярні 30-40 років тому: *Murat, Bülent, Meral, Uğur, Kemal, Salih*. Персонажі, які проживають у сільській місцевості, названі традиційними мусульманськими іменами арабського походження: *Fatma, Ali, Necmiye, Davut amca, Hamide Hanım*. Новонароджених дітей у серіалі «*Kiraz Mevsimi*» батьки називають *Emirhan, Serkan, Batıkan, Özge, Ali*, що ще раз підтверджує статистичні дані щодо популярності в останні роки складних імен з компонентом «han» (правитель) та поширення імен турецького походження.

Персонажі серіалів, які відрізняються від інших якимись характеристиками, відповідно мають нестандартні імена: італійського модельєра-жінку звать *Monika*, двоє божевільних, які вкрали головну героїню мають співзвучні імена *Şeref* та *Eşref*.

Правильно дібрана система антропонімів також дозволяє авторам створити в фільмі атмосферу певної історичної епохи. Так, у серіалі «*Diriliş. Ertuğrul*» (2014-2018) творці фільму за допомогою консультантів-істориків відтворили особові імена й титули, властиві тюркському суспільству XIII століття: *Ertuğrul, Gündoğdu Bey, Hayme Ana, Ural Bey, Aliyar Bey, Tuğtekin Bey, Süleyman Şah, Selcan Hatun, Halime Hatun, Gökçe Hatun, Turgut Alp, Doğan Alp, Sungurtekin Bey, Aytolun Hatun, Aykız, Dünder Bey, Abdurrahman Alp, Günyeli, Çolpan Hatun, Acar Bey, Batuhan Alp, Derviş İshak, Goncagül Hatun, Ulu Bilge Şaman, Afşin, Geyikli Baba, İyas Fakir, Akçakoca, Şehzade Numan, Atabey Sahabettin, Banu Çiçek Hanım* та ін. Примітно, що три антропоніми, які трапляються в цьому серіалі, є іменами, запозиченими з середньовічних фольклорних творів: *Bamsı Beyrek, Boğaç Alp, Korkut Bey*. Тобто ім'я в художньому фільмі «виконує важливу роль орієнтира в часі та просторі» [93, с. 132-136].

У серіалах ми проаналізували **контексти** з формальним й неформальним та симетричним й несиметричним спілкування (за віком і за соціальним статусом), де учасниками комунікації (суб'єкт-мовець – особа, яку називають) є: начальник – підлеглий, колега – колега, діловий партнер – діловий партнер, клієнт – офіціант/паркувальник, пацієнт – лікар, громадянин – поліцейський, тренер – гравець, учитель – студенти, подруга – подруга, друг – друг, друг – подруга, мати – діти, батько – діти, старша сестра – брат, старший брат – сестра, сусідка – сусідка,

чоловік – жінка, літня жінка – молода жінка, літній чоловік – молодий чоловік, літня людина – літня людина, дитина – доросла людина, – та виявили такі особливості функціонування варіантів антропонімічної парадигми:

- **повні імена.** Незважаючи на те, що деякі дослідники антропонімів пропонують вважати повні форми імен нейтральними, вони також мають певні прагматичні особливості вживання. Нам трапилися такі комунікативні контексти вживання повних імен: офіційне звертання начальника до підлеглого молодшого за віком; нейтральне звертання подружки до подружки, друга до подружки і подружки до друга; звертання матері до дітей, коли вона ними невдоволена (в інших контекстах здебільшого використовуються демінутиви й родинні терміни *kızım, oğlum*); нейтральне звертання батька до дітей; невдоволене звертання батька до дітей; нейтральне звертання жінки до чоловіка і чоловіка до жінки (в більшості випадків у молодих родинах ім'я чоловіка і жінки замінюється ласкавими субститутами типу *canım, aşkıım* або родинними термінами *karıcığım, kocacığım*); нейтральне звертання до молодшої родички; нейтральне звертання старших за віком людей до молодших; нейтральне звертання старшої сестри до молодшого брата і старшого брата до молодшої сестри (до речі, молодші брати й сестри до старших зазвичай звертаються, послуговуючись родинними термінами *abla, ablacığım, abi, abiciğım*); нейтральне звертання тренера до гравців-дітей (десь у половині випадків замінюється на родинний термін *oğlum*); нейтральне звертання до молодого за віком офіціанта, паркувальника; нейтральне звертання вчителя до учнів; зневажливе звертання до однієї з подруг на контрасті з використанням демінутиву при звертанні до іншої подружки (*Öykücüğüm – Şeyma*).

З проаналізованного матеріалу можна зробити висновок, що іллокуція (комунікативний намір) використання повного імені в турецькій мові – це: привернути увагу особи, яку називають, для подальшого спілкування (трапляється найчастіше); присоромити особу, яку називають, показати невдоволення; показати негативне ставлення до особи, яку називають.

- **повні імена + етикетні поширювачі *Bey/Hanım*** (*Işık Hanım, Bülent Bey, Önem Hanım, Ayaz Bey, Mete Bey, Öykü Hanım*, та ін.) трапилися у таких ситуаціях спілкування: шанобливе звертання колеги до колеги; шанобливе звертання ділових партнерів один до одного; формальне звертання начальника до підлеглих; шанобливе звертання начальника до літнього підлеглого; шанобливе звертання підлеглих до свого начальника; офіційне звертання громадянина до поліцейського; офіційне звертання поліцейського до громадянина; офіційне звертання громадянина до міського чиновника; офіційне звертання міського чиновника до громадянина; шанобливе звертання пацієнта до лікаря; офіційне звертання лікаря до пацієнтів; звертання паркувальника до клієнта; шанобливе звертання гравців до тренера; шанобливе звертання до сусіда/сусідки; шанобливе звертання літніх людей один до одного; підкреслювання нового соціального статусу особи, яку називають, у звертанні дочки до матері та вчителя до учня: *Meral Hanım, Doktor Ali Bey*. Іллокуція використання повного імені з етикетним поширювачем: проявити повагу до статусу чи віку особи, яку називають; підкреслити офіційність та формальність відносин з особою, яку називають.

- **повні імена + родинні терміни** були вжиті в таких контекстах: нейтральне звертання до родичів: *Davut amca*,

Hayriye teyze, Necmiye hala; згадка дівчини про літню сусідку, яку вона добре знає: *Nimet teyze*; нейтральне звертання юнака до матері своєї коханої: *Meral teyze*; нейтральне звертання дівчини до матері своєї подруги: *Gülsün teyze*; дружнє звертання молодого чоловіка до старшого за себе чоловіка: *Rıza abi, Bülent abi*. Іллокуція використання повного імені з родинним терміном: позначити родинні відносини з особою, яку називають; підкреслити неформальність відносин з особою, яку називають; виразити доброзичливе ставлення до особи яку називають, яка є старшою за віком.

- **повні імена + етикетний поширювач на позначення професії**: звертання учнів до своїх вчителів під час навчання та після закінчення навчального закладу: *Adil hoca, Ferman hoca*. Іллокуція використання повного імені з етикетним поширювачем на позначення професії: підкреслити професійну приналежність і статус особи, яку називають, висловити повагу до неї.

- **демінутиви**. Демінутиви з афіксом *-cık/-cik/-cuk/-cük* з приєднанням присвійного афікса першої особи однини (*Öykücüğüm, Meteciğim, Ayazcığım, İlkerciğim, Şeymacığım, Sibelciğim* та ін.) трапилися нам у таких комунікативних контекстах: ласкаве звертання подруги до подруги, старшого брата до сестри, сестри до брата, матері до доньки, друга до друга (рідко), подруги до друга та друга до подруги (рідко); доброзичливе звертання старших сусідів до молодших сусідів; доброзичливе звертання матері до подруги її дочки; доброзичливе звертання до матері подруги з додаванням родинних термінів: *Gülsüm teyzeciğim*; поблажливе звертання до друга; поблажливе звертання до підлеглого; іронічне звертання жінки до чоловіка і чоловіка до жінки; іронічне звертання друга до друга; співчутливе звертання молодої жінки

до літньої жінки, яка потрапила в скрутне становище: *Etek teyzeciğim*; звертання до подруги з проханням про пробачення;

Демінутиви з присвійним афіксом *-m* трапились нам у таких контекстах: звертання подруги до подруги з конотацією доброзичливості: *Burcum*; з конотацією легкої поблажливості у звертанні старшого друга до молодшої подруги: *Öyküm*; з конотацією легкої поблажливості у звертанні однієї із сестер до іншої: *Belizim*; із конотацією любові у звертанні до коханого: *Ayazım*.

Іллокуція використання демінутивів: висловити доброзичливе чи ласкаве ставлення до особи, яку називають; висловити іронічне ставлення до особи, яку називають; висловити поблажливість у відношенні до особи, яку називають; висловити співчуття особі, яку називають.

- гіпокористики. Гіпокористичні форми в серіалах уживаються не дуже часто. Переважно це дружнє звертання людей однакового соціального статусу: *Tunjo* (колега до колеги у лікарні), *Fatoş* (юнак до коханої у сільській місцевості). Отже, іллокуція використання гіпокористиків: висловлення дружнього або ласкавого ставлення до особи, яку називають.

Таким чином, повні, гіпокористичні, демінутивні форми антропонімів та поєднання повних форм з етикетними поширювачами та родинними термінами утворюють парадигму турецького особового імені, вибір конкретних варіантів якої сприяє реалізації прагматичних установок учасників спілкування в різних комунікативних контекстах.

Отже, ми можемо зробити висновок, що антропоніми в художніх творах утворюють певну впорядковану систему, яка служить реалізації ідейно-художнього задуму

авторів. Формат популярного серіалу дозволяє авторам використати різні компоненти конотативного значення антропонімів. Наприклад, імена з прозорою етимологією апелятива підкреслюють певні риси характеру героїв. Також сценаристи добирають персонажам імена, які б відображали певні соціальні (вік героїв, їх релігійність, місце проживання (місто/село)) та історичні реалії. Оригінальність або буденність імені, прозора внутрішня форма, краса чи какофонічність звучання можуть допомагати авторам у створенні підтексту твору, викликати потрібні асоціації у глядачів, прикрашати твір, привносити в нього образність і виразність.

3.2.2. Особливості функціонування антропонімів у публіцистичних текстах

У цьому параграфі ми дослідимо прагматичні особливості антропонімічних моделей турецької мови на матеріалі турецької преси.

205

Як зауважує дослідник мови сучасних засобів інформації І.С. Грицай, однією з характерних рис публіцистичного стилю є поєднання двох тенденцій – тенденції до експресивності і тенденції до стандарту, що зумовлено функціями, виконуваними газетним текстом, а саме інформаційно-змістовою функцією та функцією переконання, емоційного впливу: «Тенденція до стандарту означає прагнення публіцистики до чіткості та інформативності, які властиві науковому та офіційно-діловому стилям. <...> Експресивність виникає в першу чергу завдяки оцінним висловлюванням. Тенденція до експресивності виражається в прагненні до доступності та образності форми вираження, що характерно для художнього стилю і розмовної мови [52, с. 38]. Використання різних антропонімічних моделей

є одним із мовних засобів, який допомагає автору публіцистичного твору реалізувати ці тенденції. Жанрове і тематичне різноманіття газетних публікацій дозволяє виявити особливості вживання антропонімічних моделей турецької мови в різних контекстах і в різних сферах діяльності людини – в політиці, економіці, культурі, спорті.

Розглянемо вплив прагматичних чинників на вживання наявних у турецькій мові антропонімічних моделей у мові преси. Інтродуктивна модель (тобто антропонімічна модель, за допомогою якої автор уперше вводить у текст публікації ім'я референта) збігається в усіх жанрах газетних публікацій: це «ім'я + прізвище» (*Özlem Yıldız*). Часто поширювачами тут виступають назви посади, звання або назви професійної приналежності особи, яку називають: ***Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan*** (Президент Реджеп Таййип Ердоган), ***Yükseköğretim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Yekta Saraç*** (голова Ради з питань вищої освіти проф. д-р Єкта Сарач), ***projenin mimarı Metin Hepgüler*** (архітектор проекту Метін Гепгюлер), ***sanık Emre Günaydın*** (обвинувачений Емре Гюнайдин).

У подальшому тексті статті ця модель трансформується: в основному скорочується до імені або прізвища в публікаціях про шоу-бізнес і спорт (*eski sevgilisi manken Şenol* (його колишня коханка манекенниця Шенол); *Serdar'ın adresi* (адреса Сердара); *Polat ve ekibinin hazırladığı program* (програма, підготована Полатом та його командою)) або до моделей «прізвище» або «посада / звання + прізвище» в публікаціях на тему політики, економіки, науки: *açıklama yapan Erdoğan* (Ердоган, який надав роз'яснення); *Prof. Dr. Turgay* (проф. д-р Тургай); *Başbakan Demirel* (прем'єр-міністр Демірель).

У статтях про спорт (особливо це стосується найпопулярнішого в Туреччині виду спорту футболу) спостерігається великий відсоток моделей, що складаються тільки з прізвища або прізвиська: *Servet-Arda-Sabri-Kalli tartışmışlar* (Сервет, Арда, Сабрі, Калі посварилися).

Для статей, що висвітлюють новини шоу-бізнесу, характерним є вживання псевдонімів. Це можуть бути однокомпонентні моделі (тільки ім'я) або моделі, що повторюють офіційну антропонімічну модель (ім'я + прізвище): *Tarkan, Esmeray, Neco, Nil Burak, Banu Alkan*. У текстах довідкового характеру вказується повне ім'я актора: *Sezen Aksu – Fatma Sezen Yıldırım*.

Для турецької преси нехарактерним є вживання демінтивів або гіпокористиків. Крім того що це продиктовано правилами публіцистики, це ще пов'язано із загальною культурою спілкування в Туреччині. У попередньому параграфі ми зазначали, що в турецькому суспільстві тільки близькі друзі можуть називати один одного скороченою формою імені, яка вважається фамільярною (*Neco, Fato*). У пресі гіпокористики трапляються тільки як частина прізвиська спортсменів, акторів чи політиків: *Deli İbo* (Божевільний Ібо), *Fato, Çiço*. Вживання таких моделей найчастіше підкреслює близькість до публіки, народне визнання. Ще одна причина використання імен вторинної номінації (прізвиськ, гіпокористиків тощо) у газетних публікаціях – це свідомий прагматичний зсув у бік заниження соціального статусу особи, яку називають. Як приклад наведемо повторюване використання скороченої форми прізвища колишнього французького президента Ніколя Саркозі у публікації, де йшлося про його відпустку з дружиною Карлою Бруні: *uçğa binen Sarko ve Bruni* (Сарко і Бруні, які сіли у літак); *Sarko ile Carla* (Сарко і Карла).

В основному ж прізвиська використовуються в газетних текстах разом з офіційними іменами як додаткова характеристика особи, яку називають, і часто супроводжуються вступними конструкціями типу «відомий як»: *unutulmaz siyasetçi **Karaoğlan** Bülent Ecevit* (незабутній політик **Караоглан** Бюлент Еджевіт); *Türk edebiyatının ‘cumhurbaşkanı’ olarak tanımlanan Hürriyet Gazetesi Yayın Danışmanı Doğan Hızlan* (консультант з питань публікацій газети «Гюррієт», відомий як «президент» турецької літератури, Доган Гизлан), *‘Uçan Bufalo’ lakaplı milli atlet Reşat Oğuz* (спортсмен національної збірної Решат Огуз, прізвисько якого – «**Летючий Буфало**»). Як видно з прикладів, уживання прізвищ допомагає авторам статті висловити свою суб’єктивну оцінку по відношенню до референта.

 208

Використання ініціалів імені також не є характерним для турецької преси. Виняток становлять двокомпонентні особові імена. У зв’язку з тим, що для звертання, як правило, використовується тільки одне ім’я з двох, друге ім’я на письмі замінюється ініціалом: *B. Uğur Banoğlu, Gülçin Y. İzel*. З одного боку, це пояснюється таким нелінгвістичним явищем, як мода, з іншого, на думку дослідниці іспанських антропонімів Н.В. Шемінової, це є певним наслідуванням американської традиції, адже модель «ім’я + ініціал середнього імені + прізвище» є найбільш поширеною моделлю номінації в американській антропоніміці [204, с. 300].

Також ініціальні літери імені та прізвища можуть використовуватися в статтях, де з метою безпеки не розкривається справжнє ім’я злочинця, потерпілого або посадової особи: *evlerinde saklanan B.Ö’ye Kurban Bayramı öncesi eylem talimatı geldi* (**Б.О.**, який ховався в їх будинку, перед святом Курбан-байрам прийшли інструкції

до дії); *planını engelleyen polislerden M.T.* (поліцейський М.Т., який завдав перешкод його планові).

Імена дітей у пресі вживаються, як правило, без прізвищ: *Merve, Serdar*. Якщо йдеться про сім'ю, використовується модель «прізвище + ailesi (сім'я)» (*Köse Ailesi*), якщо говорять про подружню пару, застосовується модель «ім'я чоловіка + ім'я дружини + прізвище + çifti (пара)» (*Yusuf-Funda Cevat çifti*).

Етикетні поширювачі типу *bey/hanım* (пан/пані) вживаються в пресі тільки при передачі прямої мови: «*Mehmet Ali Bey, şu soruma cevap verir misiniz?*» (Пане Мегмет Алі, Ви можете дати відповідь на моє запитання?).

Звертання в інтерв'ю до чиновників, які обіймають високі посади, обмежується назвою посади з афіксом приналежності *-m* (мій): *Başkanım* (мій Президенте), *Bakanım* (мій міністре), *sayın Büyükelçim* (мій поважний после).

Примітно, що в заголовках публікацій часто використовується усічена модель іменування – тільки ім'я або тільки прізвище: *Erdoğan Batı'ı terörizmle suçluyor* (Ердоган звинувачує Захід у тероризмі). *Seren'in gizli aşkı* (приховане кохання Серен). На нашу думку, це зумовлене тим, що основне завдання заголовка – передача інформації в максимально стислій формі.

Таким чином, можна сказати, що вибір антропонімічної моделі в турецьких газетних публікаціях залежить як від стилю публікації, її жанру і тематичних особливостей, так і від суб'єктивного ставлення автора до особи, яку він називає, її віку, соціального статусу, сфери діяльності, а також загальноприйнятих у турецькому суспільстві норм комунікації.

3.2.3. Особливості функціонування антропонімів у сільському та шкільному середовищі (на матеріалі турецьких прізвиськ)

Найбільш цікавими антропонімами з погляду прагматичного дослідження є прізвиська. До того ж, прізвиська дозволяють нам простежити особливості процесу формування антропонімів у сучасний період. У турецькій культурі прізвиська є дуже поширеним явищем, яке має таке ж глибоке коріння, як і найменування людини ім'ям. Як ми зазначали в попередніх розділах, давні турки мали скоріше прізвиська, ніж імена. Перші зафіксовані на письмі прізвиська ми можемо спостерігати в тюркському героїчному епосі: дестанах і «Книзі Деде Коркута», де імені героя, як правило, передував епітет або поширене означення: *Kara Güne, Deli Dündar, Şir Şemseddin, At ağızlı Aruz Hamid ilin Merdin kalesin depip yikan, demir yaylı Kıpçak Melike kan kusturan, gelüben Kazanın kızın erlik ile alan* та ін. [342, с. 181].

Іслам також не забороняє прізвиськ, хоча виступає проти тих, що мають негативну конотацію, бо людина може змінитися і стати добродісною, а на ній залишиться клеймо безбожної. Сам пророк Мухаммад мав прізвисько в Мецці – *Muhammedül Emin* (Надійний Мухаммад). Відомі й 99 імен-епітетів Аллаха, що трапляються в Корані, які також можна віднести до прізвиськ: *Творець, Хранитель, Миротворець, Цар, Милосердний, Всеблагочинний* та інші.

Прізвиська були й в османських вищих державних діячів – візирів, султанів, воєначальників: султан Мурад I – *Leysü'l-İslam* (Лев ісламу), султан Селім II – *Sarı* (Світлий, Блідий), султани Мустафа I і Ібрагім I – *Deli* (Божевільний), султан Баязид I – *Yıldırım* (Блискавка), султан Сулейман II – *Kanunî* (Законодавець), відомий в Європі як

Пишний, візир Реджеп Паша – *Topal* (Кульгавий), візир Агмет Паша – *Pabuşçu* (Чоботар) тощо. Більш детально прізвиська історичних осіб описані в статті Невзата Озкана «Прізвиська як спосіб номінації та приклади району Бююккішла» [342].

Широкому використанню прізвиськ та різних титулів в Османській імперії, а потім і в Туреччині сприяв і той факт, що, як уже згадувалось, до 1934 року у турків не було прізвищ, тому розрізнення людей з однаковими іменами, коло яких на початку 20-го століття було обмеженим в основному антропонімами арабського й перського походження, часто відбувалося за рахунок прізвиська. У невеликих населених пунктах проживало (і зараз ситуація не особливо змінилася) 3-5 родів, і для найменування новонароджених використовувалися 4-5 традиційних імен. У 1934 році Парламент Туреччини видав закон про заборону прізвиськ і титулів і введення формули «ім'я – прізвище» для офіційного позначення людини.

Наразі прізвиська найбільш поширені у сфері шоу-бізнесу, спорту, політики, в невеликих замкнених колективах, об'єднаних за професійною ознакою (школах, компаніях), а також, безумовно, в народному середовищі (селах, селищах, містечках). Прізвиська, як правило, створюються й широко вживаються там, де люди добре знають особливості один одного. Адже щоб характеристика стала прізвиськом, необхідно, щоб цю характеристику прийняла та засвоїла велика частина колективу. Прізвисько дозволяє «уявити людину в колективі найбільш простим і практичним способом», є «шифром, який дозволяє розшифрувати носія прізвиська» [304, с. 105]. Адже прізвисько узагальнює й типізує ті риси, які є основними, характерними для особи, яку іменують: *Camcı Yusuf* (Скляр Юсуф – скляр за професією), *Uzun Dursun* (Дов-

гий Дурсун – високого зросту), *Uyuşuk* (Млявий – повільно рухається), або ті, які виходять за рамки звичного, усталеного: *Kız Remzi* (Дівчина Ремзі – відрізняється жіночими звичками), *Japon* (Японець – з вузькими очима), *Yanık Şenol* (Горілий Шенол – у цієї людини майно згоріло під час пожежі). Прізвиська є особливим видом антропонімів, у яких соціокультурний аспект виражений особливо яскраво, бо в прізвиську «своєрідні життєві спостереження за об'єктом номінації співвідносяться з моральними ідеалами й поняттями, прийнятими в колективі творців» [56, с. 8]. Дізнаючись прізвисько людини, ми складаємо про неї певне враження, тому прізвиська є ще й якоюсь мірою засобом формування думки в колективі, а також впливають на самооцінку особи, яку іменують, створюючи перлокутивний ефект.

У «Великому словнику турецької мови» знаходимо таке визначення прізвиська: «Ім'я, дане людині або сім'ї, яке відрізняється від їх особового імені та впливає з індивідуальних особливостей людини або сім'ї» [326]. За визначенням Сейхана Оздеміра і Рамазана Ердема, прізвисько – «це друге ім'я, яке дається людині на позначення її достоїнств або недоліків» [287, с. 247]. Однак найбільш повним нам здається визначення, дане Т.Т. Денисовою: «Прізвиська – це додаткові, неофіційні іменування людини, що використовуються для найбільш точної, особистісної, оцінної характеристики особи, яку іменують, та виділяють її в колективі» [56, с. 3].

Турецькі дослідники зазначають, що основна функція прізвиська – це презентація людини, її вихваляння або приниження [229]. С. Оздемір згадує також функцію позначення соціального статусу [287, с. 248]. Т.Т. Денисова каже про номінативну (індивідуалізуючу) функцію прізвиська, яка є спільною для всіх антропонімів; і харак-

теристичну функцію, яка дозволяє передати додаткову інформацію про людину через оцінку особи, яку іменують, – позитивну або негативну. При цьому дослідниця підкреслює, що ствердження будь-якої властивості, якості, ознаки передається через «емоційно-оцінне сприйняття» [56, с. 17]. І хоча єдиного визначення прізвища у світовій лінгвістиці немає, більшість дослідників вказують на емоційне забарвлення як безперечну властивість прізвища [165]. Відомий дослідник ономастики О.В. Суперанська також зазначає, що прізвища завжди емоційно насичені, бо «потреба в прізвищах виникає, коли необхідно схарактеризувати когось, підкресливши його слабкі або смішні сторони», що досягається за допомогою залучення спеціальних прізвиських основ, метафор, суфіксації [171, с. 487]. Оцінка, своїм чином, відбувається на тлі певного ідеалу, прийнятого більшістю членів цього суспільства.

І.А. Стаханова виділяє такі групи прізвищ за сферою функціонування [165]:

- 1) прізвища сільських жителів, до яких відносяться а) колективні прізвища (родові прізвища; прізвища людей, які проживають в певній місцевості; які володіють певною професією) і б) індивідуальні прізвища;
- 2) прізвища знаменитостей. Особливістю цих прізвищ є те, що вони втрачають належність до замкнутого соціуму й стають надбанням усього суспільства;
- 3) прізвища вчителів та учнів, викладачів та студентів. Відмінною рисою тут є соціальна ієрархія всередині колективу;
- 4) професійні прізвища – прізвища, що даються в колективі, який займається певною професійною діяльністю;

5) прізвиська злочинного світу;

6) сімейні прізвиська – прізвиська даються один одному членами однієї сім'ї.

У нашій роботі досліджуються прагматико-функціональні особливості сільських прізвиськ як найбільш яскравих, образних, таких, що відображають народний дух. А також для порівняння взяті прізвиська турецьких школярів, на матеріалі яких добре відстежуються такі прагматичні чинники, як вік, стать, соціальна ієрархія в колективі, а також відбивається внутрішній світ і коло інтересів молодого покоління Туреччини.

Матеріалом для нашого дослідження послужили 311 шкільних прізвиськ, які ми виділили методом суцільної вибірки на турецьких інтернет-форумах, а також близько тисячі сільських прізвиськ, описаних в статтях Омера Акдага, Невзат Озкана, Бурхана Пачаджіоглу, Шериф Сегер і Ерола Чалишкана.

Турецькі науковці Шериф Сегер та Ерол Чалишкан зазначають, що в турецькому селі по пальцях можна перерахувати людей, які не мають прізвиськ. Тобто можна сказати, що прізвисько – це частина турецької сільської культури. Як указують дослідники, більшість **сільських прізвиськ** складають ті, що стосуються фізичних особливостей, манери поведінки й професії особи, яку іменують [304].

Якщо говорити про емоційно-оцінну складову прізвиська, то примітно, що, відображаючи дотепність і гумор турецького народу, більшість досліджених нами сільських прізвиськ (близько 88%) мають негативну конотацію приниження або висміювання: *Palavra Orhan* (Брехун Орхан), *Kambur* (Горб), *Sarhoş* (П'яниця), *Horoz Hasan* (Півень Гасан), *Süslü Kabak* (Виряджений Гарбуз

– любить вбиратися), *Balkon Güzeli* (Балконна Красу-ня – жінка постійно сидить на балконі). Частина прізвиськ є нейтральними (11%): *Sakallı* (Бородань), *Bakırcı* (Мідник), *Seriğinoğlu* (Син Серіка), *Kayserili* (З Кайсе-рі), і меншу частину (менше 1%) складають прізвиська з позитивною конотацією: *Şeker Hanım* (Пані Цукерка – дуже мило розмовляє), *Adam Hacca* (Мужик Хаджа – по-водиться, як справжній чоловік).

І.А. Стаханова, аналізуючи шкільні прізвиська, виділяє прізвиська для безпосереднього звернення, які вживаються в ситуації соціальної рівності і виконують вокативну, фатичну й емоційно-експресивну функції, і «по-заочні прізвиська», які виконують емоційно-експресивну і «парольну» функції. Ці ж терміни ми можемо використовувати і для характеристики прізвиськ в інших колективах. Вокативна функція має місце при безпосередній апеляції до носія прізвиська. Фатична функція спрямована на встановлення контакту з особою, яку називають, і «передбачає надмірне вживання прізвиськ у колективі школярів» [165]. Емоційно-експресивна функція реалізується в прізвиськах, які містять яскраво виражену оцінку особи, яку називають.

Турецькі дослідники зазначають, що сільські прізвиська, які містять переважно негативну конотацію, вживаються в основному «заочно», тобто у відсутності особи, яку називають. Вокативну функцію виконують тільки прізвиська з позитивною або нейтральною конотацією, типу *Baba* (батько), *Ağa* (пане, брате).

Частотне використання образних засобів також є характерною рисою сільських прізвиськ, а відповідно й характеристикою особи, яку іменують. Т. Денисова пише: «Яскравість, влучність прізвиськ пов'язана з образот-

ворчими можливостями слова, яке позначає оцінний компонент». Виділяють три типи номінації: 1) безпосередню; 2) посередньо метафоричну і 3) посередньо метонімічну [273]. Безпосередня номінація – це пряме називання характерної риси людини: *Kel* (Лисий), *Toral* (Кульгавий).

Посередньо метафорична номінація реалізується в переносі за схожістю (схожість з твариною, відомою особою, предметом, людиною, яка займається певною професією, людиною іншої національності):

- у зовнішності: *Deve* (Верблюд – довгий і великий), *Ayi* (Ведмідь – великий і важкий), *Eşek Kemal* (Віслик Кемаль – дурний), *Karınca* (Мураха – невеликого зросту), *Torba Cevdet* (Мішок Джевдет – товстий), *Korsan Mehmet* (Пірат Мегмет – одне око вузьке), *Direk Hasan* (Жердина Гасан), *Dörtlük* (Чверть – високий, великий), *Füze* (Ракета – активний, рухливий), *Ecevit* (Еджевіт – схожий на колишнього прем'єр-міністра Туреччини Бюлента Еджевіта).

- в характері, манері поведінки: *Arşimet* (Архимед – дуже розумний), *Davulcu* (Барабанник – все в селі знає і про все всім повідомляє), *Manken Ramazan* (Манекенник Рамазан – вбирається, як манекенник), *Masa Biti* (Настільна воша – дармоїд), *Pire* (Блоха – моторний, як блоха), *Cin Hasan* (Біс Гасан – хитрий), *Vali Bey* (Пан Губернатор – дуже поважно себе поводить).

Метафорична номінація може відбуватися і на основі антонімії, в цьому випадку присутня іронія: *Müdür* (Директор – лізе в усі справи), *Minicik* (Мініатюрний – насправді великий і товстий).

Посередньо метонімічна номінація, тобто номінація за суміжністю, трапляється рідше, проте також дуже по-

ширена при створенні турецьких сільських прізвиськ і реалізується:

- у перенесенні за професією, родом діяльності: *Marangoz* (Тесляр), *Kâtip* (Писар), *Yorgancı* (Майстер з ковдр);
- у перенесенні за особливостями зовнішності (синекдоха): *Pis Büyük* (Брудні вуса), *Kırbaç Mehmet* (Сивоголовий Мегмет);
- у перенесенні за особливостями мовлення і часто вживаними словами й виразами: *İşadamı* (Бізнесмен – постійно називає сам себе бізнеменом), *Daa dit* (Даа діт – часто говорив так у дитинстві);
- у перенесенні за якоюсь подією, що сталася в житті особи, яку іменують: *Torçu* (М'ячник – одного разу забрав у дітей і порізав м'яч), *Kök* (Корінь – їсть коріння салату-латуку), *Uyuz Murat* (Мурат Короста – колись хворів на коросту).
- у перенесенні за захопленням: *Tekerlek* (Колесо – любить машини), *Sacıkçı* (Джаджикчи – любить суп-джаджик), *Toto* (Тото – дуже добре грає в тото);
- у перенесенні за походженням, національністю, місцем проживання: *Kürt* (Курд), *Çerkez* (Черкес), *Rızalı* (Родом з міста Риза), *Fransız* (француз).

Таким чином, у сільських прізвиськах відображається будь-яке відхилення від прийнятої в суспільстві норми в зовнішності або поведінці особи, яку називають, чи то її недолік, чи то достоїнство: *Maviş* (Блакитноока), *Leyley Mehmet* (Лейлей Мегмет – постійно сміється), *Pasaklı* (Неохайний, Обірваний), *Beton* (Бетон – сильний). Причому прізвиська не просто фіксують конкретні реалії, але відображають їх як елемент оцінки. І в більшості

випадків оцінку отримують саме фізичні або поведінкові недоліки людини у відповідності із сформованою в суспільстві системою цінностей, колективним ідеалом. Достоїнства в деяких випадках також відображені з іронією: *Sadrazam* (Садразам, Великий візир), *Röntgenci* (Рентгенолог), *Artist* (Артист).

Шкільні прізвиська ще не були об'єктом вивчення турецьких лінгвістів, на нашу думку, їх дослідження з погляду прагматики становить великий інтерес як для лінгвістів, так і для психологів, соціологів і культурологів.

Як і в сільських прізвиськах, у шкільних прізвиськах також можна виділити три типи номінації: безпосередню; посередньо метафоричну й посередньо метонімічну. Однак семантика апелятивів значно відрізняється:

- перенесення за схожістю у зовнішності: *Brad Pitt* (Бред Пітт), *Ayl* (Ведмідь), *Beygir* (кінь), *Sumo* (Сумо), *Hayalet* (Привид), *Arap* (Араб), *Çanak Anten* (Супутникова антена), *Büyük Devrimci* (Великий Революціонер), *Kaktüs* (Кактус), *Garfield* (Гарфілд), *Direk* (Жердина), *Super Mario* (Супер Маріо – маленький і пухкий), *Afrikanlı* (Африканець – дуже худий), *Kıvrıcık* (Кучерявий), *Çatlak Profesör* (Дуркуватий професор – школяр носить окуляри), *Robokop* (Робокоп – школяр завжди ходить з дуже прямою спиною), *Deve* (Верблюд – високий), *Sinek* (Комаха – невисокого зросту, худий), *Einstein* (Ейнштейн – увесь час ходить нечесаний), *Sumo* (Сумо – товстий); антонімічні перенесення: *Minik* (Крихітка), *Düzgün* (Білила (для обличчя));
- перенесення за схожістю в характері, манері поведінки: *Uzaylı* (Інопланетянин), *Sokrates* (Сократ), *Maymun* (Мавпа), *Traktör* (Трактор), *Küçük Newton* (Малень-

кий Ньютон), *Casanova* (Казанова), *Herkül* (Геркулес), *Muhalefetçi* (Опозиціонер), *Yürüyen Sözlük* (Ходячий словник), *Serseri* (розбійник), *Hacı Yatmaz* (Хаджи, який не лягає, – ніхто не міг його перемогти, укласти на лопатки), *Muhalisif* (Опозиціонер – часто на уроках висловлював точку зору, протилежну думці вчителя), *Richie Rich* (Річі Річ (з англ. багатий) – завжди було багато грошей), *Sosyal* (Громадський – член усіх можливих шкільних організацій), *Ağam* (Мій старший брате – шанобливе прізвисько сильного фізично школяра), *İceman* (англ. Крижана людина – на перервах стояв осторонь, був нетовариським), *Polyanna* (Поліанна – літературна героїня, відома своїм оптимізмом і поглядом на життя крізь рожеві окуляри);

- перенесення за суміжністю у зв'язку з подією, що сталася в житті особи, яку іменують: *Papa* (Папа – підготував доповідь про Папу Римського), *Gprs* (налаштував друзям і вчителям інтернет на телефоні), *Doktor* (Лікар – допоміг другу, коли той зламав руку), *Oflu Hoca* (Учитель Ох – учитель постійно зітхає на уроці);
- перенесення за суміжністю у зв'язку із захопленням: *Hacı* (Ходжа – мріє здійснити хадж у Мекку), *Metallica* (Металіка – захоплювався однойменною рок-групою), *Kütüphane Kurdu* (Бібліотечний хробак), *Asyalı* (Азіат – захоплювався Японією та аніме);
- перенесення за суміжністю у зв'язку з манерою мовлення, часто повторюваними словами: *Şugar* (Шугар (англ. цукор)), *Dazırt* (Дазирт (ламана англ. this it));
- перенесення за суміжністю за фонетичним звучанням імені чи прізвища: *Kobra* (фонетична похідна від імені *Kübra*), *Seko* (демінутивна форма імені *Serkan*), *Hacı* (скорочення від прізвища *Hacıoğlu*), *Kupır* (ім'я

молодої людини було *Bekir*, що співзвучне слову «bakır» (мідь), англійський варіант якого звучить як «cupper»), *Esteban* (фонетична похідна від імені та прізвища *Ersin Yaran*), *Küçük Ada* та *Büyük Ada* (Маленький Острів та Великий Острів – у класі вчилися дві дівчини на ім'я *Eda*: одна більш струнка, друга більш пухка, – щоб їх розрізнити, взяли відому географічну назву *Büyük Ada* (Великий острів) і до нього антонім *Küçük Ada* (маленький острів)), *Şuşi* (від особового імені *Suat*);

- перенесення за суміжністю у зв'язку з місцем і часом народження або місцем проживання: *İthal* (Імпорт – думали, що приїхав з іншої країни), *Fındıkçı* (Продавець фундука – родом з міста Орду, де вирощують фундук), *Lazio* (Лаціо – родом з міста Різе, де проживає народність лази), 69 (народився 6 вересня).

220

Слід відзначити використання в шкільних прізвиськах іноземних слів (в основному англійських): *Mr. Göbek*, *İceman*, *Robokop*, *Fame*, *Metallica*, *Junior*, *Miserable*.

Аналіз обговорення теми шкільних прізвиськ на інтернет-форумах показує, що автором прізвиська може бути будь-який суб'єкт: учитель, батьки, товариші, загальноприйняті лідери або аутсайдери. З плином часу авторство прізвиська втрачає свою значимість. Влучність прізвиська визначає його подальше існування, незалежно від того, ким воно було дане. Близько 90% проаналізованих нами шкільних прізвиськ використовуються для безпосереднього звертання, навіть якщо містять негативні конотації. У шкільних колективах непоодинокі випадки, коли справжнє ім'я учня забувається та його функції повністю переходять до прізвиська. «Заочні» прізвиська серед школярів становлять меншість. При відсутності відповідної реакції особи, яку іменують, емоційно-екс-

пресивна функція прізвища характеризується яскраво вираженою емоційною складовою, бо воно служить не тільки для називання, але й у першу чергу для характеристики особи, яку іменують.

Близько 50% проаналізованих нами шкільних прізвиськ містять негативні конотації. І.А. Стаханова пояснює це психологією школярів, тому що саме в цьому віці вони схильні звертати увагу на недоліки однолітків і вчителів, різкі у своїх судженнях. Для них немає золотої середини – людина або хороша, або погана [165]. Прізвисько може даватися особою, яка іменує, як помста за нанесену образу, як вираз почуття гумору, що цінується в колективі школярів, як асоціації. Проте 50% шкільних прізвиськ несуть виключно позитивні або нейтральні конотації.

Також у кожному конкретному випадку вживання конотації прізвиська може змінюватися. Називаючи товариша *Casanova* (Казанова), школяр може сказати це із захопленням (він популярний у дівчат) або із зневагою (він бабій). Прізвисько *Memur* (Чинovníк), дане через те, що школяр увесь час приходиться до школи в піджаку та краватці, може вживатися в мовленні як похвала або як зневага.

На інтернет-форумах учасники говорили про емоції, які викликали у них їх прізвиська. Спектр цих емоцій досить широкий: задоволення, гордість, байдужість, здивування, образа, відчай, ненависть. Згідно з дослідженням, проведеним турецькими психологами, на першому місці серед найбільших своїх проблем у школі учні називають саме прізвиська [287]. Прізвиська, які широко використовуються з метою глузування або приниження товариша, негативно впливають на шкільну атмосферу, діти відчують гнів, відчай та сором.

Вік школярів також є прагматичним чинником, який важливо враховувати, аналізуючи прізвиська. Згідно із отриманими нами даними, прізвиська найбільш поширені серед школярів старшої школи (9-12 класи). Причому, як показує аналіз, чим старше учні і чим вище їх освітній рівень, тим менше негативних конотацій містять прізвиська. В останніх класах школи вже менше уваги приділяється фізичним особливостям, у якості прізвиस्क використовуються лексеми, пов'язані з досліджуваними предметами або захопленнями: *Filozof* (Філософ), *Sokrates* (Сократ), *Küçük Esteban* (Маленький Естебан (Естебан – відомий іспанський футболіст)), *Hacker* (Хакер).

Важливим чинником є й гендерний аспект. Як показують дослідження, надмірне вживання прізвиस्क є характерним для юнаків – дівчата вважають за краще називати одна одну по іменах. Хоча у деяких дівчат, особливо тих, хто відноситься до неформальних лідерів класу або, навпаки, має більш низький соціальний статус, прізвиська, як правило, є.

Таким чином, можна стверджувати, що на процес утворення й уживання шкільного прізвиська впливають не тільки особистість і характерні особливості носія прізвиська, але також і конкретні умови спілкування (в класі на уроці, в компанії друзів тощо), взаємини автора і носія прізвиська (дружні, нейтральні, ворожі), вікові та гендерні чинники, психологічні характеристики і загальна культура спілкування школярів.

Як бачимо, прізвиська є особливо насиченими екстралінгвістичною інформацією, тому екстралінгвістичний аспект у їх вивченні тісно пов'язаний з лінгвістичним і доповнює його, роблячи прізвисько «ємною антропонімічною категорією» [56]. Номінативні інтенції особи,

яка називає, визначають вибір мотиваційної моделі прізвища, ґрунтуючись на звучанні або значенні особового імені або прізвища; на зовнішніх ознаках особи, яку іменують; на її внутрішніх якостях; на конкретних подіях з її життя тощо.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У розділі нами було досліджено граматиалізовані та лексикалізовані прагматичні компоненти в значенні турецьких антропонімів та особливості функціонування антропонімів у різних комунікативних контекстах. У дослідженні враховувалися соціальні, вікові й гендерні характеристики суб'єкта-мовця/особи, яка дає ім'я, адресата/особи, якій дають ім'я, ілокутивні компоненти актів називання й найменування та ситуація спілкування.

Дійдено висновку, що прагматичні складники, локалізовані в значенні турецького антропоніма, визначають вибір імені дитини при народженні, а через використання повних, гіпрокрістичних та демінутивних форм особового імені мовець має змогу найбільш повно зреалізувати денотативне й конотативне наповнення семантики імені. Проаналізувавши мотиви найменування дітей в турецьких родинах, встановлено, що вибір імені значною мірою зумовлений такими чинниками, як: культ предків, родинні цінності, релігійність сім'ї, політичні погляди батьків, їх естетичні уподобання, гордість своїм корінням. Важливим фактором є й фонетична складова (милозвучність імені, легкість у вимові, співзвучність імен старших братів або сестер або батьків).

Розвинута культура комунікації та колективна система цінностей зумовлюють існування в турецькій мові й низки закріплених традицією антропонімічних моделей (ми виділили 15 моделей), за допомогою яких у мовленні

виражаються стосунки між комунікантами. Вибір певної антропонімічної моделі в турецькому публіцистичному тексті залежить від жанрових і тематичних особливостей публікації, комунікативних інтенцій автора статті, його ставлення до особи, яку називають.

Установлено, що в художньому творі антропоніми служать реалізації ідейно-художнього задуму автора. При цьому прагматично значущими є імена як з «промовистою» внутрішньою формою, так і з нейтральним значенням. Вибір імені турецькими авторами може визначатися характером і соціальним статусом персонажів, історичною епохою, проведенням паралелей «свій – чужий», «позитивний герой – негативний герой», «традиційний – європеїзований», «релігійний – нерелігійний», «сільський – міський», «сучасний – архаїчний» та ін.

У ході дослідження виявлено, що одним з найбільш прагматично навантажених видів антропонімів є прізвиська, які найбільш поширені в закритих колективах, таких як село, школа, робочий колектив, де комуніканти добре знають особливості один одного й мають єдину систему цінностей. Як оцінке найменування прізвисько характеризується образністю й емоційністю та здатне передавати широкий діапазон почуттів суб'єкта-мовця – від зменшувально-пестливих до зневажливо-принизливих та конотації індивідуально-психологічного плану. Було встановлено, що турецькі сільські прізвиська несуть здебільшого негативні конотації, відображають недоліки іменованих і не використовуються в якості звертання, а виконують емоційно-експресивну функцію. У шкільному середовищі кількість негативних і позитивних або нейтральних прізвиськ приблизно рівна, і чим старшими й освіченішими стають школярі, тим менше негативних конотацій включається в прізвисько.

ВИСНОВКИ

Спираючись на проаналізований матеріал, встановлено, що антропонім як мовна та культурна одиниця формується й розвивається за законами національної мови в певних соціально-історичних умовах, тому його лексичне значення містить як лінгвістичні (віднесеність до певного розряду слів і до певного виду оніма, вказівка на національну й гендерну приналежність, етимологія апелятива, мотиви іменування, лексикалізовані та граматикуалізовані естетичні та емоційно-оцінні конотації), так і екстралінгвістичні (історико-культурні асоціації, соціальні маркери, специфіка зв'язку імені з конкретним денотатом) компоненти.

У ході дослідження історії вивчення турецьких антропонімів виявлено, що до кінця XIX – початку XX століття вивчення турецьких особових імен в основному обмежувалося їх фіксацією сучасниками в енциклопедичних або словникових працях з елементами лінгвістичного опису. З кінця XIX століття антропоніми стали об'єктом активного дослідження турецьких, російських та угорських науковців. Антропоцентрична парадигма, яка панує у сучасній лінгвістиці, стимулювала вивчення особових імен як найбільш культурно насичених мовних знаків із значним прагматичним потенціалом. Незважаючи на велику увагу, яка приділяється турецьким антропонімам сьогодні, та на величезний фактичний матеріал, зібраний турецькими та зарубіжними дослідниками протягом останніх 130-140 років, турецькі особові

імена практично не розглядалися в руслі нових течій у мовознавстві.

У результаті дослідження діахронічних зрізів турецьких антропонімів було виділено три культурно-історичні періоди становлення турецької антропонімічної системи, які відбивають історичні періоди розвитку турецького народу: давньотюркський, ісламський та сучасний. На сучасному етапі спостерігається дві різноспрямовані тенденції розвитку антропонімічної ситеми: З одного боку, панівними залишаються традиційні мотиви вибору антропонімів, що виражається в найменуванні дітей релігійно значущими іменами, іменами старших членів родини або іменами з історико-культурними конотаціями. Водночас прагнення родин давати дітям оригінальні імена, які б мали естетично навантажені семантику та звучання (особливо це стосується жіночих імен), та глобалізація світу призводить до збільшення кількості нових релігійно не маркованих імен турецького, арабського, перського і європейського (грецького, італійського, французького, англійського тощо) походження.

У дисертаційній роботі були розроблені моделі комплексного опису антропонімів у лінгвокультурному й прагматичному аспектах. У межах лінгвокультурологічного підходу було розглянуто турецькі антропоніми у парадигмі «мова – культура – індивідуальна й колективна мовна особистість – національна картина світу». Для цього була розроблена класифікація особових імен за семантикою їх апелятивів, що дозволило визначити найбільш значущі для турецької культури концепти, лінгвокультуреми й міфологеми. Для їх опису та інтерпретації були використані надбання таких наук, як історія, географія, етнографія, фольклористика, враховано історичні та соціальні реалії для кожного періоду розвитку турець-

кої антропонімічної системи, а також національні мовно-культурні особливості індивідуальної та колективної особистості-творця антропоніма. На базі визначених концептів, міфологем й культурологем були реконструйовані фрагменти національної картини світу турків, «зашифрованої» в їх особових іменах, а саме осмислення турками природних явищ, Космосу, часу, простору, соціального устрою та родинних стосунків. Зроблено висновок, що сучасні турецькі антропоніми відбивають особливості національної картини світу турків, яка багато в чому зумовлена архаїчним світосприйняттям давніх тюрків, їхнім поглядом на навколишній світ, соціальну й родинну ієрархію, та релігійними й етично-моральними нормами, прийнятими в ісламі. Зміст, що вкладається в традиційні турецькі особові імена сьогодні, є метафорично й естетично переосмисленим із позицій сучасної мовної особистості.

У прагматичному описі антропонімів була використана модель аналізу, запропонована І.В. Крюковою, з виділенням внутрішньої (закріпленої в мовному узусі) і зовнішньої (такої, що реалізується в мовленні) прагматики особових імен. Для виявлення внутрішньої прагматики турецьких антропонімів була створена класифікація мотивів вибору імені в сучасних родинях, також були проаналізовані граматикалізовані та лексикалізовані конотації повних, гіпокористичних і демінутивних форм турецьких особових імен з опорою на результати соціологічних досліджень, проведених турецькими науковцями, статистичні дані сайтів турецьких державних організацій, усного опитування носіїв турецької мови та власних спостережень дисертантки. Для виявлення зовнішньої прагматики турецьких антропонімів на матеріалі сучасних турецьких телевізійних серіалів було досліджено

функціонування різних варіантів парадигми турецького імені – повних імен, гіпокористиків, демінутивів, імен з етикетними поширювачами або термінами спорідненості – в різних комунікативних ситуаціях формального й неформального та симетричного й несиметричного спілкування (за віком і за соціальним статусом) за моделлю «особа, яка іменує – особа, яку іменують – ситуація найменування» при аналізі акту найменування та «суб'єкт-мовець – адресат – ситуація спілкування» при аналізі акту називання.

Проаналізувавши прагматичні компоненти в лексичному значенні антропонімів, визначено, що у виборі імені дитини велику роль відіграють родинні цінності, повага до старших членів роду, релігійні, естетичні, політичні та патріотичні погляди членів сім'ї. Найбільш поширеними є імена-побажання (батьки бажають дітям здоров'я, довгого життя, доброї долі, мужності (хлопчикам), зрілості, мудрості, багатства, успіху, краси, високих моральних якостей, винятковості, також бажають собі народження хлопчика в родині) та імена-присвяти (дітей називають на честь старших членів роду, померлих чи улюблених родичів, релігійних пророків, святих, членів їх сімей, їх сподвижників, янголів, священних речей, важливих для ісламу понять, старозавітних персонажів, знаменитих тюркських та іноземних воєначальників, правителів, міфологічних героїв, богів, тварин, на честь відомих письменників, поетів, літературних героїв, політиків, спортсменів), не такими численними, але теж досить поширеними є імена-описи зовнішності, характеру, часу, місця та обставин народження, почуттів батьків по відношенню до дитини.

Дослідження функціонування антропонімів у мовленні виявило, що ієрархічна структура турецького суспіль-

ства та комунікативні традиції зумовлюють чітко визначені сфери вживання різних варіантів парадигми турецького особового імені та антропонімічних моделей. Прагматичне значення турецьких гіпокористиків вміщує такі конотації, як фамільярність, любов, дружнє ставлення, спроба осучаснити ім'я, у деяких випадках зневага. Демінутиви вживаються здебільшого для вираження любові, доброзичливого, щирого ставлення. Проте окрім закріплених в узусі сфер уживання й конотацій різних форм турецьких антропонімів, на вибір варіанта імені у мовленні впливають комунікативні наміри мовця, прогнозований вплив на адресата, особистісні якості та культурний рівень комунікантів, специфіка стосунків між ними. Вживання або невживання антропоніму при звертанні (заміна його лагідними субститутами чи родинними термінами) також мають певний прагматичний зміст.

У роботі виділено 15 антропонімічних моделей турецької мови, до складу яких входять особові імена та їх деривати, прізвища, прізвиська, псевдоніми, етикетні поширювачі імен і родинні терміни, на матеріалі турецької преси досліджено особливості їх функціонування в різних контекстах в турецькій пресі. Зроблено висновок, що вибір певної моделі в турецькому газетному тексті залежить від жанрових і тематичних особливостей газетних публікацій, іллокутивних інтенцій автора статті, ставлення автора до згадуваних їм осіб, а також загальноприйнятих у турецькому суспільстві норм спілкування.

Аналіз чинників, що визначають сучасний процес найменування прізвишками, виявив, що в основі цього процесу лежать метафоричні та метонімічні перенесення, рідше використовуються прямі номінації. Встановлено, що великий прагматичний потенціал турецьких

прізвиськ зумовлений тим фактом, що вони відображають переваги й недоліки іменованого завжди як елемент оцінки та містять яскраво виражений емоційний компонент. Більшість сільських прізвиськ характеризуються негативними конотаціями та вживаються «заочно». Більшість шкільних прізвиськ використовується у звертаннях, хоча 50% також містять негативні конотації у своїй семантиці. Як правило, в селі прізвисько стає другим, «заочним», іменем людини й рідко змінюється. Школярі можуть мати декілька прізвиськ і їх варіантів, які використовуються їхніми товаришами та набувають додаткових прагматичних характеристик у залежності від конкретних умов спілкування, взаємин автора і носія прізвиська, вікових та гендерних чинників, загальної культури спілкування учнів.

У межах одного дисертаційного дослідження неможливо охопити весь спектр проблем лінгвокультурологічного та прагматичного вивчення антропонімів – значна кількість теоретичних, методичних і практичних завдань може стати темою подальших досліджень. Актуальними на сьогодні є виявлення регіональних особливостей турецьких антропонімів, вивчення гендерної специфіки турецького особового імені, аналіз морфологічної структури імені з погляду прагматики, лінгвокультурологічне дослідження турецьких прецедентних імен, детальне вивчення особливостей антропонімічної системи в різні історичні епохи, дослідження функціонування антропонімів у різножанрових текстах, аналіз прагматики турецьких подвійних імен, проведення соціолінгвістичних досліджень сучасної антропонімічної системи, складання словників турецьких особових імен із прагматичними помітками тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова. Ташкент: Фан, 1988. 186 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология как научная и учебная дисциплина. *Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка*. М.: Флинта, 2010. С. 14-41.
3. Алиев Г. Р. Лингвистические и экстралингвистические факторы в антропонимии (на материале тюркских языков: азербайджанского, узбекского, казахского, киргизского, татарского и башкирского): автореф. дис. ... док. филол. наук: спец. 10.02.06. Алма-Ата, 1989. 49 с.
4. Алиев С.С. К ономастике «Книги Коркуда». *Исследования по исторической лексике азербайджанского языка*. Баку: АГУ им. С.М. Кирова, 1988. С. 4-16.
5. Антропонимика: сб. ст. / под ред. В.А. Никонова и А.В. Суперанской. М.: Наука, 1970.
6. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. *Избранные труды*. М.: «Восточная литература», 1995. Т. 1. С. 3-69.
7. Апресян Ю.Д. Прагматическая информация для толкового словаря. *Прагматика и проблемы интенциональности*. М.: Наука, 1988. С. 7- 44.
8. Арделян О. В. Власні імена в контексті сучасних теорій референції. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Том 24 (63). 2011 г. № 4. Часть 2. С. 87-94.
9. Аристотель Об истолковании. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki/> (дата звернення 14.10.2020).

10. Арутюнова Н.Д. Прагматика. *Лингвистический энциклопедический словарь*. М.: Науч. изд-во «Большая Российская энциклопедия», 1990. С. 389-390.
11. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека М.: Языки русской культуры, 1999. 896 с.
12. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики. *Новое в зарубежной лингвистике* / под общ. ред. Е.В. Падучевой. М.: Прогресс, 1985. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. С. 21–38.
13. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М: Едиториал УРСС, 2004. 571 с.
14. Ахметжанова Г.А., Баймусаева Б.Ш., Ниетбайтеги К.А. Антропонимы как хранители культурной информации. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2012. № 7 (18): в 2-х ч. Ч. II. С. 30-33.
15. Баскаков Н.А. Русские фамилии тюркского происхождения: монография. М.: Наука, 1979. 279 с.
16. Баскаков Н.А. Имена собственные гуннов, булгар, хазаров, сабиров и аваров в исторических источниках. *Советская тюркология*. 1985. №4. С. 29-36.
17. Бацевич Ф. Проблеми і термінологічний апарат сучасної лінгвістичної прагматики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 620: Проблеми української термінології. С. 250–253.
18. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики: підручник К.: ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
19. Безертдинов Р.Н. Древнетюркское мировоззрение «Тэнгрианство»: уч. пос. Казань: РИЦ «Школа», 2006. 164 с.
20. Безуглая Л.Р. Перлокуция как компонент речевого акта говорящего. *Вісник Харківського нац. ун-ту*. Х.: Константа, 2002. № 567. С. 154-163.
21. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М.: Прогресс, 1974. 448 с.

22. Биктагирова З.А., Хазиева-Демирбаш Г.С. Личные имена в татарских и турецких пословицах и поговорках. *Вопросы современной науки и практики*. Тамбов: ФГБОУ ВПО Тамбовский государственный технический университет, 2012. № 2 (40). 352 с. С. 271-275.
23. Благова Г.Ф. Антропонимическая система как проекция космологических и социальных представлений пратюрков. *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Пратюркский язык-основа. Картина мира пратюркского этноса по данным языка* / отв. ред. Э.Р. Тенишев, А.В. Дыбо. М.: Наука, 2006. С.660-765.
24. Благова Г.Ф. К характеристике типов раннетюркских антропонимов. *Вопросы языкознания*. 1998. № 4. С. 180-191.
25. Благова Г.Ф. О причинах живучести тюркской антропонимической системы. *Вопросы тюркской филологии*. М.: МГУ, 1997. С. 5-11.
26. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики: учеб. пособ. М.: Высш. шк., 1986. 160 с.
27. Блумфилд Л. Язык. М.: Прогресс, 1968. 608 с.
28. Богданович Г. Ю. О некоторых терминах современной лингвокультурологии. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 2004. № 53.С. 65-69.
29. Бока О.В. Когнітивно-прагматична спрямованість власних імен в англomовному казковому дискурсі. *Вісник Сум ДУ*. Серія філологія. 2007. № 1. Т. 2. С. 15-18.
30. Бондалетов В.Д. Русская ономастика. М.: Просвещение, 1983. 224 с.
31. Бондаренко А.И. К проблеме соотношения семантики и прагматики: окказионализмы как прагма-семантические конверсивы. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2015. № 12. Ч. 1. С. 43-46.

32. Боровикова Н.В. Имя собственное как знак в языке и речи. *Вестник Иркутского гос. лингв. ун-та*. № 1(9). 2010. С. 13-19.
33. Булгаков С. Философия имени. Париж: YMCA Press, 1953. 278 с.
34. Ван Дейк Т. А. Язык, познание, коммуникация: сб. работ. Благовещенск: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
35. Вандриес Ж. Язык: лингвистическое введение в историю. М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1937. 96 с.
36. Вежбицкая А. Речевые акты. *Новое в зарубежной лингвистике*. М.: Прогресс, 1985. Вып. 16: Лингвистическая прагматика. С. 251-275.
37. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Рус. словари, 1997. 416 с.
38. Винокур Т.Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения. М.: Наука, 1993. 172 с.
39. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64-72.
40. Воробьев В. В. Лингвокультурология: (теория и методы). М. : Изд-во Росс. ун-та дружбы народов, 1997. 331 с.
41. Воронов А.А. Антропонимы в киргизском героическом эпосе «Манас»: автореф. дисс. канд. филол. наук. Алма-Ата, 1988. 19 с.
42. Габышева Л.Л. Слово в контексте мифопоэтической картины мира (на материале языка и культуры якутов). М.: РГГУ, 2003. 192 с.
43. Гаджихмедов Н.Э. Личные имена кумыков: традиции имяназвания, происхождение, семантика и грамматика. Махачкала: Дагестанский гос. ун-т, 2008. 174 (181) с.

44. Галиуллина Г.Р. Татарская антропонимия в лингвокультурологическом аспекте: дисс. ... док. филол. наук: 10.02.02. Казань, 2009. 403 с.
45. Галиуллина Г.Р. Тюркские традиции в антропонимическом пространстве современных тюркских народов. URL: <http://e-history.kz/media/upload/1466/2014/04/03/347eb37b53b1bbc41b6e0ea71dc444b8.pdf> (дата звернення: 06.10.2020).
46. Галкина-Федорук Е.М., Горшкова К.В., Шанский Н.М. Лексикология, фонетика, морфология. Изд. 4. М.: URSS. 2016. 408 с.
47. Гафуров А.Г. Имя и история: об именах арабов, персов, таджиков и тюрков. М.: Наука, 1987. 220 с.
48. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Евразия – комос кочевника, земледельца и горца. М.: Институт ДИДИК, 1999. 368 с.
49. Голубовская И.А. Этнические особенности языка картин мира: монография. К.: Изд.-полигр. центр «Киевский университет», 2002. 293 с.
50. В. А. Гордлевский. Личные имена у османцев. *Избранные сочинения в 4-х т. Т. IV: Этнография, история востоковедения, рецензии* / ред. В. Д. Аракин. М.: Наука, 1968. 612 с.
51. Грицай І. С. Мовні особливості сучасних засобів масової інформації. *Матеріали науково-практичної конференції «Rozwój nauk humanistycznych. Problemy i perspektywę» (28-30.09.2012)*. Katowice, 2012. С. 38–40.
52. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М.: Прогресс, 1984. 400 с.
53. Гумилев Л.Н. Древние тюрки. СПб.: Кристалл, 2003. 575 с.
54. Гюллю К. Антропонимическая лексика гагаузов (имена и фамилии). URL: www.turkbilig.com (дата звернення: 06.10.2020).

55. Данильчук Д.В. Акт мовленнєвий. *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Акт мовленнєвий](https://vue.gov.ua/Акт_мовленнєвий) (дата звернення: 10.10.2020).
56. Денисова Т. Т. Прозвища как вид антропонимов и их функционирование в современной речевой коммуникации (на материале прозвищ Шумячского и Ершичского районов Смоленской области): автореф. дисс. ... к. филол. н. Смоленск, 2007. 24 с.
57. Дорда С.В. Лінгвокультурологія як самостійний напрям лінгвістичних досліджень. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки*. Серія Філологічні науки». Мовознавство. №3 (352). Луцьк, 2017. С. 411-417.
58. Дороз В.Ф. Українська мова в діалозі культур: навч. пос. К.: Ленвіт, 2010. 320с.
59. Дридзе Т.М. Язык информации и язык реципиента как факторы информированности. *Речевое воздействие. Проблемы прикладной психолингвистики*. М.: Наука, 1972. С. 34-80.
60. Ермолович Д.И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи. М.: Р. Валент, 2005. 416 с.
61. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования. *Лінгвістичні студії*. Черкаси: Січ, 1997. Вип. 2. С. 3-10.
62. Жапаров Ш. Антропонимы эпоса «Манас» как источник ономастических исследований. *Тюркология-88: тезисы докл. и сообщ. V всес. тюркол. конф-ии*. Фрунзе-Илим, 1988. С.624-625.
63. Жапаров Ш. Кыргызская антропонимика. Бишкек: Илим, 1992. 188 с.
64. Записки з ономастики: зб. наук. праць. Одес. нац. ун-т імені І.І. Мечникова. Одеса: Астропринт, 2002. 234 с.

65. Зелинская Е. А. Мифы тюркских народов Сибири о небесных светилах. *Молодой ученый*. 2011. №4. Т.2. С. 157-159. URL: <https://moluch.ru/archive/27/2955/> (дата звернення: 01.08.2019).
66. Заботкина В. И. Слово и смысл. М.: РГГУ, 2014. 428 с.
67. Загнітко А.П., Богданова І.В. Лінгвокультурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів /за ред. А.П. Загнітка. 3-є вид., перероб. і доп. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 287 с.
68. Зубко А. Українська ономастика: здобутки і проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2007. С. 262. URL: http://resource.history.org.ua/publ/sid_2007_15_262 (дата звернення: 1.06.2019)
69. Ибрагимова В.Ф. Основные направления в изучении тюркских антропонимов. *Культура народов Причерноморья*. 2013. № 264. С. 91-94.
70. Ибрагимова В.Ф. Особенности многозначных тюркских основ, используемых при образовании русских и украинских фамилий. *Мова*. 2013. № 19. С. 119-122.
71. Ибрагимова Г.Х. Лингвистические особенности антропонимов в контексте с функционально-семантической оценкой фактов их языка. *Уч. записки Худжандского гос. ун-та им. акад. Б. Гафурова. Гуманитарные науки*. 2012. С. 57-71.
72. Иванова А.М., Хазиева-Демирбаш Г.С. Сравнительно-сопоставительный анализ антропонимов коранических персонажей в афористических жанрах татарского и турецкого фольклора. *Вестник Чувашского университета*. 2017. № 1. С. 208–212.
73. Истина Г.И. Мифологема как составляющая картины мира в контексте современности. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2015. № 4-1. С. 160-163.

74. Кадеева М.И. О национально-культурной специфике картины мира. *Филология и человек*. Барнаул: Алт. гос. ун-т, 2011. № 2. С. 35-41.
75. Калюта А.М. О некоторых стереотипах коммуникативного поведения турок (этнокультурный и психолингвистический аспекты). *POLLOG. Studia neotilologiczne*. № 1. Slups, 2011. s. 191-204.
76. Каналаш О.П. Языковая и национальная картины мира как компонент лингвистического исследования. *Lingua Mobilis*. 2011. № 1 (27). С. 60-63.
77. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. 363 с.
78. Карпенко Е.П., Логвиненко И.А. Современные прозвища известных турков: лексико-семантическая и структурная характеристика. *М-лы Междунар. симп. «Гейдар Алиев и тюркский мир»* (Эрзурум/Турция, 2018). Университет имени Ататюрка. С. 138-146.
79. Карпенко О.Ю. Концептуалізація власних назв у художньому творі. *Записки з ономастики*. Одеса: Астропринт, 2002. Вип. 6. С. 80-88.
80. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики: монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 376 с.
81. Коверна І.О. Мусульманські імена в антропоніміконі сучасної турецької мови. URL: http://phil.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/47-1/55.pdf (дата звернення 06.10.2020).
82. Коломойченко А. Е. Прагматика иноязычного имени собственного в экспрессивном тексте. *Вісник Дніпр. ун-ту. Серія: Мовознавство*. 2013. Т. 21. Вип. 19(2). С. 91-96.
83. Колшанский Г.В. *Контекстная семантика*. М.: Наука, 1980. 149 с.
84. Кормушин И.В. Тюркские енисейские эпитафии: тексты и исследования. М.: Наука, 1997. 303 с.

85. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М: ЧеРо, 2003. 349 с.
86. Космеда Т.А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: Формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ, 2000. 349 с.
87. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультуро-логія. М.: Гнозис, 2002. 284 с.
88. Крюкова И.В. Прагматика онима: направления исследования и методика анализа. *Известия Волгогр. гос. пед.. ун-та*. Сер. Филол. науки. № 8 (62) 2011. С. 139-142.
89. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). *Язык и наука конца 20 века*. М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1995. С.144-238.
90. Кубрякова Е. С. Языковая картина мира как особый способ репрезентации образа мира в сознании человека. *Вестник Чувашского гос. пед. ун-та им. И.Я. Яковлева*. 2003. №4(38). С. 2-12.
91. Курбанова Ф.А. Лингвистические особенности антропонимов в близких родственных тюркских языках (Огузская подгруппа языков): автореф. дисс...канд. филол. наук: 10.02.06. Баку, 1998 URL: <http://cheloveknauka.com/lingvisticheskie-osobennosti-antroponimov-v-blizkih-rodstvennyh-tyurkskih-yazykah-oguzskaya-podgruppyazykov#ixzz4NEYou0eP> (дата звернення: 06.10.2020).
92. Курилович Е. Очерки по лингвистике: сб. статей. М.: Издательство иностранной литературы, 1962. 456 с.
93. Лесінська О.М. Дослідження ономастичного простору текстів Д. Г. Лоуренса. *Львівський філологічний часопис*. 2020. № 6. С.132-136.
94. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. М.: Энциклопедия, 1990. 685 с.

95. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків: Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1997. 131 с.
96. Логвиненко І. А. Соціолінгвістичні особливості сучасних турецьких антропонімів. *Наукове мислення*: зб. ст. учасників 13 Всеукр. практ.-пізн. інтернет-конф-ії «Наукова думка сучасності і майбутнього» (29 вересня-6 жовтня 2017 р.). Дніпро: Видавництво НМ, 2017. С. 11-15.
97. Логвиненко І. А. Національна картина світу крізь призму турецької антропоніміки *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018. Вип. 2 (62). С. 164-171.
98. Логвиненко І. А. Прагматика турецького особового імені. *Питання сходознавства в Україні*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (29-30 бер. 2018 р.). ХНУ імені В. Н. Каразіна, ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків, 2018. С. 40-42.
99. Логвиненко І. А. Колоративні компоненти як лінгвокультурні маркери сучасних турецьких антропонімів. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2018. Вип. 35. С. 75-82.
100. Логвиненко І. А., Севим С. Форми емоціонально-оценочного звернення к любимому чловеку в турецьком языке. *Сучасні тенденції сходознавства*: зб. наук. праць XI Всеукр. наук.-практ. конф. (24-25 квітня 2015 р.). ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків: ХНПУ, 2015. С. 46-53.
101. Логвиненко І. А. Епонім «Mehmetçik»: лінгвокультурний аспект. *Питання сходознавства в Україні*: тези доп. III Всеукр. наук.-практ. конф. «Питання сходознавства в Україні» (6-7 квітня 2017 р.). ХНПУ імені Г. С. Сковороди, ХНУ імені В. Н. Каразіна. Харків, 2017. С. 58-59.
102. Лопатина К. В. Антропонимы в художественном дискурсе. *Системные и дискурсивные свойства испанских антропонимов*. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2010. С. 105-181.

103. Лосев А.Ф. Диалектика мифа. М.: Мысль, 2001. 558 с.
104. Лотман Ю.М., Успенский Б.А. Миф – имя – культура. *Избранные статьи: В 3 т.* Таллинн: Александра, 1992. Т. 1. С. 58-76.
105. Ляхович И. В. Оказиональная деривация как способ и средство создания языковой картины мира (На материале языка поэтических текстов В. Хлебникова) : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 : Краснодар, 2003. 186 с.
106. Мадиева Г. Б., Супрун В. И. Теоретические основы ономастики: учеб. пособие. Алматы: Изд-во «Арыс». 2011. 280 с.
107. Маслова В.А. Введение в прагмалингвистику: уч. пособие. М.: Флинта: Наука, 2010. 152 с.
108. Маслова В. А. Лингвокультурология: уч. пособие для ст. высш. уч. зав. М.: Академия, 2001. 208 с.
109. Махпиров В. У. Имена далеких предков (источники формирования и особенности функционирования древнетюркской ономастики). Алматы: Институт востоковедения МН-АН РК, 1997. 302 с.
110. Махпиров В.У. Антропонимы в «Дивану лугат-ит турк» и «Кутадгу билиг». *Советская тюркология*. 1979. № 4. С. 22-29.
111. Микитюк І.М. Прагматика власної назви у художньому тексті *Филологические науки*. Серия: Язык, речь, речевая коммуникация. URL: http://www.rusnauka.com/23_SND_2008/Philologia/26402.doc.htm (дата звернення: 06.10.2020).
112. Мусабекова У.А. О некоторых аспектах развития антропонимической системы тюркского языка. *Вестник Тамбовского ун-та*. Серия: Гуманитарные науки. Тамбов, 2015. №. 10 (150). С. 206-213.
113. Наливайко М. Я. Когнітивний аспект дослідження прізвищ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філологічна. 2013. Вип. 38. С. 102-103.

114. Напольнова Е. М. Система обращений в современном турецком языке. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. Сер. 13 Вып. 4. 2015. С. 5-13.
115. Недоступова Л.В. Прозвища как компонент лингвориторической картины мира. *Лингвистика и межкультурная коммуникация*. Вып. 15. 2014. С. 24-28.
116. Ненашева Т.А. Коннотативная семантика референтно однозначного имени: монография. Н. Новгород: Нижегород. техн. ун-т, 2012. 153 с.
117. Непокупный А.П. Теория и методика ономастических исследований. М.: Наука, 1986. 254 с.
118. Низова С.С. Культурно-семантичні особливості турецьких прізвищ. Тези доповідей Всеукр. наук. конф. «*Питання сходознавства в Україні*» (29-30 бер.2018 р., Харків). Харків, 2018. С. 44-47.
- 242 119. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. М.: Высшая школа, 1988. 168 с.
120. Николаев Е.Р. Якутские личные имена: лингвокультурологический аспект: дис. ... кандидата филологических наук. Якутск, 2018. 267 с. URL: <http://www.dslib.net/jazyki-rosii/jakutskie-lichnye-imena.html> (дата звернення 06.10.2020).
121. Никонов В.А. Задачи и методы антропонимики. *Личные имена в прошлом, настоящем и будущем. Проблемы антропонимики*: сб. статей. М.: Наука, 1970. С. 57-62.
122. Никонов В.А. Личные имена у тюркоязычных народов. *Имя и общество*. М.: Наука, 1974. С. 85-131.
123. Системы личных имён у народов мира: коллектив авторов. М.: Наука, 1989. 383 с.
124. Нуржанов А.А. Тенгрианство как культ, духовные символы тюркоязычных народов в эпоху средневековья URL: <https://articlekz.com/article/10816> (дата звернення 06.10.2020).

125. Ольшанский И.Г. Лингвокультурология: методологические основания и базовые понятия. *Язык и культура*: сб. обзоров. М.: ИНИОН РАН. Вып. 2. 1999. С. 27-48.
126. Омар А. Пространство и время в мифологии доисламских тюрков. 2011. URL: <https://runivers.ru/philosophy/logosphere/143996/> (дата звернення 06.10.2020).
127. Остин Дж.Л. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*. М.: Прогресс, 1986. Вып. 17: Теория речевых актов. С. 22-129.
128. Павилёнис Р.И. Логико-методологические проблемы анализа языка: семантика и прагматика. *Вопр. философии*. 1982. №11. С. 82-91.
129. Падучева Е.В. Семантические исследования. М.: Языки русской культуры, 1996. 464 с.
130. Пашаева Ф.Ш. К этимологии турецких фамилий. *Этнолингвистика. Ономастика. Этимология*: материалы междунар. науч. конф. (Екатеринбург, 8–12 сентября 2009 г.). Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2009. 320 с.
131. Пишньоха О.А., Покровська І.Л. Антропоніми як вагомi кванти етнокультурної інформації (на матеріалі турецької мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: філологічна. Вип. 39. Т. 2. Одеса, 2019. С. 132–135.
132. Пишньоха О.А., Покровська І.Л. Прецедентні імена в сучасній турецькій поезії. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 4. Т. 2. Ужгород, 2018. С. 56–62.
133. Підвойний В.М. Ісламська антропоніміка та етнолінгвістика (власні імена в мовній картині світу). *МККС*. 2002. № 7. С. 435–440.
134. Підвойний В.М. Ономастичні дослідження в турецькому мовознавстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та література*. 2011. Вип. 17. С. 33-38.

135. Підвойний В.М. Репрезентація концепту Аллах у турецькій мовній картині світу. *XVI Сходознавчі читання А. Кримського*. Тези доп. міжн. наук. конф. (Київ, 11 жовтня 2012 р.). Київ, 2012. С. 118–119.
136. Плешков Е.С. Значение имени собственного как лингвистическая проблема. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика»*. 2017. Т. 14, № 3. С. 71-75.
137. Покровська І.Л. Релігійні антропоніми в турецькій мовній картині світу. *Science and Education a New Dimension. Philology*, II (5), Issue: 28. 2014. С. 80-83.
138. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира* / отв. ред. Б.А. Серебренников. М.: Наука, 1988. С. 8-69.
139. Потапенко О.І. та ін. Українська лінгвокультурологія: навч. пос. Корсунь-Шевченківський: видавець Гаврищенко В.М., 2014. 350 с.
140. Потебня А. А. Теоретическая поэтика. М.: Высш. шк., 1990. 344 с.
141. Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира. *ВЯ*. 1990. № 6. С. 110-122.
142. Преловский А. Большая надпись в честь Кюль-Тегина. *Звезда Востока*. 1991. №6. URL: <http://greylib.align.ru/540/bolshaya-nadpis-v-chest-kyul-tegina.html> (дата звернення 06.10.2020).
143. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. Т.1 СПб., 1893; Т.2. СПб., 1899; Т.3-СПб., 1905; Т.4-СПб., 1911.
144. Рассел Б. Дескрипции / пер. с англ. Н.Д. Арутюновой. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XIII. Логика и лингвистика (проблемы референции). М.: Радуга, 1982. С. 41-54.
145. Реформатский А. А. Введение в языкознание. М.: Учпедгиз, 1960. 431 с.

146. Релігійна картина світу. *Українська релігієзнавча енциклопедія*. URL: <https://ure-online.info/encyclopedia/religijna-kartyna-svitu/> (дата звернення: 06.10.2020).
147. Рубцова Е. Ю. Прагматическое содержание антропонимов (на материале русского и английского языков): автореф. дисс. ... к. филол. н. Ростов-на-Дону, 2006. 27 с.
148. Русяева М. М. Антропонимы как элемент межкультурной рефлексии текста. *Universum. Филология и искусствоведение*: электрон. научн. журн. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/antroponimy-kak-element-mezhkulturnoy-refleksii-teksta> (дата звернення 06.10.2020).
149. Рут М.Э. Антропонимы: размышления о семантике. *Известия Уральского гос. ун-та*. Серия: Гуманитарные науки. 2001. № 20. Вып. 4. С. 176–182.
150. Рылов Ю.А. Очерки романской антропонимии: монография. Воронеж: ЦЧКИ, 2000. 163 с.
151. Рылов Ю.А. Системные свойства испанских антропонимов. *Системные и дискурсивные свойства испанских антропонимов*. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2010. С 5-99.
152. Садыхов З.А. Личные имена в азербайджанском языке. Автореф. дисс. канд. филол. наук. Баку, 1975. 28 с.
153. Самойлович А.Н. К вопросу о наречении именем у турецких племен. *Живая старина*. Вып. 2. 1911. С.297-300.
154. Саттаров Г.Ф. Этапы развития и очередные задачи татарской ономастики. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1970. 88 с.
155. Саттаров Г.Ф. О чем говорят татарские имена?: полн. толковый слов. татар. лич. имен. Казань: Раннур, 1998. 487 с.
156. Севортыян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков. М.: Наука, 1974-1980. 520 с.
157. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология: монография. К.: Фитосоциоцентр, 2000. 247 с.
158. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: підручник. Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.

159. Скразловська І.А. Антропонімічні моделі турецької мови як лінгвокультурний феномен. Тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. з між нар. участю «*Питання хомодознавства в Україні*» (Харків, 28 березня 2019 р.). Харків, 2019. С. 102-105.
160. Скразловська І.А. Прагматика антропонімічних моделей турецької мови (на матеріалі турецької преси). Зб. мат. Міжнар. наук.-практ. конференції «*Сучасні тенденції хомодознавства*» (16-18 квітня 2019, Полтава-Старобільськ). Вип. 1. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2019. С. 151-159.
161. Скразловська І.А. Темпоральний компонент у турецьких антропонімах. Зб. доп. 13 Міжнародної науково-практичної конференції «*Мистецтво, історія та фольклор Туреччини. Україно-турецькі взаємини*». (20-23 травня 2019 р., Київ-Конья). Сельджукський університет. С. 75-79.
162. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ: Основи, 1998. 324 с.
163. Співак С. М. Власна назва в композиційно-смісловій структурі віршованих текстів американської поезії: комунікативно-когнітивний підхід: автореф. канд. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет. К., 2004. 27 с.
164. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Пратюркский язык-основа. Картина мира пратюркского этноса по данным языка / отв. ред. Э.Р.Тенишев, А.В.Дыбо. М.: Наука, 2006. 908 с.
165. Стаханова И. С. Прагматика школьных прозвищ: автореф. дисс. ... канд. філол. наук. Волгоград, 2011. URL: <http://cheloveknauka.com/pragmatika-shkolnyh-prozvisch#ixzz6ZuQJqbdu> (дата звернення 06.10.2020).
166. Стеблева И.В. К реконструкции древнетюркской религиозно-мифологической системы. *Тюркологический сборник*. М: Наука, 1971. 501с.

167. Степанов Ю.С. В поисках прагматики (проблема субъекта). *Изв. АН СССР. Серия: Литература и языки.* 1981. Т. 40. № 4. С. 325-332.
168. Степовая О.А. Имя собственное как свернутый текст: к постановке проблемы. *Филология и человек.* 2014. №4 С. 127–130.
169. Суперанская А.В. К проблеме типологии антропонимических основ. *Ономастика: типология, стратиграфия.* М., 1988. С. 8-19.
170. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. М.: Изд-во ЛКИ, 2007. 368 с.
171. Суперанская А.В. Современные русские прозвища. *FOC.* № 12–13 (2003–2004). С. 485–498.
172. Суперанская А.В. Человек – фамилия – национальность. *Наука и жизнь.* 2009. № 7. С. 20-24
173. Суперанская А.В. Языковые и внеязыковые ассоциации собственных имен. *Антропонимика.* М., 1970. С. 7-17.
174. Сыдыков С. Собственные имена в орхоно-енисейских памятниках. *Тюркологические исследования.* Фрунзе, 1985. С. 47-56.
175. Телия В. Н. Опарина Е.О. *Культурная коннотация как способ воплощения культуры в языковой знак. Вестник культурологии.* № 1. 2011. 145-148.
176. Телия В.Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация. *Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности.* М.: Наука, 1991. С. 5-35.
177. Темербаева А.М. Морфологический способ образования экспрессивно-стилистических значений антропонимов (на материале русского, казахского и турецкого языков). *Вестник КазНУ. Серия востоковедения.* №2(63). 2013. С. 106-109.
178. Теория и методика ономастических исследований / А.В. Суперанская, В.Э. Сшалтмане, Н.В. Подольская, А.С. Султанов. URSS, 2009. 256 с.

179. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: уч. пособие. М.: Слово Slovo, 2000. 624 с.
180. Топоров В.Н. Имя как фактор культуры (на злобу дня). *Исторические названия – памятники культуры*: Тез. докл. Всесоюз. науч. конф. М., 1989. С. 125-129.
181. Трубецкой Н. С. О туранском элементе в русской культуре. *Евразийский временник*. Выпуск 4. Берлин, 1925. С. 92-106.
182. Тюркская ономастика: сб. статей: АН СССР, АН КазССР, Институт языкознания. Алма-Ата: Наука, 1984. 182 с.
183. Українська лінгвокультурологія: навч. посібн. для студентів зі спеціальності «Українська мова і література» / кол. авт.: О. І. Потапенко, Я. О. Потапенко, Л. П. Кожуховська та ін.; за заг. ред. проф. О. І. Потапенка. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М., 2014. 350 с.
- 248 184. Українська ономастика: бібліографічний покажчик / уклад.: С.О. Вербич, І. В. Єфименко, І. М. Желізняк. К., 2013. 364 с.
185. Урумашвили Е.В. Прагматические аспекты анализа художественного текста. *Известия ВГП*. 2010. С. 40-44.
186. Уфимцева А.А. Лексическая номинация (первичная нейтральная). *Языковая номинация (виды наименований)*. М.: Наука, 1977. С. 5-85.
187. Уфимцева А.А. Роль лексики в познании человеком действительности и формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира*. М.: Наука, 1988. С. 108-140.
188. Фаріон І.Д. Когнітивний аспект антропонімійної лексики. *Українська історична та діалектна лексика*. Львів, 2003. Вип. 4. С. 336–341.
189. Федотова Н. М. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2008. 20 с.

190. Флоренский П.А. Имена. Метафизика имен в историческом освещении. *Сочинения: в 4 т.* Т. 3 (2). М., 1999. 463 с.
191. Фонякова О.И. Имя собственное в художественном тексте. Л.: Ред.-изд. отдел ЛГУ, 1990. 104 с.
192. Фреге Г. Смысл и значение. *Избранные работы*. М: Дом интеллектуальной книги, 1997. 159 с.
193. Фрумкина Р.М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? *Язык и наука конца 20 века*. М. Рос. гос. гуман. ун-т, 1995. С. 74-117.
194. Хазиева Г.С. Old Turkic Personal Names In The Tatar Onomasticon. *Gasyrlar Avazy – Echo of Centuries*. 2019. № 3. Р. 16-25.
195. Хазиева-Демирбаш Г.С. Татарские личные имена в этнокультурном пространстве в сравнении с другими тюркскими антропонимами: дисс. ... доктора філол. наук: 10.02.20.2018. 495 с.
196. Хазиева-Демирбаш Г.С. Репрезентация категории времени в татарской антропонимике. *Вестник Южно-Уральского гос. ун-та*. Сер. Лингвистика. 2015. Т. 12. № 4. С. 12-16.
197. Хазиева-Демирбаш Г.С. Этнокультурное пространство имен-пожеланий в татарской антропонимике. *Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin)*. 2016. 2(167) с. 72-75.
198. Халимоненко Г.І. Давньотюркські антропоніми в українських літописах Х-ХІІІ с. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ: ВПЦ «Київський університет». 2009. С. 4-9.
199. Хисамитдинова Ф. Г. Этнолингвистические исследования в тюркологии. URL: <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/> (дата звернення 06.10.2020).
200. Хрустик Н.М. Прізвиська як вид усної народної творчості. *Мова та стиль українського фольклору*. К.: ІЗМН, 1996. С. 80-84.

201. Цегельник Д. Е. Прагматика товарных знаков аббревиатурного происхождения: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Уфа, 2002. 185 с.
202. Шайхулов А.Г. Татарские и башкирские личные имена тюркского происхождения: уч. пособие. Уфа: Изд-во Башкирского ун-та, 1983. 72 с.
203. Шведова Н.Ю. Об активных потенциях, заключенных в слове. *Слово в грамматике и словаре*. М.: Наука, 1984. С. 7-15.
204. Шеминова Н.В. Антропонимы в медийном дискурсе. *Системные и дискурсивные свойства испанских антропонимов*. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2010. С. 295-363.
205. Эмирова А. М. Крымскотатарский ономастикон: вчера, сегодня, завтра. *Логос ономастики*. Донецк, 2009. № 1 (3). С. 9-11.
206. Эсперсен О. Философия грамматики. М.: КомКнига, 2006. 408 с.
207. Юсупова А.Ш., Набиуллина Г.А., Галимова Г.Н. Речевые стереотипы в языковом этикете татарской и турецкой этнокультур. *Вестник Чувашского гос. ун-та*. 2018. № 4. (100). С. 328-336.
208. Языковая номинация: виды наименований / отв. ред. Б.А. Серебренников, А. А. Уфимцева. М.: Наука, 1977. 356 с.
209. Açıkgöz H. Türk Onomastiği. *TDED*. С. XXVI. İstanbul, 1993, s. 351-354.
210. Acıpayamlı O. Türk Kültüründe Ad Koyma Folkloru'nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden Incelenmesi. *IV. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı*. Ankara: Ofset Repromat Matbaası, 1992. S. 1-15.
211. Ağıрман C. Ad Koyma ve Hz. Peygamber'in Isimlere Karşı Tutumu. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1998. Sayı: 2. S.123-134.

212. Akbaba D.E. Nogay Türklerinde Kişi Adları. *Dil Araştırmaları*. Sayı: 10. Bahar 2012. S. 99-122.
213. Akkaya A. Alıp Manaş Destanında Renkler. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* Eylül, 2013. Sayı: XV. S. 527-544.
214. Akpınar T. Eski ve Bugünkü Türkler’de Su Kültü ve Âdetler. *Türklerin Din ve Hukuk Tarihi*. İstanbul, 1999. S. 30-39.
215. Aksan D. Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: TDK Yayınları, 2007. 218 s.
216. Alkaya E. Tatar Türklerinin Kullandığı Türkçe Kişi Adları Üzerine Bir Değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*. Sayı: 3. 2008. URL: <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt11/sayi1/115-136.pdf> (дата звернення: 06.10.2020).
217. Altan C. Kişi Adları-Siyasal Eğilim İlişkisi: Mersin Üniversitesi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Spring-2018. Volume: 17. Issue: 66. P. 621-631.
218. Amanoğlu E. K. Dîvânü Lugâti’t-Türk’deki Kişi Adları Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 2000. Sayı: 15. S. 5-14.
219. Arapça isimler hala gözde. *Hürriyet*. 23.09.2004 URL: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/arapca-isimler-hala-gozde-38649501> (дата звернення: 06.10.2020).
220. Aşkın Balcı H. Edimbilim ve Gramer İlişkisi. *İnernational Journal Of Languages. Education and Teaching*. Volume 5. Issue 4. P. 556-566.
221. Aydın A. Ağrı Civarında Kişi Adları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2009. Sayı: 13 (1). S. 227-236.
222. Bacqué-Grammont J.-L. Naming In Turkey: The Altaic, Ottoman And Kemalist Inheritance 38. *ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)* (10-15.09.2007, Ankara). Cilt 1. S. 71-76.
223. Başgöz İ. The Meaning of Dimension of Change of Personal Names in Turkey. *Turcica*. 1983. XV. P. 201-218.

224. Başgöz İ. İnsan Adları ve Toplum. *Türk Dili*. C.: 33. Sayı: 294. Mart 1976. S.164-170.
225. Baski I. A New Reference Book for the Turkic History: Onomasticon Turcicum, a Treasury of Selected Turkic Personal Names by László Rásonyi and Imre Baski. *Selçuklu Devleti ve beylikler dönemi tarihi*. III. Cilt. Ankara, 2010. P. 591-596.
226. Baski I. Onomasticon Turcicum. (L. Rásonyi's Collection of Turkic Personal Names and the Method of its Publication). *Historical and Linguistic Interaction between Inner-Asia and Europe*. Proceedings of the 39th Permanent International Altaistic Conference (PIAC). (Szeged, Hungary: June 16-21, 1996). 1997. P. 31- 42.
227. Baski İ. Related names (Contributions to a Peculiar Category in Turkic Name-Giving). *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. (İzmir, 24-29, Eylül 2000). Cilt I. Ankara, 2007. P. 173-192.
228. Bayraktar N. Türkçede Renk Adlarıyla Özel Ad Yapımı. *Journal of Language and Linguistic Studie*. Sayı: 9(2). 2013. P. 95-114.
229. Boyraz Ş. Bir Yöre Örneğinden Hareketle Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler. URL: http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/boyraz_ (дата звернення: 06.10.2020).
230. Boz E. Dil Felsefecilerine Göre Özel Adların Anlamsal Görünümü. *Türk Dili*. 2020. Sayı: 69. S. 36-46.
231. Boz E. Türkiye Türkçesinde Kişi Adı Olarak Meyve Adları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü Dergisi*. 2004. Sayı: 7 (1). P. 1-13.
232. Caferoğlu A. Dede Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı. İstanbul: Ocak, 1969. 476 s.
233. Caferoğlu, A. Filolojide İnsan ve Hayvan Soybirliği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1968. P. 1-15.

234. Caferoğlu A. Türk Onomastiğinde Köpek Kültü. *TDAY-B*. 1961. S. 1-16.
235. Calp M. Kişi Adları Üzerine Dilbilimsel Bir Çalışma (Ağrı İli Örneği) *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 2014. (52). S. 27-49.
236. Canatan K. Türkiye'nin İsim Haritasının Temeli Olarak Ehl-i Beyt Sevgisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Yıl: 2012. Sayı: 62. S. 213-238.
237. Çakan A. V. Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme. *Millî Folklor*. 2004. Sayı: 61. S. 124-133.
238. Çocuğun anne ve baba üzerindeki hakları nelerdir? Sorularla İslamiyet. URL: <https://sorularlaislamiyet.com/search/google/cocugun> (дата звернення: 06.10.2020).
239. Çakır C. Anlamanın Bağlam Açısından İncelenmesi: Kökanlambilim ve Artanlambilim. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2004. Cilt 24. Sayı 3. P. 245-255.
240. Daş A. Türklerde Ad Koymanın Dini ve Milli Boyutu. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1996. Sayı: 1. P. 389-406.
241. Doçent Dr. Duman, Çocukların İsimlerinin Nasıl Belirlendiğini Anlattı. *Habertürk*. 20.03.2016. URL: <https://www.haberturk.com/yasam/haber/1212411-docent-dr-derya-duman-haberturke-anlattı> (дата звернення: 06.10.2020).
242. Dokuyan S. Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 2016. XXXI / 1. S. 129-166.
243. Duman D. A Characterization Of Turkish Personal Name Inventory. *International Journal of the Sociology of Language*. 2004. Sayı: 165. P. 155-177.
244. Duman D. Türkçede Kişi Adları: Yöntem Üzerine Bir Deneme 40. *YIL Yazıları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2013. S. 152-159.
245. Durmuş İ. Eski Türklerde Zaman ve Takvimler. *Popüler Bilim Dergisi*. 2011. Cilt 203. Sayı 204. S. 38-46.

246. Ergene O. Türk Kişi Adlarında Örneklenen Söz Dizimsel Yapılar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2016. Sayı 5(2). S. 626-650.
247. Ergin M. Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak: 2003. 407 s.
248. Ergun P. Türk Kültüründe Ağaç Kültü. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2004. 218 s.
249. Erol Ş.S. Türk Folklorunda Lâkap Verme Geleneği Bartın Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2016. 14(3). S. 103-126.
250. Ersoy F. Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü. *Dil Araştırmaları*. Güz 2015/17. S. 277-279.
251. Gardiner A. The Theory of Proper Names. A Controversial Essay. London: Oxford University Press, 1954. 80 p.
252. Gedikli Y. 'Selçuk' Kişi Adının Köken ve Anlamı (Etimolojisi). *Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi*. 2015. S. 649-662.
- 254 253. Genç R. Türk Düşüncesi, Davranışı ve Hayatında Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil. *Nevruz ve Renkler*. Ankara: Akın Yayınları, 1996. S. 41-48.
254. Gül B. Hayvan Adları ile Kurulan Türk Ve Moğol Kişi Adları. *Türkbilig*, 2006. Sayı: 12. S. 185-191.
255. Gül B. Kazan Tatarlarında Kişi Adları. *Türkbilig*. 2000. Sayı (1). S. 219-228.
256. Gülensoy T. Anlamları Kötü Türk Kişi Adları. *Dil Alistirmaları*. Sayı: 8. Bahar 2011. S. 23-29.
257. Gülensoy T. Türk Kişi Adlarının Dil ve Tarih Açısından Önemi. *Türk Dili*, Sayı: 565. Ocak, 1999. S. 3-8.
258. Gülensoy T. Türklerde Ad Verme Geleneği ve Hektor. *Millî Folklor*, 1994. Sayı: 3. S. 22-28.
259. Gülensoy T. XXI. Yüzyılda Türkiye Kişi Adlarına Bir Bakış. *İDİL*. Cilt: 1. Sayı: 5. 2012. S. 1-7.
260. Günay U. Manas Destanı'ndaki Kadın Adları ile İlgili Bir Deneme. *Folkloristik, Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Ankara, 1998. S. 49-61.

261. Gündüz A. 1561 Tarihli Mufasssal Tahrir Defterine göre Kocaeli Sancağında Kullanılan Şahıs İsimleri. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*. 2016. Sayı: III. S. 723-729.
262. Gurbanova F. Linguistic Peculiarities Of Azerbaijani Anthroponyms / ed. Oliviu Felecan. *Proceedings of ICONN*. 3 (2015). P. 185-189.
263. Hazar M. Artukoğulları Zamanında Dedekorkut Kitabı'ndaki Kişi Adları. *Turkish Studies*. Sayı: 3/1. Ankara, 2008. S. 22-33.
264. Herdağdelen A. Modern Türkiye'de Kişi Adları. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi İstanbul*. 2016. Böl. 11. № 4. S. 16–32.
265. Heyet C. Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri. *Nevruz ve Renkler*. Ankara: Atatürk K. M. Yayını, 1996. S. 49-61.
266. Hüseyin kızı N. Eski Türklerde Tabiat Kuvvetlerine İnancın Destanlarda Tasviri. *Türkler*. Cilt 3. Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 2002. S. 338-344.
267. Joseph H. W. B. An Introduction to Logic. Oxford: Clarendon Press, 1916. 608 p.
268. Jung W. Grammatik der deutschen Sprache. Leipzig, 1967. 345c.
269. Karahan L. Türkçede Dinî Anlamalı Bazı Kişi Adlarını Ekle Degistirme Geleneği. *Dil Araştırmaları*. Sayı: 4. Bahar 2009. S.17-24.
270. Kayasandık A. The Bibliography Essay of Turkish Personal Names. *Journal of Strategic Research in Social Science*. 2019. Sayı: 5 (1). S. 57-90.
271. Kibar O. Türk Kültüründe Ad Verme: Kişi Adları Üstüne Bir Tasnif Denemesi. Ankara: Akçağ, 2005. 239 s.
272. Kripke S.A. Naming and Necessity. Cambridge: Harvard University Press, 1980. 132 p.
273. Kosyl Cz. Typy motywacyjneprzezisk ludowych. *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*. Szczecin, 1988. S. 200-222.

274. Külebi O. Türkçe Ünlemlerin Kullanımbilim (Pragmatics) Yönünden İncelenmesi. *Dilbilim Araştırmaları* 1990. İstanbul: Hitit Yayınevi, 1990. S. 10-34.
275. Kurt Y. Sivas Sancağında Kişi Adları (XVI. Yüzyıl). *OTAM Dergisi*. 1993. Sayı: 17. S. 223- 290.
276. Kurt Y. Adana Sancağı Kişi Adları. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*. 1992. Sayı: XV/26. S. 169- 252.
277. Lakap. *Wikipedia*. URL: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Lakap> (дата звернення: 07.10.2020)
278. Leech N. Principles of Pragmatics, London: Longman, 1983. 250 p.
279. Levinson S.C. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
280. Memmedli Y. Eski Türkçede Şahıs Adları ve Unvanları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 1994. S. 95-110.
281. Mill J. S. A System of Logic, Ratiocinative and Inductive, Being a Connected View of the Principles of Evidence, and the Methods of Scientific Investigation. V. I. Ed. 6. London, 1865. 1157 p.
282. Morris Ch. W. Foundations of the theory of signs. *International encyclopedia of unified science*. Vol. 1. No. 2., Chicago: The University of Chicago Press, 1938. 158 p.
283. Nevin B. Gaziantep'te Çocuklara Ad Verme Geleneği. *Folklor/Edebiyat*. 2013/4. Cilt: 19. Sayı: 76. S. 195-206.
284. Ögel B. Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar). Cilt: 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002. 610 s.
285. Örnek V. S. Türk Halkbilimi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000. 317 s.
286. Örnek V. S. Türk Folklorunda Ad Seçme ve Ad Koyma. *Boğaziçi Üniversitesi Halk Bilim Yıllığı*. İstanbul, 1975. S. 101-112.

287. Özdemir S., Erdem R. Akademik Örgütlerde İdarî Personel Arasında Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25 (3). 2016. S. 247-262.
288. Özkan A.R. Türk Kültüründe Yönler. *Türkler Ansiklopedisi* / Ed. Hasan Celal Güzel. C: III. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. S. 427-433.
289. Öztürk J. Türkçede Ad Koyma Geleneğinde Değişimler. *TDK V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı (20-26 Eylül 2004)*. C:II. Ankara, 2004. S. 2341-2344.
290. Özyetgin A. M. Türk Ad Bilimine Malzemeler: Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'te Kişi Adları. *Bilig*. 2001. S. 21-29.
291. Postman N. Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Buisiness. New York: Penguin Books, 1985. 184 p.
292. Pritsak O. *Die Karachaniden*. Der Islam. 1953. 31 (1). S. 16-68.
293. Rásonyi L., Baski I. Onomasticon Turcicum: Turkic Personal Names. Indiana University, Denis Sinor Institute for Inner Asian Studies, 2007. 836 p.
294. Ràsonyi L. Türklükte Kadın Adları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 1963. S. 63-87.
295. Rasonyi L. Tarihte Türklük. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993. 420 s.
296. Ratsep K. Preliminary Research on Turkish Basic Colour Terms with an Emphasis on Blue. *New Directions in Colour Studies*. UK: John Benjamins Publishing, 2011. P. 133-146.
297. Roux J.-P. Türklerin Tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl. Ankara: Dergah Yayınları, 2020. 543 s.
298. Sakallı E. New Trends in Name-Giving in Turkey. *Вопросы ономастики*. 2016. Т. 13. № 1. С. 171–177.
299. Sakaoğlu S. Çocuklara Ad Konulmasında Görülen Yenilikler. *Türk Dili*. 1994. 1(508). S. 275-282.

300. Sakaoğlu S. Türk Ad Bilimi I. Giriş. Ankara: TDK yay., 2001. 11 s.
301. Sarıtaş S. Balıkesir Üniversitesi Öğrencilerinin Günümüzdeki Adlar Ve Ad Verme Hakkındaki Görüşleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2009. Sayı: 12(21). S. 422-433.
302. Searle J.R. Proper names. *Mind*. 1958. Vol. 67. № 266. P. 166–173.
303. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge University Press, 1969. 203 p.
304. Seher Ş., Çalışkan E. Türk Folklorunda Lâkap Verme Geleneği. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 14. Sayı: 3. Eylül 2016. S. 104-123.
305. Sevinçli E. Adlarımızda Soyadlarımızda Yaşayan Dil Devrimi. *Journal of Yasar University*. 2006. 1 (3). S. 277-292.
306. Silverman K. The Subject of Semiotics. New York: Oxford University Press, 1983. 303 p.
307. Şişman R.Ş. Firdevsü'l-İkbâl ve Özel Adlar. URL: <https://doi.org/10.18506/anemon.258559> (дата звернення: 07.10.2020).
308. Torun Öğretmen Y. Türkiye Türkçesinde Ağaç İle İlgili Tür Adlarının Kişi Adı Olarak Kullanımı. *International Journal of Languages' Education and Teaching*. 2018. Volume 6. Issue 2. P. 413-428.
309. Türk Adları. *Wikipedia*. URL: https://tr.wikipedia.org/wiki/Turk_adlar (дата звернення: 07.10.2020).
310. Türkmen S. Atasözü ve Deyimlerde Yaşayan Kişi Adları. *Dil Araştırmaları*. Sayı 4. Bahar 2009. S. 101-119.
311. Useev N. Yenisey Yazıtlarındaki Erkek Kişi Adlarında Geçen Kelimelere Göre Eski Türk Erkeği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 2015. Sayı: 4/1. S. 25-38.
312. Uyğur S. Artvin İlinin Sarıbudak Köyünde Kullanılan Kişi Adları İle Bunlarda Meydana Gelen Ses Değişimleri. *Diyaletolog*. Kış 2013. Sayı: 7. S. 63-104.

313. Uysal İ.N. Adlar ve Ad Verme Geleneği Üzerine Bir Araştırma: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Örneği. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*. 2017. Sayı: 60. S. 687-804.
314. Ülkütaşır M. Ş. Türkiye Türklerinde Ad Verme ile İlgili Gelenek ve İnançlar. *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. C. 4. Ankara: Kültür Bakanlığı MFAD Yayınları, 1976. S.369-384.
315. Varis A. Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme. *Milli Folklor Üç Aylık Uluslar Arası Halk Bilimi Dergisi*. 2004. Sayı: 8(61), S. 124-133.
316. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. UK: Oxford University Press, 1996. 512 p.
317. Yalçiner N. Türkçede Son Çocuğa Verilen Adlar. *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2004. c.II, ss. 3119–3130.
318. Zabeti N. Türkiye Türkçesinde Küçültme ve Pekiştirme Kavramları ve -cık Eki Üzerine. *Türk Dili*. 2002/1. 224 s.
319. Zülfikar H. Kadın, Hanım ve Benzeri Adlar Üzerine. *Türk Dili*. Ekim 1987. S. 96-101.
320. Zülfikar H. Çeşmiğül, Yavaş Çekim, Sörf Yapmak, Acil Eylem Plânu, Program, İstanbul, Rüzgâr, Albüm Üzerine. Doğru Yazalım Doğru Konuşalım. *Türk Dili*. 2003. Sayı: 613.

Перелік матеріалів дослідження

321. Памук О. Новая жизнь / пер. с тур. А. Аврутиной. СПб.: Амфора, 2007. 350 с.
322. Памук О. Музей невинності / пер. з тур. О.Б. Кульчинського та Г.В. Рог. Харків: Фоліо, 2009. 671 с.
323. 1980'den 2014'e Çocuklara Verilen İsimler de Değişti. *Haberler*. URL: <https://www.haberler.com/devir-degisti-1980-de-hulya-2014-te-ecriin-ve-7083072-haberi/>

324. Akdağ Ö. Çeşmelisebil’de Lakaplar ve 1934 Lakap Kanunu. *Tarih, Kültür, Sanat, Turizm Ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu* (24-26 Ekim 2014, Konya) Bildiri Kitabı, S. 725-734.
325. Boyraz Ş. Bir Yöre Örneğinden Hareketle Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler. URL: http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/ (дата звернення: 06.10.2020).
326. Türkçe Sözlük. Ankara: TDK yayınları, 2011. 1452 s.
327. Dede Korkut Hikayeleri. İstanbul, 2004. 156 s.
328. Dilçin C. Adlar Sözlüğü. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014. 456 s.
329. Erol A. Şarkılarla, Şiirlerle, Türkülerle ve Tarihî Örneklerle Adlarımız. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., 1989. 277 s.
330. Gövsa İ.A. Türk Meşhurları Ansiklopedisi. İstanbul: Yedigün Yayınları, 1947. 298 s.
331. Gülensoy T., Küçüker P. Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü. Ankara: Bilge Kültür Sanat, 2015. 588 s.
332. Kaya H. Çocuk İsimleri Ansiklopedisi. İstanbul: Gonca Yayınevi, 2005. 472 s.
333. Kaya M. Ürgüp’te Lakaplar Üzerine. *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*. Ankara: KB Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müd. Yay., 1996. S. 53-72.
334. Kemal Z.G. Ansiklopedik Türk İsimleri Sözlüğü. A’dan Z’ye Kadar Türk Adları ve Soyadları. İstanbul, 1975. 510 s.
335. TDK Kişi Adları Sözlüğü. URL: http://www.tdk.gov.tr/?option=com_kisiadlari&view=kisiadlari (дата звернення: 06.10.2020).
336. Menekşe M. XIX. Yüzyıl Ortalarında Sosyo-kültürel Bir Ürün Olarak Lakaplar, Birgi Kasabası Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırma Derneği*. Nisan 2016. Sayı: 43. Cilt: 9. S. 819-821.

337. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü <https://www.turkiye.gov.tr/nufus-ve-vatandaslik-isleri-genel-mudurlugu> (дата звернення: 06.10.2020).
338. Oğuz Ş., Oğuz İ. Lakap Verme Geleneğinde Manisa İli Demirci İlçesi Örneği. 38. *ICANAS* (10-15 Eylül 2007 Ankara/Türkiye) Bildiriler. 2008.
339. Okumuş F. Adım Güzel Olsun. Çocuk İsimleri Ansiklopedisi. URL: <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/aramak/03/hayat.html> (дата звернення: 06.10.2020).
340. Osmanlı paşalarının lakapları. URL: <https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/osmanli-padisahlarinin-lakapları/5> (дата звернення: 06.10.2020).
341. Öztürk Ö. Doğu Karadeniz’den İlginç Lakaplar. URL: <http://ozhanozturk.com/2017/08/28/komik-lakaplar/> (дата звернення: 06.10.2020).
342. Özkan N. Adlandırma Yöntemi Olarak Lakaplar ve Büyük-kışla’daki Örnekleri. *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu* (05-07 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı. III. Cilt. S. 180-189.
343. Son 17 yılın favori isimleri belli oldu. *Hürriyet Gazetesi*. 26.02.2017. URL: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-17-yilin-favori-isimleri-belli-oldu-40378327> (дата звернення: 06.10.2020).
344. Türk Futbolunun Unutulmayan Lakapları. URL: <https://www.ensonhaber.com/galeri/turk-futbolunun-unutulmayan-lakapları> (дата звернення: 06.10.2020).
345. Türkçe Etimoloji Sözlüğü. URL: <https://www.etimolojiiturbce.com/> (дата звернення: 06.10.2020).
346. Ünlülerin Çocuklarının İsimleri. *Hürriyet*. 08.07.2020. URL: <https://www.hurriyet.com.tr/aile/galeri-unlulerin-cocuklarinin-isimleri-380903> (дата звернення: 06.10.2020).

